

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XVII. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruşen GENÇ

**Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı: Kamu Yönetimi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mahmut KARAMAN

ŞUBAT-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**XVII. DÖNEM TBMM’NİN YAPISI VE
FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ruşen GENÇ

**Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı: Kamu Yönetimi**

Bu tez 16/02/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU Yrd. Doç. Dr. Mahmut KARAMAN Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

Jüri Başkanı

Kabul
Red
Düzeltilme

Jüri Üyesi

Kabul
Red
Düzeltilme

Jüri Üyesi

Kabul
Red
Düzeltilme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ruşen GENÇ

20.12.2009

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinde, 12 Eylül 1980 İhtilalı'ndan sonra oluşmuş olan XVII. TBMM'nin yapısı, meclisin faaliyetleri ve bu dönemde gelişen siyasal olaylar incelenmeye çalışılmıştır. Üç yıllık askeri bir yönetimden sonra seçimle işbaşına gelen meclisin yapmış olduğu faaliyetler incelenmeye değer görülmüştür. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mahmut KARAMAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilir, çalışma süreci boyunca bana sürekli destek olan sevgili eşime ve bugünlere gelmemde emeği geçen sevgili aileme ve hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Ruşen GENÇ

16.02.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRK SİYASİ HAYATI'NDA MECLİS KURUMU'NUN	
GELİŞİMİ	3
1.1. Meclis (Parlamento) Kavramı	3
1.2. Eski Türk Devletlerinde Meclis (Toy)	5
1.3. Osmanlı Siyasi Hayatında Meclis	9
1.3.1. Tanzimat Dönemi.....	9
1.3.2. Meşrutiyet Dönemi	12
1.3.3. Milli Mücadele Dönemi	18
1.4. Cumhuriyet Döneminde Meclis	23
1.4.1. Tek Parti Dönemi	23
1.4.2. Çok Partili Dönem	25
BÖLÜM 2: XVII. DÖNEM TBMM'NİN YAPISAL ANALİZİ	36
2.1. 12 Eylül Rejimi (1980-1983)	36
2.2. 1982 Anayasası	39
2.3. Partileşme Süreci ve 1983 Milletvekili Genel Seçimleri	41
2.3.1. Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP).....	43
2.3.2. Halkçı Parti (HP).....	44
2.3.3. Anavatan Partisi (ANAP).....	45
2.4. 1983 Milletvekili Genel Seçimleri	46
2.5. 45. TBMM Hükümeti'nin Kurulması	51
2.6. Hükümet Programı	52
2.7. XVII. TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi	56
2.7.1. Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı.....	56
2.7.2. Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Dağılımları	56
2.7.3. Milletvekillerinin Eğitim Durumları	59
2.7.4. Milletvekillerinin Yeniden Seçilme Durumları	61

2.7.5. Milletvekillerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımları.....	62
2.7.6. Milletvekillerinin Medeni Durum Dağılımları.....	63
2.7.7. Milletvekillerinin Çocuk Sayıları Dağılımı	63
2.7.8. Milletvekillerinin Cinsiyet Dağılımları.....	64
2.7.9. Milletvekillerinin Yabancı Dil Dağılımları.....	65
BÖLÜM 3: XVII. DÖNEM TBMM'NİN FAALİYETLERİ.....	67
3.1. 1982 Anayasası'na Göre TBMM'nin Görev ve Yetkileri	67
3.1.1. 1982 Anayasası'na Göre TBMM'nin Görevleri	67
3.1.2. TBMM'nin Bilgi Edinme Ve Denetleme Yolları	71
3.2. 17. Dönem TBMM'nin Faaliyetleri	73
3.2.1. Siyasal Alanla İlgili Faaliyetler.....	73
3.2.1.1. Yerel Yönetimler İle İlgili Faaliyetler.....	73
3.2.1.1.1. 2972 Sayılı Kanun.....	73
3.2.1.1.2. 25 Mart Mahalli İdareler Seçimi ve Sonuçları.....	75
3.2.1.1.3. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi.....	78
3.2.1.2. Merkezi Yönetim İle İlgili Düzenlemeler	79
3.2.1.2.1. 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri.....	79
3.2.1.2.2. Referandum ve Siyasi Yasakların Kaldırılması.....	82
3.2.1.2.3. Siyasal İktidarın Güçlendirilmesi.....	85
3.2.2. Ekonomik Alanda Yapılan Faaliyetler.....	87
3.2.2.1. Katma Değer Vergisi Kanunu	88
3.2.2.2. İthalat ve İhracat.....	90
3.2.2.3. KİT'ler ve Özelleştirme	92
3.2.2.4. Fon Sistemi	94
3.2.2.5. 1983-1987 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler.....	95
3.2.3. Sağlık Alanındaki Gelişmeler	104
3.2.4. Turizm Alanındaki Gelişmeler.....	105
3.2.5. Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler	108
3.2.6. Dış Politika ve AB ile İlişkiler	111
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	115
KAYNAKLAR	121
ÖZGEÇMİŞ.....	131

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Teşkilatı
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ARMHC	: Anadolu-Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti
AT	: Avrupa Topluluğu
BAĞM	: Bağımsızlar
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları
DKK	: Deniz Kuvvetleri Komutanı
DM	: Danışma Meclisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
GP	: Güven Partisi
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
HF	: Halk Fırkası
HKK	: Hava Kuvvetleri Komutanı
HP	: Halkçı Parti
HP	: Hürriyet Partisi

IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
JGK	: Jandarma Genel Komutanı
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KKK	: Kara Kuvvetleri Komutanı
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milli Cephe
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
MP	: Muhafazakâr Parti
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
ORG	: Orgeneral
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RG	: Resmi Gazete
RP	: Refah Partisi
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TL	: Türk Lirası
TRT	: Türkiye Radyo Televizyonu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici Ve İşadamları Derneği
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YDP	: Yeni Düzen Partisi
YGP	: Yüce Görev Partisi
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.	Türkiye geneli seçim sonuçları (1983).....	49
Tablo 2.	1983 Milletvekili genel seçimi.....	49
Tablo 3.	Oyların partilere göre dağılımı ve milletvekili sayıları.....	50
Tablo 4.	Milletvekillerinin partilere göre dağılımı.....	56
Tablo 5.	Dönemler itibariyle meslek grupları (%)	58
Tablo 6.	XVII. Dönem TBMM milletvekillerinin mesleki kökenleri	59
Tablo 7.	Daha önceki parlamentolarda eğitim durumları.....	60
Tablo 8.	XVII. Dönem milletvekillerinin eğitim durumları.....	60
Tablo 9.	Daha önceki meclislerde yeniden seçilme oranı	61
Tablo 10.	XVII. Dönemde yeniden seçilme durumu	61
Tablo 11.	XVII. Dönem milletvekillerinin yaş gruplarına göre dağılımı	62
Tablo 12.	XVII. Dönem milletvekillerinin medeni durumlarına göre dağılımları..	63
Tablo 13.	XVII. Dönem milletvekillerinin çocuk sayılarına göre dağılımları	64
Tablo 14.	XVII. Dönem milletvekillerinin cinsiyetlerine göre dağılımları	65
Tablo 15.	XVII. Dönem milletvekillerinin yabancı dil dağılımları.....	66
Tablo 16.	1984 İl genel meclisi seçim sonuçları	76
Tablo 17.	1986 Ara seçim sonuçları.....	81
Tablo 18.	Referandum sonuçları	84
Tablo 19.	Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasıla	96
Tablo 20.	Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı	97
Tablo 21.	Türkiye’de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1980-1990).....	98
Tablo 22.	Türkiye’de Milli Gelirin Sektörel Dağılımı (1980-1990)	100
Tablo 23.	Makro Ekonomi Göstergeleri.....	102
Tablo 24.	Kamu Yatırımlarının Dağılımı.....	102
Tablo 25.	Sağlık göstergeleri.....	105
Tablo 26.	Konaklama Tesisi, Oda, Yatak Sayısı.....	107
Tablo 27.	Turizm göstergeleri	108
Tablo 28.	İlkokul ve İlköğretim okullarında okul öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı.....	109
Tablo 29.	Genel liselerde okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı.....	109

Tezin Başlığı: XVII. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri	
Tezin Yazarı: Ruşen Genç	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut KARAMAN
Kabul Tarihi: 16.02.2010	Sayfa Sayısı: viii (Ön Kısım) + 131 (Tez)
Anabilimdalı: Kamu Yönetimi	Bilim Dalı: Kamu Yönetimi
<p>Devlet, yapısına göre bir takım alt ve üst kurumlardan oluşur. Parlamento, devlet yapısı içerisinde bir siyasi üst yapı kurumudur. Kurumlar belli koşullar altında ve bir süreç içerisinde oluşurlar. Parlamentolar da, belli toplumsal, ekonomik ve siyasi ihtiyaçlara cevap vermek için oluşmuş ve bu yönde faaliyet gösteren siyasal organlardır. Parlamentolar meydana geldikleri toplumu en iyi şekilde yansıtan kurumlardır. Milletvekilleri içinden geldikleri toplumu parlamentoda temsil eden kişilerdir. Parlamento faaliyetleri de, içinden geldikleri toplumun ihtiyaçlarına ve taleplerine göre şekillenmektedir.</p> <p>Bu çalışmanın amacı, XVII. TBMM milletvekillerinin sosyo-ekonomik tabanına yönelik bir analiz yapmak ve bu meclisin dönemsel faaliyetlerinin Türk siyasal hayatı açısından ne gibi bir öneminin olduğunu saptamaktır.</p> <p>XVII. TBMM, Türk siyasal hayatı boyunca oluşmuş meclisler içerisinde yenilenme açısından ilk sırada olan bir meclistir. Meclise giren milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu ilk defa milletvekili seçilmiştir. Milletvekillerinin mesleki kökenleri açısından da serbest meslek gruplarının mecliste çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. XVII. TBMM, Türkiye'de ekonomik, sosyal ve siyasal olarak birçok yeniliğin gerçekleşmesini sağlamıştır. Askeri rejim sonrası demokratikleşme çalışmaları, ekonomide serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dış politikada aktif bir politika uygulanması bunlara örnek olarak verilebilir.</p>	
Anahtar Kelimeler: TBMM, milletvekili, meclis, parlamento, sosyo-ekonomi, ANAP	

Sakarya University, Institute of Social Sciences Abstract of Master Thesis

Title of Thesis: Structure and Activities of XVII.Parliament	
Author of Thesis : Ruşen GENÇ	Advisor: Assist Prf.Dr. Mahmut KARAMAN
Acceptance Date: 16.02.2010	Total Pages: viii (Pre text) + 131 (Main body)
Department: Public Administration	Discipline: Public Administration
<p>State, according to its structure consist of lower and upper bodies.Parliament, within the state structure is a political superstructure institutions. Institutions occur under certain circumstances within a process. Parliaments are the political bodies which were created to respond social, economic and political needs and operating in this direction. Parliaments are institutions reflecting the society in the best way.Deputies represent the community in parliament they came from. Parliamentary activities are shaped according to the demands and needs of the society they came from.</p> <p>The purpose of this study is to do an analysis of socio economic base of the member of parliaments and to determine the importance of the seasonal activities of this council in terms of Turkish political life.</p> <p>TBMM is an assembly which is in the first place in terms of renewal among assemblies formed during the Turkish political life. The vast majority of MP's entering parliament were deputies elected for the first time. In terms of professional backgrounds of deputies, the self-employed group formed a majority in parliament. XVII.Parliament made many improvements in economy social and political life. Democratization studies after the military regime, transition to market economy and active foreign policy can be given as examples.</p>	
Keywords: Turkish Grand National Assembly, Parliament, assembly, MP's, socio-economy, ANAP	

GİRİŞ

Çalışmanın konusunun önemi ve seçimi: Çalışmamızın konusu 1983-1987 yılları arasında görev yapmış olan TBMM Milletvekillerinin yapısının incelenmesi ve meclisin bu dönemde yapmış olduğu faaliyetlerdir. Bu dönemi incelerken öncelikle Türk siyasal hayatında meclis kurumunun gelişimi üzerinde durulmuş, bu döneme kadar görev yapmış olan meclisler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. XVII. TBMM, 12 Eylül Askeri harekâtından sonra oluşmuş ve Türkiye'nin sosyal ve siyasal hayatında önemli sayılabilecek yenilikler ve faaliyetler meydana getirmiş bir meclistir. Bu bağlamda bu dönem meclisin yapısı ve faaliyetleri incelenmeye değer bulunmuştur.

Çalışmanın amacı: Çalışmamızın türü, bir yüksek lisans tezi olup, 1983-1987 yılları arası görev yapan XVII. dönem TBMM'nin yapısını ve faaliyetlerini inceleyerek bir durum tespiti yapmaktır.

Çalışmanın kapsamı: Tezimizin kapsamı 1983-1987 yılları arasındaki meclis olmakla birlikte, bu dönemi incelemeye önce meclis kavramı tarihi süreç içerisinde ön bilgi amacıyla incelenmiştir. Çalışmamızın asıl konusu incelenen dönem içerisinde mecliste görev yapan milletvekillerinin yapısal analizi ve meclisin faaliyetleridir.

Çalışmanın Planı: Çalışmamızın birinci bölümünde Türk siyasal hayatında meclis kurumunun gelişimini tarihi süreç içerisinde incelemeye çalıştım. Bu süreç içerisinde eski Türk devletlerinde bulunan toy meclislerini inceleyip, Türklerin İslamiyet'e geçişi ile birlikte özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gelişmelere değinmeye çalıştım. Cumhuriyetin ilanı ile oluşan TBMM'ni de tek partili dönem ve çok partili dönem içerisinde incelemeye çalıştım.

İkinci bölümde 1980 askeri ihtilalından sonra oluşan TBMM'nin yapısı ve faaliyetleri üzerinde durdum. 12 Eylül askeri rejimi döneminden kısaca bahsedip 1983 seçimlerine hangi ortamda girildiği üzerine bilgiler vermeye çalıştım. 1983 seçimleriyle birlikte oluşan TBMM'nde hükümetin kurulması ve hükümet programı hakkında kısa bilgiler sunmaya çalıştım. Meclisi oluşturan milletvekillerinin partilere göre dağılımına değinip, mesleki köken, eğitim, yaş, medeni durum, çocuk sayıları, cinsiyet ve yabancı dil dağılımlarına göre analizini yapmaya çalıştım.

Üçüncü bölümde ise TBMM'nin faaliyetleri üzerine bilgi vermeye çalıştım. 1982 Anayasası'na göre TBMM'nin görev ve yetkilerine değinip bu bağlamda meclisin faaliyetlerini incelemeye çalıştım. Son olarak ta XVII. TBMM döneminde iç politika alanındaki gelişmeler, ekonomik faaliyetler ve dış politika alanındaki gelişmeler üzerinde durmaya çalıştım.

Yöntem ve teknikler: Bu çalışmayı hazırlarken incelenen döneme ait kaynak taraması yapılarak bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. İncelenen döneme ait TBMM tutanakları, Kanunlar Dergisi ve dönemi inceleyen yazılı eserler çalışmanın kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlanması esnasında, TBMM Kütüphanesi, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, Halk Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'den yararlanılmıştır.

BÖLÜM 1: TÜRK SİYASİ HAYATI'NDA MECLİS KURUMU'NUN GELİŞİMİ

1.1. Meclis (Parlamento) Kavramı

İnsanın psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılayarak varlığını sürdürememesi, bir başka ifade ile sosyal bir varlık olması “toplumsal yaşam” denilen olguyu da doğal olarak zorunlu kılmıştır. İnsanların bir arada yaşama zorunluluğu, aynı şekilde zaman içinde üstün buyurma gücüne sahip bir kurum olan devleti meydana getirmiştir. Devlet adı verilen bu kurum tarafından toplu yaşamın daha iyi, daha düzenli sürmesini sağlamak için çeşitli kurallar konulmaya başlanmıştır. Ancak, bu seferde üstün buyurma gücünü devlet adına kimin kullanacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca değişik devletler de, bu gücün uzun süre bütün yetkileri elinde bulunduran monark tarafından kullanıldığını ve bu monarkların sınırsız iktidarlarını bazen tanrısal kaynaklara dayandırdıkları görülmektedir. Önceleri “Tanrı-Kral” şeklinde beliren bu anlayış zamanla, monarkın tanrı olmadığı ama iktidarını tanrıdan aldığı şeklinde gerçekleşmiştir. Giderek, iktidarın kullanılmasına toplumun da katılması gerektiği düşüncesi sonucu, monarklar bazı yetkilerini toplumla birlikte kullanmaya başlamıştır. İşte, toplumun temsilcilerinden meydana gelen ve monarkların bazı yetkilerini kullanmasında söz sahibi olan kurullar, bugünkü modern meclislerin kökenini oluşturmaktadır (Onar, 17.01.2010).

Parlamento, yasama yani yasa yapma gücüne ve yetkisine sahip meclis veya meclisler anlamına gelir. “Konuşmak” anlamına gelen Fransızca “parler” sözcüğünden gelmektedir. Sözlük anlamıyla, müzakere eden, yani bir karara varmak üzere, belli konular üzerinde konuşan heyet demektir. Parlamento kelimesinin çıkış yeri İngiltere’dir ve 13. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlanmıştır (www.wikipedia.org, 17.01.2010). Batı dillerinde kullanılan Latince kökenli parlamento kelimesi, Türkçe’deki meclis veya divan kelimelerinin karşılığıdır. Hukuk ve siyasi bilimlerde ise parlamento, “halkı temsil etmek üzere, halk tarafından seçilen üyelerden meydana gelen, kanun yapan ve devletin önemli işlerine karar veren siyasi kurul” demektir (Karatepe, 17.01.2010).

Parlamentar sistem, ilk olarak İngiltere’de oluşmuş ve zamanla kurumlaşmıştır. Bu nedenle İngiltere, parlamenter sistemin beşiği sayılmaktadır. Mutlak monarşinin

egemen olduğu İngiltere’de kralın yetkilerinin kısıtlanması, 1215 tarihli Magna Carta (Büyük Berat) ile başlar. İngiltere’de kral, geleneksel olarak, ülkenin ileri gelenlerine, önemli işleri danışırđı. 13. yüzyıl boyunca baron denilen soylular, kendilerine daha sık danışılmasını ve toplantıların düzenli yapılmasını istemişlerdir. Toplantılara baronların dışında başka çevrelerden de temsilciler katılmaya başlamasıyla birlikte, “konuşma toplantısı” anlamına gelen parlamento oluşmuştur. İngiliz parlamentosuna, baronlardan başka, şövalyeler, din adamları, kent ve kasaba temsilcilerinin de katılmasıyla parlamentonun temsil gücü artmıştır (Gözübüyük, 1995a:26).

Parlamente sistemin ortaya çıkması, krala ait yasama yetkisinin seçimle oluşan bir parlamentoya geçmesi, yani yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılması şeklinde olmuştur. Parlamente sistem, sadece parlamentosu olan yönetim şekli değildir. Bir ülkede parlamento olması, o ülkenin rejiminin parlamente sistem olduğunu göstermez. Örneğin ABD’nde parlamento vardır ama parlamente sistem yoktur (Gözübüyük, 1995a:24).

Parlamente sistemi diğer sistemlerden ayıran en önemli özellik, Bakanlar Kurulunun yasama organı önünde siyasal sorumluluğudur. Yasama organı, hükümeti denetleyebilir ve güvensizlik oyu vermek suretiyle onun görevine son verebiliyorsa, parlamente rejimin temel şartı gerçekleşmiş sayılmaktadır. Bu nokta, parlamente sistemi başkanlık sisteminden ayıran bir özelliktir (Özbudun, 1995:301)

Parlamente hükümet sistemini, temsili demokrasinin diğer uygulamalarından ayıran başlıca özelliklerin, iki başlı yürütme, bağımsız ve sorumsuz devlet başkanlığı, parlamentoya karşı sorumlu bakanlar kurulu, uyumlu ve birlikte çalışan bir kabine ve yürütme organının yasamayı feshedebilmesi olduğu söylenebilir (Karatepe, 17.01.2010).

Ülkelerin yönetiminde Devlet Başkanı, Hükümet veya Parlamentodan birine ağırlık verilmesi, uygulamada değişik parlamente sistemlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu da, sistemin uygulandığı ülkenin gelenekleri, siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısı ile yakından ilgilidir (Gözübüyük, 1995a:26).

Hemen tüm dünya devletlerinde üye sayıları ve yetkileri ülke şartlarına göre değişen parlamentolar vardır. Bunların kaç kişiden meydana geleceği her ülkenin kendi

anayasası ile belirlenir. Hemen her ülkede, kanun yapmak, yeni kurallar tespit etmek yetkisi parlamentolara verilmiştir. Parlamentolar tek meclisli veya birden fazla meclisli olabilir: İngiltere, ABD ve Fransa'da iki meclisli parlamento vardır. Türkiye'de 1876 Kanun-ı Esasi, 1921 ve 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunları tek meclisli, 1961 Anayasası iki meclisli ve 1982 anayasası yeniden tek meclisli parlamento usulünü kabul etmiştir (Dal, 1984:228).

1.2. Eski Türk Devletlerinde Meclis (Toy)

Türklerde demokrasi ve parlamento anlayışını kavrayabilmek için tarihte kurulmuş Türk devletlerinin hâkimiyet anlayışlarının anlaşılması gerekmektedir. Özellikle İslam öncesinde kurulmuş olan Türk devletleri içinde, Hun İmparatorluğu, Göktürkler, Uygurlar ve Bulgar devletlerinin idare biçimleri birbirine benzemektedir.

Türk milletinin tarih boyunca kurmuş olduğu devletlerin idare şekilleriyle Cumhuriyet idare şekli arasında benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler kuvvetler birliği ve meclisler olarak gösterilebilir. Cumhuriyet devlet yönetim şekli olarak halkın yöneticilerini kendi içinden seçtiği, kanunlar önünde bütün vatandaşların eşit olduğu bir idare şeklidir. Şüphesiz eski Türk devletlerinde bu şekilde bir Cumhuriyetten söz edilemez. Fakat eski Türk devletlerinde devlet millet için vardır. Devleti yöneten hükümdar da kendini halka karşı sorumlu hissetmektedir. Cumhuriyet rejiminde de meclis bulunmakta ve yöneticiler seçimle işbaşına getirilmektedir (Durmuş, 2007:26-30).

Asya hun İmparatorluğu'nda Mo-tun devrinden (M.Ö 209-174) beri, devlet işleri ve dini törenlerle ilgili olarak üç ayrı toplantıdan bahsedilmektedir. Birinci kurultay, daha çok dini tören niteliğindedir. Siyasi nitelikli ikinci kurultay ilkbaharda yapılır ve buna yabancı devlet elçileri de davet edilirler. Bu toplantıda hükümdarlıklar tasdik edilir veya yeni tanhu (kağan, hakan) seçimi yapılır, gerektiğinde idareye geniş icrai yetkiler verilir (yani töreye yeni hükümler getirilir) ve bütün ülke meseleleri üzerinde umumi müzakereler açılarak, görüşülüp karara bağlanırdı. Tanhu (kağan, hakan)'nın başkanlığında ve Yin-Çü (Hatun)'nün, prenslerin huzurunda başlayan toplantıya hükümet üyelerinin, asker-sivil görevli bütün başbuğların, diğer yüksek makam sahiplerinin, tabi Hun boyları ve yabancı zümreler temsilcilerinin katılmaları mecburi idi. Çünkü bu mecliste toplantı münasebeti ile hükümdar etrafında verilen yemekte

hazır bulunmak, devlete sadakat işareti sayılıyor, aksi durum ise, itaatsizlik, isyan manasını taşıyordu. Şansi bölgesinde yapılan üçüncü kurultay ise, mal ve insan sayımı niteliğindedir (Kafesoğlu, 1998:259).

Toy, bütün Türk lehçelerinde ve Türkçe'den intikal ettiği diğer dillerde doğrudan doğruya “meclis, toplantı” manasına gelmektedir. Devlette bir müessese olarak, sonraki asırlarda ortaya çıkıp, zamanla dilimize yerleşen Moğolca “kurultay”(aslı khuriltai) sözünün Türkçe karşılığıdır (Kafesoğlu, 1998:262).

Hun devletindeki bu meclis, taşıdığı büyük ehemmiyet, kuruluş tarzı ve idari-siyasi fonksiyonundan dolayı araştırmacılar tarafından “Devlet meclisi” veya “Millet meclisi” olarak vasıflandırılmıştır (Kafesoğlu, 1998:260).

Öteki Türk devletlerinde de benzer meclisler vardı. Hun devletinde “seçkinler meclisi”, Asya’da Tabgaç devletinde “devlet ve nazırlar meclisi”, Hazar hakanlığında bir “ihtiyarlar meclisi” mevcuttu. Peçeneklerde mühim kararlar meclis (“komenton”)’te alınırdı. Oğuzlarda millet işleri “tirnek”(dernek)’lerde müzakere edilirdi. Tuna Bulgar devletinde bir “millet meclisi” bulunmakta idi. Kuman-Kıpçak devletinde de bir “devlet istişare meclisi” bulunmakta idi (Kafesoğlu, 1998:261).

Ancak bu “meclis”lerin hepsini “devlet meclisi” saymak herhalde doğru değildir. Asya Hun, Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Bulgar meclislerinin gerçek birer toy vasfı taşıdıkları anlaşılıyorsa da, Avrupa Hun, Tabgaç ve Hazarlardakiler daha ziyade “nazırlar meclisi” durumunda görünmektedirler (Kafesoğlu, 1998:261).

Toy’da devletin iç ve dış meseleleri görüşülüp, icap ediyorsa yeni kanunlar (töre) konur, savaşa barışa karar verilir ve daha sonra alınan bütün bu kararlar uygulamaya konurdu. Yani Toy, yasama ve yürütme yetkilerine sahipti. Yürütme yetkisi, üyeleri olan Aygucı, Buyruk, Apa, Tarhan gibi yüksek devlet memurları tarafından kullanılırdı (Seyitdanlıoğlu, 2009:6).

Toy kararlarının memleket çapında ve ahenk içinde uygulanmasını sağlamak ve icraatı takip etmek için ayrı bir kurula ihtiyaç vardı. Bu, bakanlardan oluşan hükümetti. Çin kaynaklarında M.Ö.’ki Hunlardan beri Türk devletlerinde, idareyi tanzim etmek, dış ilişkileri düzenlemek gibi vazifeler gören Türk “bakan”(“ministre”) larından sık sık bahsedilmiştir. Aygucı ve ügeler hükümet başkanlarıdır. Bunlar hanedan mensupları

dışından, devlete hizmetleri ve dirayetli kişilikleri ile seçkinleşen, halk tarafından sevilmiş, tutulmuş kimseler arasından işbaşına getiriliyorlardı (Kafesoğlu, 1998:264).

Türklerin, bir nevi hayat görüşü olarak kabul edilen Töre'ye göre, Türklerde hâkimiyet telakkisi, yani hükümranlık meselesi, milleti idare eden devlet adamlarına veya hükümdarlarına Tanrı tarafından şartlı olarak bahşedilen bir "kut" idi ki, buna siyasi iktidar deniyordu. Siyasi iktidar ise Töre'ye göre hareket etmek mecburiyetinde idi. Töre ise, Türk sosyal hayatını düzenleyen "mecburi" kaideler bütünüdür. Fertlerin ve milletin hak ve hukukunu, hürriyetini, hükümdarın vazifelerini belirleyen ve cezai hükümleri ile dikkat çeken ve yazılı olmayan bir prensipler topluluğudur (Saray, 1999:7).

Eski Türklerde Töre başlıca üç kaynağa dayanmaktaydı. Bunlar 1. Halk, 2. Kurultay veya Toy, 3. Han. Hukuk kurallarından bir kısmı halk arasında kuşaktan kuşağa geçerek gelenekselleşmiş hukuk kurallarıdır ki bunlara "yusun" denilmekteydi. Diğerleri ise kurultay "toy" tarafından konulan kurallardır (Arsal, 1974:288, Aktaran Seyitdanlıoğlu, 2009:7). İşte bu üç müessese hukuk kurallarını ortaya koymakta idiler ki, bu üç kaynaktan ikisi Toy ile ilgilidir. Toy'un bizzat kendisi töre koyardı, yani yasama yetkisi vardı. Hakan'ın Töre koymasına ise, tek başına değil yine Toy yoluyla olmaktadır. Yeni töreyi meclis yani Toy kabul ederse yürürlüğe koyabilmekteydi. Bunlarda bize Toy'un yasama yetkisinin bulunduğunu göstermektedir. Ancak Toy'a kanun teklifi hakan tarafından yapılmakta ve kabul edilirse töreleşmekteydi. Bu bakımdan Toy'un yasama yetkisini hakanla paylaştığını söyleyebiliriz (Kafesoğlu, 1956:761-762, Aktaran Seyitdanlıoğlu, 2009: 7).

Eski Türk devletlerinde, kağanların icraata geçmeden önce toy ya da hükümet üyeleriyle istişare etmeleri, bir devlet geleneği olarak sistem içine yerleşmiştir. Bu da göstermektedir ki; daha o çağlarda Türkler, idarecilerin şahsi hareket alanını sınırlayan bir sistem kurmayı başarmışlardır. Bu çerçevede Türk Kağanları, hiçbir zaman, yasa yapan ama yaptığı yasalara tabi olmayan idareciler durumunda olmamışlardır (Şahin, 2005:165).

Eski Türk devletlerinde görülen meclisler ve Toylar, yasama ve yürütme yetkilerine sahip olmakla birlikte yargı yetkisine sahip değillerdir. Devlet ileri gelenlerinden oluşan bu meclisler hakan seçme yetkisine de sahiptirler. Ayrıca, kanun yapma işinde hakanı

denetlemekte ve onun yetkilerini zaman zaman kısıtlamaktadırlar. Bu yönüyle meclisler demokratik bir nitelik göstermektedir (Seyitdanlıoğlu, 2009:9).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte kurdukları devletlerde de Toy geleneğinin devam ettiğini görmekteyiz. İslam dini Müslümanların, meselelerini istişare ederek, yani meşveret yaparak birbirleriyle görüşüp tartışmalarını emretmiştir. Kur-an'ı Kerim de Şura suresi 38. Ayette Allah (c.c) "...işlerini istişare ile yürütürler..." (Yıldırım, 2004:486) buyurmaktadır. Bu ayet Müslümanlara istişareyi emretmektedir. Hz. Peygamber (a.s.) ashabı ile istişare ettiği gibi, ondan sonra ashab da bunu yapmıştır. Mesela: halife seçimi, mürtetlerle savaş, şarap içeceklerle verilecek ceza, Irak arazisinin durumu gibi birçok konuda müşavere yapmışlardır (Yıldırım, 2004:486).

İslam devletinin ikinci halifesi olan Hz. Ömer devrinde meclis kurumunun(divan) kurulduğu ve bu mecliste Müslümanların yanı sıra söz hakkına sahip gayr-i müslim üyelerin de bulunduğuna şahit olmaktayız (Karaman, 26.09.2009).

Türklerin İslam dinini kabulünden sonra Müslüman Türk halklarının hayatında hem İslami prensipler, hem de "Töre"nin prensipleri önemli roller oynamıştır.

Türk Töresi'nin tatbikine ve devamında önemli rol oynayan Oğuzlar, Selçuklu ailesinin önderliğinde 1040'da kurdukları devletin işleyişinde Türk Töre'sinin ve İslam'ın prensiplerini kendilerine rehber yapmışlardır. Nitekim Araplar'ın ve Farslar'ın kullandığı "divan" Selçuklu Devleti'ni idare edenler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Divan'ın bugünkü karşılığı Bakanlar Kurulu' (concil of ministres) dur. Büyük Selçuklu Devleti'nde meclisin adı "Divan-ı Saltanat" (büyük divan) dır. Ülkeyi ilgilendiren meseleler burada enine boyuna tartışılır ve varılan kararı devletin başı olan Selçuklu sultanı umumiyetle kabul ederdi (Saray, 1999:16). Ancak, bazı araştırmacılar, Türkler'in İslam dünyasına girdikten sonra, "Divan"ların eski Türk Toyları'nda bulunan demokratik özelliklerini kaybetmiş olduklarını söylemektedirler. Eski Türk Meclisi, üyelerinin temsili niteliği olması, yani kendi kabilelerinin iradelerini temsil etmelerini ve bu yolla Hakan'ın yetkilerini sınırlamalarının, bu meclisin demokratik niteliğini oluşturduğu, oysa divan ve meşverette artık bu temsili niteliğin görülmeyip, sultanın egemenliğinin gölgesinde toplandıkları görülmektedir (Seyitdanlıoğlu, 2009:9).

1.3. Osmanlı Siyasi Hayatında Meclis

1.3.1. Tanzimat Dönemi

Osmanlı Devleti, Selçuklu devlet teşkilatının birçok kurumunu almış, Divan-ı Saltanat Osmanlılarda Divan-ı Hümayun olarak devam etmiştir. Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri var olan Divan'a, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar padişahlar başkanlık etmiştir. Fatih döneminden 1654 yılına kadar padişahlar divan toplantılarına katılmamışlar, gerekli gördükleri takdirde kapalı bir pencereden görüşmeleri takip etmişlerdir. 1654 yılından sonra bu usul de kalkmıştır.

Divan üyeleri, başta padişah olmak üzere Sadrazam, vezirler, Kazasker, Defterdar, Nişancı, Rumeli Beylerbeyidir. Daha sonraki yıllarda Kaptan Paşa, Yeniçeri Ağası, Reisülküttap da divanın üyeleri olmuştur. Divan-ı Hümayun'da devleti ilgilendiren siyasi, hukuki, iktisadi meseleler ele alınır. XVII. yüzyıldan itibaren divanın önemini kaybetmesiyle, devlet işlerini görüşmek üzere meşveret meclisleri toplanmaya başladı (Eraslan ve Olgun, 2006:17-18).

Avrupa'da yeni bir siyasi düzen ve toplum anlayışının kapılarını açan 1789 Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti'nde de "yenilikçi padişahlar dönemi"nin başlangıcıdır. 1789'da tahta çıkan III. Selim, 1808'e kadar süren iktidarında, askeri, idari, mali ve iktisadi alanlarda ilk köklü değişiklikleri başlattı. III. Selim'in uygulamaya koyduğu reform çalışmalarının tümüne "yeni düzen" anlamında "Nizam-ı Cedit" adı verilirken, zamanla bu deyim daha çok yeni kurulan düzenli orduyu ifade etmek için kullanıldı (Karatepe, 2009:43).

Padişah III. Selim, hükümetin çeşitli kanatlarından, ordunun üst düzey ve emekli görevlilerinden oluşan bir danışma konseyi kurdu. Meclis-i Meşveret denilen bu kurul, imparatorluğu canlandıracak genel ve özel reform programlarının uygulanması için yapılacak araştırma ve çalışmalardan sorumluydu (Karatepe, 2009:44). Meclis, Padişah buyruğu ile toplanırdı. Bu buyrukta, kimlerin çağrıldığı, hangi konuların tartışılacağı belirtilirdi. Toplantılara Padişahın katılmaması halinde Sadrazam başkanlık ederdi. Toplantı, savaşa, barışa karar vermek, antlaşmalar yapmak ve önemli devlet işlerini görüşmek üzere yapılırdı. Meclisin kesin bir üye sayısı yoktu. Görülecek konunun durumuna göre toplantıya katılacak üye sayısı değişirdi. Belli bir toplantı yeri ve günü olmayan meşveret meclisi, gerekli olduğu zamanlarda toplanırdı (Akyıldız, 1993:177-

179, Aktaran Eraslan ve Olgun, 2006:18). Gözübüyük'e göre, meşveret (danışma) yönteminin devlet yönetimine sokulması meşrutî yönetim lehine yapılmış bir atılım olarak görülebilir (Gözübüyük,1995a:90).

Gerileme döneminde, devletin merkezi otoritesinin zayıflamasına paralel olarak ortaya yeni güçler çıktı. Gerileme döneminde merkezi otoriteyi tehdit eden en önemli güç ise ayanlardı. Ayan, geleneksel Osmanlı yönetiminde halk tarafından seçilen bir tür taşra yöneticisiydi. Ayanların görevi, askeri, idari, mali ve iktisadi kamu hizmetlerinin yürütülmesinde devlet ile halk arasındaki ilişkileri yürütmektir. Devletin merkezi otoritesinin zayıflamasıyla birlikte giderek, devletle pazarlık edecek kadar güçlenen ayanlar, merkezi otoriteden bağımsız hareket eden derebeyleri haline geldiler (Karatepe, 2009:47).

Nizam-ı Cedid'e karşı olanlar, III. Selim'i tahtan indirerek yerine IV. Mustafa'yı çıkarttılar. Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a yürümesi ve IV. Mustafa'nın tahtan indirilip, yerine II. Mahmut tahta çıkarılmıştır. III. Selim döneminde başlayan yenilik hareketleri bu dönemde de devam etmiştir.

Alemdar Mustafa Paşa'nın öncülüğü ile hükümet merkezine çağrılan ayan ve beyler, devlet ileri gelenlerinin de katılması ile sadrazamın başkanlığında yapılan toplantılar sonunda Sened-i İttifak adı verilen hukuksal belge meydana getirilmiştir. Sened-i İttifak, bir yandan padişahın yetkilerini sınırlayan, diğer yandan da Ayan'a yetkiler tanıyan ve bu yetkileri Padişaha kabul ettiren bir belge niteliğindedir. Sened-i İttifak ile padişah ayanların bağımsızlığını kabul etmiş oluyordu. Padişah, ayanlar karşısında yetkisinin sınırlandırılmasını kabul etmiş oluyordu. Bu nedenle Sened-i İttifak "meşrutî" yönetimin ilk belgesi olarak nitelendirilebilir (Gözübüyük, 1995a:91).

II. Mahmut Yeniçerileri kaldırdıktan sonra giriştiği çabaların temelinde öncelikle Padişahlık makamını hükümete karşı, Hükümeti taşraya karşı güçlendirme düşüncesi yer almaktaydı. Bu amaçla askeri, mülki ve adli konular için oluşturulan Şuraların temelinde Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye yer almaktadır. 24 Mart 1838 tarihinde kurulan Meclis, divan-ı hümayun ve meşveret meclislerinin yerini almıştır. Meclis azalarının fikirlerini açıkça söyleyecek ve bundan dolayı mesul tutulmayacak olması fikir hürriyeti bakımından önemli bir adım olmuştur. Devletin işleyişini temin eden kanunların ilahi bir vesile ile veya üstün insanlar tarafından değil de normal devlet

tecrübesi olan vatandaşlar tarafından hazırlanabileceğinin fiilen gösterilmesi ve üst yönetim kadrosuna halk arasından yetişen kaliteli, nitelikli şahısların da atanabilmesi önemli bir gelişmedir (Eraslan ve Olgun, 2006:20).

II. Mahmut'un ölümü üzerine tahta Abdülmecit (1839-1861) geçmiştir. 19. yüzyılda anayasacılık hareketlerinde en önemli adım, Mustafa Reşit Paşa'nın etkisiyle Padişah Abdülmecit tarafından 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu ile atılmıştır. 18. yüzyılın başlarından beri devam eden ıslahat hareketlerini, Devletin iç ve Batı ile olan ilişkileri de dikkate alınarak, tamamlamak amacı güdülmüştür. Gülhane Hattı Hümayunu, Padişah, bakanlar, ulema, devletin askeri ve mülki erkânı, Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, Yahudi Hahamı, esnaf teşkilatı temsilcileri ve elçiler huzurunda Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuştur. Böylece Osmanlı Devleti ile anayasacılık hareketlerinde önemli bir yeri olan, "Tanzimat Dönemi" başlamıştır (Gözübüyük, 1995a:93).

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile devletin bütün uyrukları için can, mal ve ırz güvenliği vaat edilmiş, vergi ve askerlik işlerinin de bir düzene bağlanacağı söylenmiştir. Ferman faydalı nizamı kanunların yapılacağını, rüşvetin yasak olacağını, Müslüman ve Müslüman olmayanlara eşit olarak uygulanacağını bildiriyor ve Avrupa devletlerinin bu belgeye tanık olmaları için kendilerine resmen bildirilmesini öngörüyordu (Akşin, 2009:30).

Bazı araştırmacılara göre, Tanzimat'tan önceki yenilik girişimleri, doğrudan padişahlardan geldiği halde, Tanzimat reformlarını, tamamen Batı etkisinde yetişen, Batının anayasal gelişmelerini izleyebilen bürokrat-aydınlar sınıfı yönlendirmiştir (Özbudun, 1995:4, Karatepe, 2009:60).

Tanzimat'la birlikte devletin merkezi örgütünün çeşitli alanlarında (adliye, maliye, içişleri...) ayrı ayrı kurullar oluşturulmuştur. Bu kurullar "meclis" adını taşımakla birlikte bunlar seçilmiş kurullar değil, birer uzmanlık komisyonlarıdır. Meclis-i Vala'nın yükünün artması üzerine meclisin yasama ve yargı görevlerinin birbirinden ayrılmasına karar verilerek, Meclis 1854 yılında ikiye ayrıldı. Yargı işlerine bakmak üzere Meclis-i Ahkam-ı Adliye kurulurken, yasama işleri için de Meclis-i Ali-i Tanzimat ya da kısaca Meclis-i Tanzimat kuruldu (Eraslan ve Olgun, 2006:23). Böylece kuvvetler birliğine dayalı olan meclis, kuvvetler ayrılığına adım atmış oldu. Kösoğlu'na

göre, Meclis-i Tanzimat, Millet Meclisi'nin bir denemesi gibi görünmektedir (Kösoğlu, 1997:280).

Osmanlı padişahlarından Abdülmecit tahta çıktıktan sonra Temmuz 1861 tarihinde iki meclisi, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye adı altında yeniden birleştirdi. Meclis-i Vala bu yeni düzenlemeyle üç daireden oluşmuştur. Meclis-i Tanzimat'ın yasama görevi "Kanun ve Nizamât Dairesi"ne devredilmiş, idari işler için "Umur-ı İdare-i Mülkiye Dairesi", yargı için de "Muhakemat Dairesi" kurulmuştur (Eraslan ve Olgun, 2006,24).

Tanzimat döneminin en önemli katkılarından biri halkın seçimi ile oluşturulan meclislerin mahalli seviyede yönetime katılma işlevini gerçekleştirilmesi olmuştur. 1840 yılında sancak merkezlerinde kurulan Muhassıllık meclisleri ve 1864 tarihli Teşkilat-ı Vilayet Kanunu, vilayetlerde valilerin ve kazalarda kaymakamların başkanlığında kurulan ve üyelerinden bir kısmının Müslim-gayrimüslim vatandaşlar tarafından seçildiği meclisler bunun ilk adımıdır (Kösoğlu, 1997:280). Muhassıllık meclisleri ve devamında vilayet idare meclisleri Osmanlı Devleti'nin parlamenter hayata geçişine önemli katkıda bulunmuştur. İnsanları seçime ve meclise alıştırmıştır (Eraslan ve Olgun, 2006:28).

Tanzimat döneminin yetiştirdiği devlet adamları ve aydınlar, imparatorluğun kurtuluşunu batılı anayasa biçimlerinin benimsenmesinde görmüşler ve bu yönde çaba harcamışlardır. Meşrutiyet düşüncesi, Padişah Abdülaziz ve V. Murat dönemlerinde Mithat Paşa tarafından hazırlanan küçük bir anayasa taslağı ile Bakanlar Kurulu'na sunulmuş, Bakanlar Kurulunda benimsenmemiş ve padişahın yetkilerinin kısıtlanması istenmemiştir (Gözübüyük, 1995a:97).

1.3.2. Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'den sonra tahta çıkan V. Murat'ın kısa bir süre sonra çıldırması sonucunda Mithat Paşa ile yaptığı bir görüşmede Veliht Abdülhamit, tahta geçerse meşrutiyeti getirmeye söz verdi. Bunun üzerine V. Murat tahtan indirildi ve yerine Abdülhamit padişah oldu.

II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla, Yeni Osmanlılar'ın meclis düşüncesi gerçekleşme zemini bulmuştur. Yeni Osmanlılar'ın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir "meclis-i meşveret" kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir

kuvvetler ayrımı sağlamaktı. Kuvvetlerin dengesi, yürütmeyi kurulacak olan meclise karşı sorumlu tutmakla elde edilecekti. Yeni Osmanlılar'ın bu fikirlerini uygulamaya koymasını sağlayan grupsa devlet adamlarından, askeri liderlerden ve ulemadan oluşan bir cunta olmuştu. Böylece, Yeni Osmanlılardan bazıları, tasarladıkları reformları gerçekleştirmek, anayasayı -Mithat Paşa'nın da özendirmesiyle- hazırlama faaliyetlerine katılmak fırsatını elde etmişlerdi (Mardin, 1996:31).

II. Abdülhamit tahta çıkar çıkmaz Kanun-i Esasi'nin (anayasa) hazırlanmasını buyurdu. Böylece hem vaadini yerine getirmiş, hem de Avrupa müdahalesinin yolunu kesmiş olacaktı. Bütün Osmanlılar siyasi temsilcilerini seçerek meclisi oluşturacaklar, meclis gereken düzeltimleri kendi yapacaktı. Bu sırada büyük devletler Balkanlar'da yapılacak düzeltimleri görüşmek üzere, İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlediler. 23 Aralık 1876'da Tersane'deki konferans açılmak üzereyken, Kanun-i Esasi, yani meşrutiyet ilan edildi (Akşin, 2009:41). 1876 Kanun-i Esasi özel bir kurul, o günün deyişiyle bir "Meclis-i Mahsus" tarafından, bir pazarlık konusu olarak yapılmıştır. Osmanlı gelişmelerine kişisel ağırlığı ile çok şeyler katacak bir padişahla (II. Abdülhamit) kendi içinde ikiye bölünmüş bir bürokrasinin karşılaşması, meşrutiyet rejimini ve anayasayı doğurmuştur (Tunaya, 2009:5). Kili'ye göre, bu Anayasa sistemli bir düşünce akımının, bir doktriner çalışmanın ürünü değildir. Bu Anayasa, toplumsal dinamizmin yarattığı bir tarihsel zorunluluğun sonucu değil; bir avuç insanın meşrutiyeti daha özgür bir sistem olarak görmelerinin ve bu yolla imparatorluğu kurtarabileceklerine inanmalarının ürünüdür (Kili, ? :103-104).

1876 Kanun-i Esasisi "Meclis-i Umumi" adını taşıyan iki meclisli bir parlamento kurmuştur. Bunlardan "Heyet-i Ayan"ın üyeleri padişah tarafından ve ömür boyunca da bu görevde kalmak üzere atanmaktaydılar. "Heyet-i Mebusan"ın üyeleri ise, iki dereceli seçimle halk tarafından seçilecekti. Bu anayasada padişah parlamentoyu toplantıya çağırıp dağıtmak, meclislerde görüşülecek yasa önerilerini önceden görüp onaylamak yetkilerine sahipti. (7 Zilhicce 1293 Kanun-i Esasisi madde 42-80). (Turhan, 2000:97). Kanun-i Esasi'nin o günkü Belçika ve Fransız Anayasalarından alınma yanları çoktur. Bazı yabancı anayasaların çevrilmiş olduğu açıktır. Sardunya Krallığı, Avusturya anayasaları gibi. Bazı kişisel raporlardan da faydalanılmıştır (Gözübüyük, 1995a:97, Tunaya, 2009:7).

1876 Anayasası'na göre, Osmanlı imparatorluğu çok yapılı ve çok uluslu bir devlettir. Osmanlı devleti, Osmanoğulları ailesine aittir. Yürütme kuvveti yalnızca padişahın toplanmıştır. İki meclisten oluşan yasamanın kuruluşunda 1876 sistemi, seçimle gelen Mebusan'ın karşısına padişahın iktidarını koruyan ve ömür boyu yalnız padişah tarafından atanan üyelerden oluşan Ayan'ı koymuştur. Heyet-i vükela, Meclis-i Mebusan'a değil, Padişaha karşı sorumludur. Kanun-i Esasi, üç hürriyeti açıkça yasaklamıştır. Fikir (düşünce) ve toplantı hürriyeti, dernek kurma hakkı (Tunaya, 2009:9-14).

Meşrutiyetin ilanı üzerine, Mebuslar Meclisi'nin kurulması, bunun için de seçimlerin yapılması gerekiyordu. Sadece ilk seçimlere mahsus olmak üzere, 28 Ekim 1876 (10 Şevval 1293) tarihli "Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihabı ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvak-kate" başlıklı bir genel seçim talimatnamesi hazırlanarak bu talimat gereğince seçimlere gidilmiştir. Yedi maddelik bu talimata göre; hazırlanan talimat yalnızca ilk seçim için geçerli olacaktır. Mebus sayısı 80'i müslüman, 50'si gayrimüslim 130 olacaktır. Hazırlanan bir cetvelde hangi vilayetin ne kadar mebus çıkaracağı belirlenecektir. Anayasaya göre her ellibin kişi için bir mebus seçileceği öngörülmüşse de Talimat-ı Muvakkate mebus sayısını 130'la sınırlamıştır. Anayasada seçimin nasıl yapılacağına dair bir hüküm yer almazken, Talimat seçimleri iki dereceli olarak belirlemiştir (Derindere, 1999).

Seçimlerin sonucunda, her vilayet belirtilen sayıdaki mebus seçerek İstanbul'a gönderemedi. Mebus sayısı 115 ile 117 arasında değişmektedir. Bunların 69'u müslüman, 46'sı gayrimüslimdi. Bazı vilayetlerden tek mebus dahi gelmemiştir (Kızıltan, 2006:267). İlk Osmanlı parlamentosuna baktığımızda en ilginç özellik olarak imparatorlukta egemen unsur olan müslümanların yanında gayri müslimlerin de hayli yüksek oranda temsil edildiğini görmekteyiz.

İlk Osmanlı parlamentosu sınıfsal temsile değil, Osmanlı toplumundaki etnik bünyenin temsiline dayanmaktadır. Parlamentoda siyasi partiler olmadığı için hükümetlerde parti hükümetleri olamamışlardır. Bu durum doğal olarak kolektif kabine sorumluluğu ilkesinin yerleşmemesine neden olmuştur. Bütün bakanlar sultan tarafından seçilip, Sultan'a karşı sorumlu oldukları için, siyasi kararlarını almadan önce Sultan'ın onayını

almaları gerekiyordu. Yücekök'e göre, bu durumdan dolayı Osmanlı Parlamentosu batılı anlamda bir parlamento olamamıştır (Yücekök, 1983:78-79).

İlk Osmanlı parlamentosu 19 Mart 1877-28 Haziran 1877 arasında 50 toplantı yaparak üç buçuk ay çalışmış, daha sonra yeni bir seçim yapılmış ve 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878 arasında 30 toplantı yaparak 3 ay çalışmıştır (Tunaya, 2009:15).

Meclis, Osmanlı Rus savaşının ülke açısından kötüye gitmesi, ordunun bozguna uğraması, ülkede süre gelen haksızlıklar nedeni ile hükümeti sert bir dille eleştirmiş ve tüm bunların sorumluluğunu Padişaha ve Hükümetine yüklemek istemiştir. Meclis'te, hükümete karşı gelişen bu durum karşısında kuşkuya düşen Padişah, Sadrazam Ahmet Vefik Paşa eliyle Meclis-i Umumi'yi belli olmayan bir süre için, 13 Şubat 1878 de kapatmış ve milletvekillerini geldikleri yerlere göndermiştir (Gözübüyük, 1995a:99).

Padişahın meclisi süresiz tatil etmesinin gerçek sebebi bu değildi. Gerçek sebepleri iç sebepler ve dış sebepler diye ikiye ayırmak mümkündür. İç sebeplerin başında halkın henüz meşrutiyet yönetimine hazır olmaması ve eğitimin eksikliği gelmektedir. Saray mensuplarının meşrutiyete taraftar olmamaları ve padişah üzerinde olumsuz etkilerinin olması da bir diğer sebeptir. Dış sebeplerin başında ise Avrupalı büyük devletlerin meşrutiyetin ilanından duydukları rahatsızlık geliyordu. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaz duruma gelmişlerdi. Çünkü artık Padişah ve sadrazam yerine halkın temsilcisi olan bir meclisle muhatap olmak zorunda kalmışlardı. Meclisin kapatılması sırasında da Avrupalı devletler buna pek ses çıkarmamışlardır (Kızıltan,2006:270-271).

Heyet-i Mebusan'ı dağıttıktan sonra, II. Abdülhamit'in bazılarına göre, despotik sayılabilecek yönetimi başladı. Padişah ülkede hak ve hürriyet savunucularını devamlı takip ettirdi ve sürgüne gönderdi. Hürriyet taraftarlarının bir kısmı Avrupa'ya kaçmaya başladılar. Abdülhamit yönetiminin bu baskıları sonucu aydınlar sindirilmiş, diğer taraftan ise ordu mensupları arasında yönetime karşı bir mücadele başlamıştı. Genç Türkler bir takım gizli örgütler kurarak hedeflerine ulaşmaya çalıştılar. Bu örgütler içinde en önemlisi ve en aktifi İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.

İttihat ve Terakki'nin amacı, Osmanlı Devleti'nin yeniden meşruti devlet haline getirmek, Abdülhamit tarafından ortadan kaldırıldığı iddia edilen adaleti, eşitliği, hürriyetleri sağlamak ve Osmanlıyı yabancı etkisinden kurtarmaktı (Dal,1984:23).

Jön Türk hareketleri İTC'de birleşti ve Abdülhamit'e karşı mücadele gittikçe yoğunlaştı. Nihayet 23 Temmuz 1908 günü Abdülhamit, hürriyeti ilan etti ve Anayasa'yı yürürlüğe koydu. Böylece Türk siyasi hayatında II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

II. Meşrutiyet diye bilinen bu önemli olay, Türkiye'de siyasi iktidarın yapısını da değiştirdi ve serbest seçimlerle oluşturulan "Meclis-i Mebusan" adı verilen yasama organı, padişahın otoritesini paylaştı; böylece Tanzimat döneminde (1839-1876) yönetime ortak olan bürokrasi sınıfına ilaveten, seçimle gelen halk temsilcileri de yönetime dahil olarak Türkiye'de güçler ayrılığı ilkesinin temellerini atmış oldular (Alkan, 2008:81).

II. meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeniden seçimler yapıldı. Seçimlerde İTC'nin yanı sıra aday olan tek örgüt, Prens Sabahattin taraftarlarının kurdukları Osmanlı Ahrar Fırkasıydı. Ancak bu partinin ülke çapında bir örgütü yoktu ve sadece bir sandalye kazanabilmişti (Zürcher,2009:148).

Seçimler sonrası ortaya çıkan siyasal durumda, sarayın iktidarı gemlenmiş ama yok edilememiştir. Babı-âli'nin başta gelen bürokratları 1878'den bu yana ilk kez bağımsız bir etmen olarak ortaya çıkmışlar ve İTC hükümeti denetlemek için parlamentodaki çoğunluğuna bel bağlayarak geri planda kalmıştır (Zürcher, 2009:148).

Mebusların çoğu, İttihatçıların listesinden seçilmiş olmasına rağmen, İttihatçıların meclisteki denetim ve gücü zayıftı. Sadrazam Kamil Paşa, Ahrar Fırkası tarafından aday gösterilmişti. Bu durum İttihatçılarla hükümetin ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. İttihatçılar hükümet üzerindeki gücünü ve etkisini arttırmak istiyordu. Kamil Paşa ile İttihatçılar arasındaki gerginlik, askerlerin de ikiye bölünerek taraf oldukları bir iktidar savaşına dönüştü. Sıkıntı ancak, Kamil Paşa'nın görevden alınmasıyla giderilebildi. Kamil Paşa Kabinesi'nin düşürülmesiyle yerine Hüseyin Hilmi Paşa atandı.

Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesinden iki ay sonra, 13 Nisan günü 31 Mart Vak'ası olarak bilinen olay cereyan etti. Ordudan tasfiye edilen alaylı subaylarla askere gitmek

istemeyen ve İttihatçuların tutumunu beğenmeyen medrese talebelerinin kışkırttığı er ve erbaşlardan oluşan bir grup asker ayaklandı. İsyancılar, “İttihatçuların görevden alınmasını, hükümetin istifa etmesini ve şeriatın hakim kılınmasını” istiyorlardı. İsyan neticesinde hükümet ve I. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa istifa ettiler. İleri gelen İttihatçılar İstanbul’dan Rumeli’ye kaçtılar (Akşin, 2009:58-61).

31 Mart ayaklanmasını bastırmak için Selanik’te kurulmuş olan ve başında Mahmut Şevket Paşa’nın olduğu Hareket Ordusu Yeşilköy’de konakladı ve mebusları da oraya davet etti. Mebuslar bu davete uyarak Yeşilköy’e gittiler ve meclis toplantısı orada yapıldı. Bu olay Türk tarihinde askerin meclise emir-komuta etmesinin ilk örneğidir (Karatepe, 2009:112). Daha sonraki yıllarda, yapılan darbelerde askerlerin taleplerine milletvekillerinin itaat ettiklerini görmekteyiz.

31 Mart Vak’ası bir halk ayaklanması, toplumsal mahiyeti bulunan bir kalkışma değildi; bir askeri ayaklanma idi ve Osmanlı ordusuna mensup farklı birliklerin birbiriyle çatışması şeklinde tezahür etmişti (Alkan, 2008:87).

31 Mart Vakası’yla birlikte 33 yıl tahta kalmış olan II. Abdülhamit tahtan indirilmiş yerine Sultan V. Mehmet Reşat getirilmiştir.

1876 Kanun-i Esasi’si 1909, 1914, 1915, 1916 (üç kez) ve 1918 yılları olmak üzere yedi kez değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin tümü İttihat Terakki Fırkası’nca önerilmiş, aynı partinin Meclis-i Mebusan’a egemen çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, bu parti dışında yapılan öneriler sonuçsuz kalmıştır.

1876 Anayasası’nda yapılan değişikliklerle, padişahçı rejim, parlamenter rejime dönüştürülmüştür. Meclis-i Mebusan’ın kabineyi düşürmesi kolaylaştırılmış, kabinenin Meclis’i feshetmesi zorlaştırılmıştır. Kabinenin Padişah karşı değil, Meclis’e karşı sorumluluğu benimsenmiştir. Kamu hak ve hürriyetleri alanında, toplanma ve dernek kurma hak ve hürriyetleri kabul edilmiştir (Tunaya, 2009:21-22).

II. Meşrutiyet parlamentosu 4 yasama dönemini kapsar her dönem fesihle sonuçlanmıştır. İlk Meclis Aralık 1908’de toplandı. Ocak 1912’de dağıldı. İkinci Meclis 1912’de toplanıp, aynı yılın Ağustos ayında dağılmıştır. Üçüncü Meclis ise Balkan Savaşı’ndan dolayı Mayıs 1914 tarihinde toplandı. Bu Meclis de Osmanlı

İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle 1918 yılında dağıldı (Turhan, 2000:105).

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde Garpcılık, İslamcılık ve Osmanlıcılık ve Türkçülük akımları mevcuttur. I.Meşrutiyet Parlamentosu Sultan'ın etkisi altında kalmış, II. Meşrutiyet Parlamentosu ise İTC'nin etkisi altında kalmıştır.

II. Meşrutiyet Anayasası, birinciden daha uzun ömürlü olmasına rağmen, birinciden daha ağır sonuçlara mal olan ibretli bir tecrübeden öteye gidemedi. Siyasi rejimin gelişmesine ve demokratikleşmesine anayasanın fazla katkısı olmadı. Anayasa yürürlükte kaldı, seçimler yapıldı ve meclis çalıştı. Ama siyasi rejimin, imparatorluğu yıkılışa götüren bir askeri oligarşiye dönüşmesi önlenemedi. İttihatçı önderlerden oluşan askeri oligarşinin içine sürüklediği I. Dünya Savaşı, İmparatorluğun sonu oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması neticesinde Mondros Mütarekesi imzalanmış ve İTC'nin önde gelenleri yurtdışına kaçmış, İTC kendini lağvetmiştir.

1.3.3. Milli Mücadele Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, çok kötü şartlarda Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Devletin düzenli ordusu dağılmış, ülke değişik bölgelerinden işgal edilmiş, İngiliz işgali altındaki İstanbul'da bulunan Padişah çaresiz kalmıştı. Devletin tamamen yıkılma noktasına geldiği bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, 3. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderildi. Anadolu'da işgalci güçlere karşı örgütlü bir mücadele başlatıldı. İşgalle birlikte Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştu. Bu cemiyetler tamamen bölgesel bazda kurulmuş olup, kendi bölgelerinin savunulması amacı ile kurulmuşlardı. Aralarında herhangi bir bağlantı yoktu.

Anadolu'daki bu dağınık hareketleri örgütleyip, milli bir hareket haline dönüştürmek için Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Bu düşüncenin ilk girişimi olarak Havza'dan çeşitli illere ve askeri birliklere işgal kuvvetlerine karşı çıkılmasını, mitingler yapılmasını ve protesto telgrafları çekilmesini istedi.

21 Haziran 1919'da Amasya Tamimi'ni yayınladı. Tamim, ülkenin tehlikede olduğunu, onu İstanbul'daki hükümetin koruyamadığını ve ülkeyi sadece ulusun azminin kurtarabileceğini bildiriyordu. Anadolu'daki en emin yer olarak düşünülen Sivas'ta ulusal bir kongrenin yapılacağı ve her vilayetin derhal "milletin itimadına mazhar" üç delege göndermesi ilan edildi (Zürcher, 2009:224).

Amasya Tamimi'nde görülüyor ki, Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtulmasının çaresini millette görmekte, İstanbul Hükümeti'nin bunu sağlayamayacağını düşünmektedir. Milletın kaderini yine milletin kurtaracağını, bunun için de Milli Meclis toplanması gerektiğini düşünmektedir.

23 Temmuz 1919 da Erzurum'da doğu illerini temsilen toplanan dernekler Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşmiş ve önemli kararlar almışlardır. Erzurum Kongresi'nde vatanın bölünmez bütünlüğü vurgulanmış, yabancı işgaline karşı çıkılmış, milli kuvvetlerin ve milli iradenin egemen kılınması esası kabul edilmiş ve milli meclisin hemen toplanması kararlaştırılmıştır.

Başarılı geçen Erzurum Kongresi sonrasında 4 Eylül 1919'da Sivas'ta ulusal sayılabilecek nitelikte bir kongre toplanmış ve devletin düşman işgalinden kurtarılması yönünde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanarak Misak-ı Milli'yi kabul etmesinin tavsiyesi gibi önemli kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa kurulan Cemiyetin (ARMHC) yönetim kurulu başkanlığı ile Heyet-i Temsiliye'nin başına getirilmiştir (Günel, 2009:51).

Daha sonra İstanbul'daki Ali Rıza Paşa Hükümeti ile önemli ilişkiler kurulmuş ve Osmanlı Mebusan Meclisi için seçimlerin yapılması sağlanmıştır. 1919 genel seçimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun altıncı ve son genel seçimleridir. Seçimi ezici bir çoğunlukla ARMHC kazanmıştır. Bu "Meclis" "Misak-ı Milli Beyannamesi"ni onaylayarak (28 Ocak 1920) Erzurum ve Sivas kararlarını dünyaya duyurdu (Turhan, 2000:116).

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlattığı Anadolu'daki mücadele İtilaf Devletleri'nin de dikkatini çekmişti. 16 Mart 1920 de İtilaf Devletleri İstanbul'u resmen işgal ettiler. Meclis-i Mebusan'ın 150 kadar üyesini tutukladılar ve Malta Adası'na sürgüne

gönderdiler. Bütün bu olaylardan sonra son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı protestolar eşliğinde kendini feshetti. Böylece 1876 yılında başlayan Osmanlı Devleti'nin parlamento hayatı sona ermiş oldu. Artık bundan sonra yeni bir devletin ve yeni bir meclisin temelleri atılacaktı.

İstanbul'un işgaliyle Mebusan Meclisi kapatılınca Müdafaa-i Hukuk hareketinin yürütme organı durumundaki "Heyet-i Temsili-ye" adına Mustafa Kemal Paşa 17 Mart 1920'de tüm ordu komutanlarına bir genelge gönderdi. Mustafa Kemal Paşa, bu genelge ile Ankara'da bir "Meclis-i Müessisan" (Kurucu Meclis) açmak istiyordu. Bu genelgede, toplanacak olan meclisin vekillerinin nasıl seçileceğine dair bilgiler de mevcuttu. Buna göre, her livadan beş vekil seçilecekti ve vekiller Ankara'da toplanacaktı. Mustafa Kemal Paşa, toplanacak olan meclise, devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisi verilmesini amaçlıyordu. Ancak, 17 Mart genelgesinde geçen "Meclis-i Müessisan" tabirine 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve 3. Kolordu Komutanı Albay Selahattin (Köseoğlu) karşı çıkmışlardır. Çünkü bu tabiri "halkın alışkın olmadığı bir terim" olarak görmüşlerdir. Ayrıca bu iki komutan meclisin oluşturulma biçimine de karşı çıkmışlardır. Bu itirazlar sonucu yeni açılacak meclis, "Salahiyeti Fevkaladeyi Haiz (olağanüstü yetkili) bir Meclis" diye tanımlanmıştır (Güneş, 2009:57-59, Şengil, 1994:45).

Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1919'da bir seçim bildirisi yayınladı. Bu bildiriye Mustafa Kemal Paşa; "Tanrının lütfuyla Nisan'ın 23. Cuma günü, Cuma Namazı'ndan sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır" (Nutuk, 2009:306) demektedir. İstanbul'da toplanmasına olanak kalmayan Mebusan Meclisi'nin Anadolu'nun emin bir yerinde toplanması gerektiği belirtiliyordu. Ankara'da toplanması kararlaştırılan bu meclis, olağanüstü yetkilere sahip olacaktı. Büyük Millet Meclisi'nin üyesi olmak için son Osmanlı Meclisi'nin mebusları, Ankara'ya davet edilmişti. Ancak olanak olan yerlerde her ilden 5 temsilci gönderilecek şekilde seçim yapılması kararlaştırılmıştı. Böylece, 1919 yılı genel seçimlerinde seçilmiş mebuslar ile 19 Mart 1920'de yayınlanan bildiri ile yapılan genel seçimler sonucu seçilen mebuslardan oluşan I. TBMM, dünya tarihinde ender görülen bir şekilde iki farklı seçimle oluşan bir parlamento olmuştu (Alkan, 1999:51). Anadolu'da yapılan bu seçimin bir diğer özelliği de, milletvekillerinin aday olması için tespit edilmiş herhangi bir kuralın olmamasıdır

(Güneş, 2009:63). Yücekök; bu döneme, 1876 ve 1908 anayasa döneminin devamı olan bir meclis olduğu için “üçüncü meşrutiyet “ dönemi demektedir (Yücekök, 1983:95).

23 Nisan 1920’de Ankara’da Hacı Bayram Camii’nde yapılan büyük bir dini törenle açılan TBMM’nin, düşman işgali üzerine dağıtılan Osmanlı Mebusan Meclisi’nin devamı mı, yoksa ondan bağımsız yeni bir meclis mi olduğu tartışma konusu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta, bunun yeni bir meclis olduğunu, fakat o günün şartlarında bunu açıkça ifade edemediklerini belirtmektedir (Nutuk, 2009:311). Meclis’in adı, açılış konuşmasında “Büyük Millet Meclisi” olarak geçmiştir. Meclis’in adı Büyük Millet Meclisi olarak belirlenmiş olmakla birlikte zaman zaman “Meclis-i Ali”, “Meclis-i Milli” gibi değişik adlar da kullanılmıştır. Bu konu 1 Mayıs 1920’de gündeme getirilmiş ve Meclis’in adı “Büyük Millet Meclisi” olarak kabul edilmiştir (Şengil, 1994:62).

Meclis toplandıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa bir önerge sunarak hükümetin kurulması gerektiğini, vatanın kaderine milli iradeyi temsil eden Meclis’in el koyduğunu ve TBMM’nin üstünde bir kuvvet olmadığını, TBMM’nin yasama ve yürütme yetkilerini topladığını, hükümet işlerine Meclis’ten seçilecek bir heyetin bakacağını ve TBMM Başkanı’nın da bu heyetin başkanı olacağını bildirmiştir (Nutuk, 2009:312).

Birinci TBMM’nde Bakanlar Kurulu’nun ortaya çıkışı parlamenter sistemlerdeki uygulamadan biraz farklı olmuştur. Bakanlar birer birer Meclis tarafından seçilmiştir. Meclis başkanı aynı zamanda Bakanlar Kurulu’nun da başkanıdır. Böylece Türkiye’de il kez Meclis Hükümeti sistemi uygulanmıştır (Gözübüyük, 1995a:106).

23 Nisan 1920’de açılan Meclis, yalnız yasama görevini yürüten bir Meclis olarak kalmamış, ulusa ait olan egemenliği kimse ile paylaşmadan, tek başına kullanan bir Meclis olmuştur.

Birinci TBMM İsim Defteri’nde, dönem sonunda 337 mebusun üyelik sıfatının sürmekte olduğu, dönem boyunca 71 mebusun istifa ettiği ya da istifa etmiş sayıldığı, 24 mebusun vefat ettiği, 3 mebusun mebusluktan düşürüldüğü, 1 mebusun mebusluğunun reddedildiği, bir başka mebusun da mebusluğunun onaylanmadığı, dolayısıyla toplam sayının 437 olduğu belirtilmektedir (Demirel, 1995:88). Ancak adı

geçen 437 mebusan 14'ü birden fazla seçim bölgesinden seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise 1 Mart 1921 tarihli konuşmasında meclis üye tam sayısını 350 olarak belirtmiştir. 270'i yeni seçilen, 80'i ise Meclis-i Mebusan kökenli bu 350 mebusun, 331'i bu tarihe kadar TBMM'ne katılmış, 19'u ise hiç katılmamıştır (Demirel, 1995:88-92).

Birinci TBMM, toplumu temsil etme niteliği açısından 1950'den önceki tüm seçilmiş meclislerden üstündür. Meclis'teki milletvekillerinden ticaretle uğraşan 40, çiftçi 32, avukatlar (dava vekilleri) 20, gazeteciler 11, mühendis 2, işçi 1, içişleri bakanlığında çalışan memurlar ve yöneticiler 36, eğitimde çalışanlar 25, adliyede çalışanlar 19, diğer yerlerde çalışan memurlar 45, belediyeciler 13, asker 53 ve din adamı 53'dür. Din adamları bu mecliste oldukça yüksektir.(%17). Bu Meclis'te milletvekilliği yapanların yaş ortalaması da oldukça düşüktür (43.0) (Turhan, 2000:116).

Birinci TBMM'nde partiler yoktu ama muhalefet vardı. Meclis'te Birinci ve İkinci Grup olarak konumlanan siyasi aktörler oluşmuştur. İkinci Grup mecliste muhalefeti oluşturmuştur. Bu muhalefet, meclisteki bir takım uygulamalara karşı gelişmiş olup, iktidara gelme amacı taşımamaktadır. İkinci Grup, Milli Mücadele başarıya ulaşana kadar, Meclis'teki birlikteliği ortadan kaldırmamıştır. İkinci Grup'un temel eleştiri konularının başında kişi tahakkümüne karşı tavır gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında gerçekleşen yetki toplulaşmasına karşı, hakimiyet-i milliye ilkesinden hareket ederek sert muhalefet yapmıştır (Demirel, 1995:10).

Bu Meclis, 25 Nisan 1920'de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkarmış, 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye denilen Anayasayı kabul etmiş, 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yürütmüş, Cumhuriyet'i müjdelemiş ve saltanatı kaldırarak Lozan Konferansı görüşmelerini başlatmıştı. Bir anlamda Cumhuriyet'in ilk anayasasını "Teşkilat-ı Esasiye" adıyla kabul etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın mücadelesini veren bu Meclis döneminde, Rusya ile 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması (TBMM Hükümeti'nin imzaladığı ilk antlaşmadır)', 16 Mart 1920'de Moskova Antlaşması, 20 Ekim 1921'de Fransızlarla Ankara Antlaşması, Sakarya Zaferi'nin kazanılmasıyla birlikte Yunanistan'la 11 Ekim 1922 de Mudanya Ateşkes Antlaşması yapılmıştır (Yüzgeç, 2006:72-121).

1.4. Cumhuriyet Döneminde Meclis

1.4.1. Tek Parti Dönemi

Lozan görüşmeleri son aşamasına geldiği günlerde, Meclis'te de İkinci Grup'un muhalefeti güçlenmişti. İkinci Grup İsmet Paşa'nın tutumuna ve Lozan Antlaşması'nın yapılmasına karşı çıkmaya başlamıştı. Anlaşmanın imzalanmasını tehlikeye atmak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, seçimlere gidilmesine karar verdi. Seçimden önce 3 Nisan 1923'de seçim yasasında değişiklikler yapıldı. Eskiden her 50.000 erkek başına bir mebus seçilirken, bu rakam 20.000 olarak değiştirildi. Seçmen yaşı ise 18'e indirildi. Seçmek ve seçilebilmek için vergi verme zorunluluğu kaldırıldı (Alkan, 1999:51). II. Dönem TBMM seçimlerini, II. Grup'un protesto edip seçimlere katılmadığı ifade edilse de (Demirel, 1995:572); Çakan, İstanbul'da bu grubun aday listeleri oluşturduğunu, ayrıca I. ve II. Grup dışında da aday listelerinin var olduğunu ifade etmektedir (Çakan, 1999:42-48).

II. TBMM 11 Ağustos 1923'de toplanmış ve 23 Ağustos 1923'de Lozan Antlaşması'nı onaylamıştır. II. TBMM için kullanılan genel kavram "devleti kuran Meclis"tir. "Atama Meclis", "Güdümlü Meclis", "HF Meclisi", "Atatürk Meclisi", "Kemalist Meclis" kullanılan diğer kavramlardır (Göldaş, 1997:288) Çakan, II. TBMM için; "modern-merkezi devletin kurumsallaştırıldığı Meclis" tanımlamasını yapmaktadır (Çakan, 1999:435).

II. TBMM, 1921 Anayasası'nda değişiklik yaparak, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'i ilan etmiş ve Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Cumhuriyet'in ilk hükümetini de, çekirdeğini Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun oluşturduğu ve "Halk Fırkası" adını alan politik kuruluşla İsmet Paşa kurmuştur. II. TBMM, 1960 yılına kadar yürürlükte kalacak olan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)'nu yapmış, laiklik ve devrimler konusunda dönüşümleri başlatmış, halifeliği kaldırmış ve medreseleri kapatmıştır (Çakan, 1999:154-190).

Bu dönemin diğer bir özelliği de Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partilerinin bu devirde kurulmuş olmasıdır. Anadolu Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun partileşmesiyle kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası yanında, Kazım Karabekir Paşa'nın başkanlığını yaptığı, Rauf Orbay, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy gibi Milli Mücadele kadrosunun ileri gelen

şahıslarının içinde bulunduğu muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bu dönemde kurulmuştur. Ancak bu parti, 1925 yılında doğuda çıkan Şeyh Sait ayaklanmasından dolayı ve dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle hükümet tarafından kapatılmıştır. İsyandan sonra Meclis'te Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmış ve ardından İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Göldaş, 1997:416-418; Tunçay, 1982,139; Çaylak, 2009:46). Bu şekilde çok partili siyasi hayata geçiş denemesi son bulmuş, Cumhuriyet tarihinin ilk parti kapatma olayı gerçekleşmiştir.

II. Meclis'te arzu ettiği uyumlu çalışma imkânını bulamayan Mustafa Kemal'e planladığı inkılâpları gerçekleştirebilmek için daha uygun şartların mevcut olduğu yeni bir meclis gerekiyordu. Bu amaçla 26 Haziran 1927 tarihinde Afyonkarahisar Milletvekili Ali Çetinkaya'nın verdiği önerge kabul edilerek Meclis, 1 Kasım 1927 tarihine kadar tatile girmiş ve çalışmalarına son vermiştir (Avcı, 2000:11).

III. TBMM için, mebus seçimleri 1 Eylül 1927'de yapıldı. Seçimden önce yapılan yasa değişikliği ile ordu mensuplarının adaylıklarını koymadan önce ordudan istifa etmeleri veya emekliliklerini istemeleri şart koşuldu. Seçim öncesinde Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Kazım Karabekir Paşa askerlikten emekli oldular (Alkan, 1999:52).

Çok partili siyasi hayata geçişin ikinci denemesi bu dönemde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, rejime bağlı bir muhalefet partisi kurma düşüncesi ile Fethi Okyar'a SCF'yı kurdurtmuştur. SCF'nin kurulmasındaki en büyük etken dış dünyaya iyi görünmek ve ekonomik sıkıntılar sonucu umulan gelişmeye erişilememesi ve genel bir hoşnutsuzluğun olmasıdır. SCF kurulduktan sonra, giderek bir iktidar seçeneği olmaya başlamıştır (Tunçay, 1982:247). Halkın büyük ilgisiyle karşılaşan "icazetli ve muvazaalı parti" diye adlandırılan SCF, rejim için tehlikeli görülerek Mustafa Kemal Paşa tarafından kapatılmıştır (Kocabaş, 2007:23-35).

III. TBMM dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin biçimlendiği, sosyal ve toplumsal alandaki inkılâpların hızlandığı, yapılanların da yerleştiği bir dönemdir. Anayasa'dan laikliğe aykırı maddeler çıkarılmış, önce rakamlar, sonra harfler daha sonra da ölçüler uluslar arası sistemlere uydurulmuştur. Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkı verilmiştir (Avcı, 2000:196-198).

Cumhuriyet'in üçüncü genel seçimleri 1931 yılında yapıldı. 1931 seçimlerinde CHP adayları dışında bağımsız milletvekilleri de adaylıklarını koymuşlardı. Kadınlar, 1934 yılında yapılan yasa ile seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlar, ilk kez 1935 genel seçimlerine katılmışlardır. 1935 seçimlerinde meclise 18 kadın vekil girmiştir. V. Meclis'te 8 olan kadın milletvekili sayısı, VI. Meclis'te 13'e çıkmıştır. İlk defa gayrimüslimler bu seçimde meclise girmiştir. 1938 yılında, Mustafa Kemal Paşa vefat etmiş ve İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiş, sonrasında da seçimler yapılmıştır (Alkan, 1999:52).

Tek partili Cumhuriyet döneminin parlamento açısından koyu bir istibdat devri olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanlarının tarihsel kişilikleri ve karizmaları, muhalefetsiz siyaset, tek parti hegemonyası ve Cumhuriyet'i kurmuş sivil-asker bürokratların sınırsız iktidarları toplumu olduğu kadar parlamento da büyük ölçüde vesayet altında tutmuştur. Parlamento yürütme karşısında teslimiyetçi bir kişiliğe bürünmüştür (Yücekök, 1983:122).

1.4.2. Çok Partili Dönem

2.Dünya Savaşı sona ermiş, savaşı demokrasiden yana olan ülkeler kazanmıştır. Artık sıcak savaş bitmiş, soğuk savaş dönemi başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması, bütün dünyada demokrasinin yayılması yolunda etkili oldu. Türkiye'de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme akımına kendini uydurmak zorunda kaldı. Sovyetlerle savaşın eşiğine gelinmesi, Türkiye'yi batı ile daha çok yakınlaştırdı. Bu dış faktörler demokrasiye geçiş çalışmalarını hızlandırdı. Türkiye'de çok partili siyasi hayatın oluşumunda dış etkenler önemli olmakla birlikte, zorlayıcı ve baskıcı olmamıştır (Haytoğlu, 1997:50).

Meclis'te görüşülen Toprak Reformu Tasarısı, CHP içinde örgütlü ve sistemli bir muhalefetin oluşmasına sebep oldu. 12 Haziran günü CHP Meclis Grubu'nda İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes, "Dörtlü Takrir" diye anılan ünlü önermelerini vermişler ve parti tüzüğüyle kanunlarda değişiklikler yapılmasını istemişlerdir. Parti içinde oluşan bu muhalefet sonucu Menderes, Koraltan ve Köprülü CHP'den çıkarıldı. Celal Bayar ise istifa etti. Bu isimler, 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti'yi kurmuşlardır (Bila,1999:104-110).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım'da Meclisi açış konuşmasında, partiden ihraç edilenler için izlemeleri gereken yolu gösteriyordu. İnönü şöyle diyordu: “Tek eksiğimiz Hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Ülkenin ihtiyaçlarının sevkiyle özgürlük ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır”(Bila, 1999:110).

17 Haziran 1945 ara seçimlerinin yapılmasından sonra ülkenin yeni bir döneme girdiğini gösteren bir durum gelişti. Türkiye’de ikinci bir partinin kurulması için müracaat yapıldı. İşadamı Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi’ne izin verilmesiyle, 22 Eylül 1945’te CHP’nin karşısında ikinci bir parti resmen kuruldu. MKP’nin kuruluşu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ciddi karşılanmamıştı. İnönü, daima asıl muhalefetin meclis içerisinde doğması gerektiği beklentisi içerisinde olmuştur. Ocak 1946 tarihinde DP’nin kurulmasıyla beklenen olmuş, bu gelişme ile siyasi hayatımızda yeni bir dönem başlamıştır (Haytoğlu, 1997:53).

Bu dönem içerisinde gerçekleşen önemli olaylardan biri 21 Temmuz 1946 da yapılan seçimlerdir. Bu seçimler öncesinde CHP 5 Haziran 1946’da iki dereceli seçim sistemini değiştirerek tek dereceli seçim sistemini içeren tasarımı yasalaştırdı. Buna göre seçimler açık oy, gizli sayım sistemi ile gerçekleştirilecekti. Bu sistem eleştirildiyse de, CHP’nin, muhalefetin isteklerini yerine getiren birtakım uygulamaları ile-üniversitelere özerklik veren Üniversiteler Yasası, Hükümete gazete kapatma yetkisi veren Basın Yasası’nda değişiklik ve Dernekler Yasası’nda yapılan değişiklikler gibi-CHP, DP’nin muhalefet yolundaki silahlarını elinden almaya çalışmıştır. Sonuç olarak 1946 seçimleri Tek Dereceli Seçim Sistemi ile yapıldı ve seçimin galibi CHP oldu. CHP, 465 sandalyenin 390’ını kazanırken, DP 65, Bağımsızlar ise 7 sandalye kazandılar. 1946 seçimlerinde yaşanan yolsuzluklar, hukuksuzluklar hep tartışma konusu olmuş ve DP’nin de CHP’ye karşı kullandığı en önemli silahlardan biri olmuştur (Ahmad, 2008:130).

Türkiye’de “Yeter söz milletindir” sloganı ile siyasal hayatta yerini alan DP’nin kurulmasıyla birlikte girilen çok partili hayat, demokratik ve özgürlükçü bir siyasal yaşam üretmemiş, aksine siyasal yaşam, siyasal sistemin kurucu aktörlerinin istediği belirli yasallık zemininde yükselmesine zemin hazırlamıştır. İktidar ve muhalefeti oluşturan CHP ve DP, 1946-50 arası siyasal sistem tarafından sakıncalı görülen her türden aşırı sol ve aşırı sağ siyasal eğilimleri sistem dışı ilan ederek tasfiye etmişlerdir.

DP'nin de desteğiyle Haziran 1949'da TBMM'de "Aşırı Cereyanlarla Mücadele Kanunu" çerçevesinde Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bundan sonra Türkiye'de her türden sol, sağ ve İslamcı siyasi hareketlerin önünü tıkayan bir süreç başlamıştır (Çaylak ve Nişancı, 2009:331).

1946-1950 yılları Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçiş yaptığı bir dönem olmuş, seçkin ve bürokratik/devletçi merkezi kesimin dışında, daha çok çevresel güçlerin temsilcisi sayılabilecek yerel eşrafın Türk Siyasal Hayatı'nda yer edinmeye başladığı bir dönem olmuştur. Tek partili bir sistemin baskıcı tutumuna karşı, "yeter söz milletindir" sloganı ile toplumun siyasete katılımının yolu açılmıştır.

Demokrasinin talep ettiği gerçek anlamda çok partili hayatı başlatan ilk şeffaf seçim olarak görülebilecek olan 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerdir. 1950'de TBMM'de kabul edilen seçim yasasına göre; seçimler, tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık tasnif esasına göre yapılacaktı. Seçimlerde propaganda serbest bırakılmış ve yargı güvencesi getirilmiştir. Bu seçimlerde, DP % 52,7, CHP % 39,4, MP % 3,1 ve Bağımsızlar da % 4,8 oy almışlardır. Partilerin almış oldukları oy oranlarına tekabül eden milletvekili sayısı ise şöyledir: DP 408, CHP 69, MP 1, Bağımsızlar ise 9 (Alkan, 1999:54). Seçimler sonucunda temsilde adaletsizliğin açıkça ortaya çıktığı görülmektedir. Partiler aldıkları oy oranında mecliste temsil edilememektedir. 1950 seçimlerinden DP galip çıkmış ve 27 yıllık CHP'nin tek partili iktidarına son vermiştir.

Seçimlerden sonra Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan'da TBMM Başkanı olmuştur.

1950-1953 yılları arasında ekonomik açıdan büyümenin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde elverişli hava koşulları ve tarıma açılan yeni alanlar sayesinde tarımsal üretim artmıştır. Öte yandan Kore Savaşı nedeniyle dünya piyasalarında tarımsal ürünlere yönelik talep ortaya çıkmıştı. Üstelik 2. Dünya Savaşı nedeniyle hazineye döviz ve altın birikimi vardı. Buna 1950 sonrası ihracat gelirleri de eklenince Türkiye, ekonomik açıdan zenginleşen bir ülke konumuna gelmiştir. Bu dönemde ezanın Türkçe okunması zorunluluğu kaldırılmış ve din öğreniminde nisbi bir serbestlik getirilmiştir. 1932 yılında kurulan Halkevleri kapatılmış, CHP'nin malvarlığına devlet el koymuş ve Atatürk'ü Koruma Yasası çıkartılmıştır. Ayrıca DP içinden ayrılanların kurduğu MP, gerici ve Atatürk ilke ve devrimlerine karşı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Kore

Savaşı'na asker gönderilmiş ve netice olarak da NATO'ya girilmiştir. Tüm bu gelişmeler DP'ye 1954 seçimlerinden de başarıyla çıkmasını sağlamıştır (Alkan, 1999:54, Dal ve diğ., 16.10.2009).

1954 seçimlerinde DP oylarını arttırmış, CHP'nin ise milletvekili sayısı düşmüştür. 541 milletvekilinin 490'ını DP, 30'nu CHP, 5'ini Köylü Partisi, 10'unu ise Bağımsızlar kazanmıştır (Alkan, 1999:55). 1954 seçimleri DP'nin CHP karşısında büyük bir zafer kazandığını göstermektedir. Fakat Menderes, bu sonucu büyük bir seçim başarısı olarak görmemiştir. Çünkü Menderes'e göre, dört yıl boyunca yaptıklarının karşılığında CHP'nin tamamen silinmesi gerekirdi. CHP'liler ise, en azından bu seçimde seçmenin 1950'deki hataya düşmeyeceğini düşündüklerinden dolayı büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır(Günel, 2009:126-127).

İkinci iktidar döneminde DP, ekonomik büyüme programlarına öncelik vermiş, barajlar ve yollar gibi alt yapı yatırımları, dokuma, şeker, kâğıt, çimento fabrikaları gibi sanayi yatırımları yapmıştır. Fakat bu dönemde ekonomik sıkıntıların baş göstermesi nedeniyle, iktidarı yitirmek endişesine kapılan DP, muhalefete karşı sertleşmeye başlamıştır. 1954 seçimlerinde CHP'ye oy veren Malatya ikiye bölünmüş ve Adıyaman adıyla yeni bir il kurulmuş, Kırşehir ili ise ilçe statüsüne alınarak Niğde'ye bağlanmıştır. Bürokrasiye karşı yeni yasal düzenlemelere gidilmiş ve emeklilik hizmet süresi 30 yıldan 25 yıla düşürülmüş ve emekliye sevk kararları için de yargı yolu kapatılmıştır. Bu düzenlemeye, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri ile üniversite öğretim üyeleri de dahil edilmiştir. 1956 yılında fiyatları, mal ve hizmetleri denetlemek için, 1940 tarihli "Milli Korunma Kanunu" yürürlüğe konuldu. Hükümetin basın ve yayın üzerindeki denetimini daha da güçlendirmek için "Basın Yasası" yeniden değiştirildi. Bir diğer yasa ile seçim kampanyaları sırasındakiler hariç, siyasal toplantılar yasaklanıyordu (Günel, 2009:129-130; Zürcher, 2009:335-337). Ahmad'a göre; tüm bu uygulamalar Demokratların, Türkiye'yi daha özgür ve demokratik bir ülke haline getirme vaatlerinden vazgeçtiklerinin göstergesiydi (Ahmad, 2008:136).

1954-1957 yılları arasındaki ekonomik sıkıntı, siyasal gerginliği de beraberinde getirdi. DP içerisinde oluşan muhalefet sonucu partiden ayrılanlar Hürriyet Partisi diye bir parti kurdular. Bu parti bir hamle de Millet Meclisi içindeki en büyük muhalefet partisi oldu. Muhalefet partileri (CHP, HP ve CMP), DP'ye karşı güç birliği yaparak seçime girmek

istemişler, fakat DP, 11 Eylül'de çıkartılan bir yasayla, seçimlerde ortak listelerin yapılmasını yasaklamıştır. Ekonomik sıkıntılar, muhalefetin DP karşısında birleşmesi ve DP içindeki çekişmeler sonucu DP, erken seçim kararı alarak seçime gitmiştir (Zürcher, 2009:337).

27 Ekim 1957'de yapılan seçimleri DP kazanmış, fakat muhalefet seçimlerden güçlenerek çıkmıştır. DP, % 47,9 ile 424, CHP, % 41,1 ile 178, CMP, % 7,1 ile 4 ve HP, % 3,8 ile 4 milletvekili çıkarmıştır. Bu seçimde Bağımsızlar milletvekili çıkaramamışlardır (Alkan, 1999:55). DP, Meclis'te, milletvekillerinin % 70'ne sahip olmuştur.

Seçimlerin ardından 4 Ağustos 1958 tarihinde ilk istikrar paketi açıklandı. IMF istikrar programı kabul edilmiş, Amerikan yardımı sağlanmıştı. Devlet harcamaları kısıyor, KİT ürünlerine zam yapılıyordu. Ekonomi bu dönemde kötüye gitmiş, Türk Lirası % 300 devalüe edilmiştir. Alınan borçların önemli bir kısmı birikmiş borçların faizine gitmiştir. Ekonomideki bu gelişmelere paralel olarak muhalefet cephesinde de hareketlilikler artmıştır. Seçim sonrasında Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne katılmış ve bu parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Hürriyet Partisi ise CHP ile birleşmiştir (Günel, 2009:136).

Bu katılımdan güç bulan CHP, muhalefetini arttırmış ve 12 Ocak 1957'deki 14. Kurultay'ında, çoğu itibarıyla 27 Mayıs 1960 sonrası hukuksal düzenlemeleri oluşturan "İlk Hedefler Beyannamesi"ni açıklamıştır (Bila, 1999:172). CHP'nin başlatmış olduğu bu muhalefet neticesini vermiş ve DP, Meclis'e bir önerge vererek, CHP'nin seçim dışı yollardan iktidara gelmek için hücreler kurduğu, silahlandığı ve isyan hazırlıkları yaptığı öne sürülmüş; bu hususların araştırılması için bir "tahkikat komisyonu"nun kurulması istenmiştir. Yargı'nın işinin TBMM'ye devredilmesi demek olan bu önerge kabul edilmiş ve yasalaşmıştır (Karatepe, 2009:209). Tüm bu gelişmeler askeri müdahalenin yapılması için bir zemin oluşturmuştur.

1950'de 27 yıllık tek partili CHP iktidarına demokratik yollarla son veren DP iktidarı, 27 Mayıs 1960 da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) yaptığı ihtilal ile son bulmuştur. DP'yi deviren subayları darbe yapmaya iten nedenler Şaylan'a göre; "tüm bürokratlar gibi askerlerin de 1950'den sonra grup olarak karşı karşıya kaldıkları gelir yetersizliği, yani maddi yoksunluk, askerlerin toplumsal statülerini yitirmeleri ve DP iktidarının

ordunun otonomisini yok ederek denetim altına almaya çalışmasıdır” (Aktaran, Turhan, 2000:186).

1950-60 dönemi, rekabetçi ve çoğulcu bir politik sistemin kurumsallaşması doğrultusunda gerekli olan dönüşümlerin gerçekleştirilemediği, muhalefetin kurumsallaşmadığı bir dönemdir (İncioğlu, ?:275). 1950-1960 arası 10 yıllık DP iktidarı döneminin en önemli özelliklerinden biri de, demokratik düzene geçmede ve devrimlerin gerçekleşmesinde öncülük etmiş olan bürokratik kadronun gücünü yitirmeye, yerini yeni güçlere bırakmaya başladığı dönem olmasıdır (Gözübüyük, 1995a:115). Bu dönemin en önemli sonuçlarından biri ise, kırsal kesimin siyasal katılımının sağlanmış olmasıdır. DP, tarım sektörü lehine bir siyaset izleyerek köylüleri siyasete mobilize etmiş ve böylece her üç seçimi de rahatlıkla kazanabilmiştir (Turhan, 2000:187).

TSK'nın yönetime el koymasından sonra, çoğunluğu sivillerden oluşan bir kabine kurulmuştur. Milli Birlik Komitesi adı verilen bu kabinenin 38 üyesi vardı. Bu dönemde yasama ve yürütme esas itibariye MBK yetkisindedir. MBK, başkanlığına orduda sevilen ve sayılan Cemal Gürsel'i getirdi. İhtilaldan sonra tutuklanan hükümet üyeleri, DP'li mebuslar ve birçok DP'li, Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı tarafından muhakeme edildiler. Hafif ve ağır birçok ceza verildi. Aralarında Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun da bulunduğu 14 kişiye idam cezası verildi.

MBK bir an önce demokratik bir anayasa yapıp seçimlere gitmek istiyordu. 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis çalışmalarına başladı. Kurucu Meclis amacının “demokratik ve hukuk devleti esaslarını geliştirip teminat altına alacak olan yeni bir anayasa ile yeni seçim kanununu en kısa zamanda tamamlayarak, en geç Ekim 1961 tarihinde iktidarı yeni seçilecek TBMM'ne devretmek” (Gözübüyük, 1995a:85) olduğunu belirtmiştir. Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşuyordu. Temsilciler Meclisi, DP dışındaki partilerin ve meslek kuruluşları ya da benzeri sivil kuruluşların temsilcilerinden oluşuyordu. Kurucu Meclis'in yaptığı anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoylamasına sunuldu ve % 60,4 oranında olumlu oyla kabul edildi. Ekim'de nispi temsil usulüyle seçimler yapıldı (Akşin, 2009:260; Göktepe, 2009:395-399).

Daha önceki dönemlerde yaşanan sıkıntıları göz önünde bulunduran anayasa yapıcıları, devletin otokratik bir hüviyete bürünmemesi için TBMM'yi iki meclisli bir yapıya

büründürmüşlerdir. 1961 Anayasası, çift meclisli parlamenter sisteme geçiş, Anayasa Mahkemesi ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kuruluşu, işçilere grev ve sendika hakkının tanınması, üniversite özerkliği, yeni bir seçim sisteminin kabulü gibi düzenlemeler ile daha sonraki dönemlerde temel teşkil edecek nitelikte demokratik bir zemin hazırlamıştır (Gözübüyük, 1995a:86-89).

15 Ekim 1961 genel seçim sonuçlarına göre, CHP 173, Adalet Partisi (AP) 158, Yeni Türkiye Partisi (YTP) 65, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 54 milletvekili çıkarmıştır. Senato seçimlerinde ise, AP 70, CHP 36, YTP 28, CKMP ise 16 üye çıkarmıştır. CHP birinci parti olmasına rağmen 450 sandalyeli mecliste tek başına hükümet kuracak kadar vekil çıkaramamıştır. Senato da ise çoğunluğu DP'nin devamı olarak algılanan AP elde etmiştir. Seçim sonrası Cumhurbaşkanlığı'na Cemal Gürsel seçilmiş, İnönü'ye koalisyon hükümetini kurması için görev vermiştir. CHP ve AP koalisyon hükümetini kurmuş ve MBK'dan görevi devralmıştır. 1965 yılında yapılan seçimlere kadar, İsmet İnönü farklı koalisyonlarla ülkeyi yönetmiştir (Göktepe, 2009:404).

1965 yılında yapılan genel seçimler öncesinde ilk kez Siyasal Partiler Yasası çıkarıldı. Yine seçimlerden önce 13 Şubat 1965'de yapılan değişiklikle Türkiye'de ilk kez nispi temsil sistemine eklenen milli bakiye (ulusal artık) sistemi uygulandı. Bu, küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı kılan bir sistemdi. Böylece her bir oyun hesaba katılması amaçlanmış, seçim çevrelerinde değerlendirilmeyen oyların ulusal bir seçim çevresinde birleştirilmesi öngörülmüştür. Bu sistem sayesinde, Türkiye tarihinde ilk kez sosyalist bir parti; Türkiye İşçi Partisi parlamentoya girebilmiştir (Alkan, 1999:56).

10 Ekim 1965 seçimlerinde oyunu artıran tek parti AP olmuştur. Seçim sonuçlarına göre, AP % 52.87 ile 240, CHP % 28.75 ile 134, MP % 6.26 ile 31, YTP % 3.72 ile 19, CKMP % 2.24 ile 11, TİP ise % 2.97 ile 15 sandalye kazanmıştır. Bağımsızlar ise 1 milletvekili çıkarabilmiştir (www.belgenet.net, 02.11.2009). Böylece AP tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu sağlamıştır. DP iktidarından sonra başlayan koalisyonlar dönemi sona ermiş, AP, Türk siyasal hayatında DP'den sonra tek başına iktidara gelen ikinci parti olmuştur. AP aldığı % 52,9'luk oy oranıyla DP'nin devamı olduğunu ispatlamıştır.

Bu dönemde AP, ordunun siyasal sistem içindeki ağırlığından rahatsız olan parti tabanına ve parti içindeki bazı milletvekillerine rağmen uzlaşmacı bir tutumu benimsemiş, parlamenter rejimi benimseme/benimsetme, anayasal sınırları hatırlatma ve koruma gibi bir fonksiyon eda etmiştir. Demirel, büyük bir halk desteğine ve Meclis'te mutlak çoğunluğa sahip olmakla birlikte siyasette sert polemiklerden kaçınmış ve uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemiştir. Demokratikleşme sürecini tamamlamak için başta işadamları ve ordu olmak üzere ekonomik, siyasal ve toplumsal güçler arasında denge politikası izlemiştir. Bu dönemde ekonomide olumlu gelişmeler olmuş, enflasyon düşmeye başlamıştır. 27 Mart 1966'da AP ve CHP'nin uzlaşımıyla 5. Cumhurbaşkanlığı'na ordu içinden bir General; Cevdet Sunay seçilmiştir (Çaylak ve Baran, 2009:439-440; Yıldız, 2006:170). AP, Cevdet Sunay'ı ordu ile ilişkilerinde bir yumuşama aracı olarak görmüşse de 12 Mart Muhtırası ile amacına ulaşamadığını görecektir.

12 Ekim 1969 seçimleri, oy oranı 1965'de aldığı kadar altında da olsa, AP'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. AP % 46.63'le 256, CHP % 27.36 ile 143, Güven Partisi (GP) % 6.58'le 15, Bağımsızlar % 5.62 ile 13, Millet Partisi (MP) % 3.22 ile 6, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) % 3.03 ile 1, Türkiye Birlik Partisi (TBP) % 2.80'le 8, TİP % 2.68 ile 2, YTP % 2.18'le 6 milletvekili çıkarmıştır (www.belgenet.net, 02.11.2009). Bu parlamento aritmetiği AP'ye yeniden tek başına hükümet kurma imkanı vermiştir.

AP'nin ikinci iktidar döneminin en önemli olayı öğrenci olaylarıdır. Üniversite öğrencilerinin neden olduğu olayların temelinde ise, dünyadaki gelişmelere paralel olarak devrim yoluyla yönetimlerin ele geçirilmesi ve sosyalist bir düzen içerisinde ülkenin yönetilmesi bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde işçi sendikalarının yaptığı eylemler siyasi iktidar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Bu nedenle ülkenin pek çok yerinde sıkıyönetim uygulamasına gidilmiştir. Bir darbe için gerekli toplumsal ve siyasal ortam, hatta ekonomik ortam hazırdır. Artan terör olayları ve hükümetin, Anayasa'nın öngördüğü reformları yerine getirmemesinden dolayı, 12 Mart günü ordu, bir "muhtıra" yayınlamış ve hükümet istifa etmiştir (Fedayi, 2009:493). 12 Mart 1971 tarihli muhtıra AP Hükümeti'ne karşı yapılmış olsa da, Özdemir'e göre muhtıranın bir başka amacı daha vardır. Bu amacı; "TSK hiyerarşisine karşı gelişen reformcu dalgayı

kırmak ve bazı Marksist gruplar ile ilişki kurdukları iddia edilen subayları tasfiye etmek” (Özdemir, 1989:154) şeklinde belirtmiştir.

12 Mart Muhtırası’ndan sonra TBMM’de çok kısa aralıklarla dört hükümet kurulmuştur. İlk hükümeti kuran Nihat Erim olmuştur. Bu kabinenin özelliği, kabine üyelerinin büyük çoğunluğunun parti dışı isimlerden seçilmiş olmasıdır. Bundan dolayı bu hükümete “Teknokratlar Hükümeti” adı verilmiştir. TBMM dışından atanmış bir hükümetin, seçilmişlerden oluşan TBMM’yi yönetmesi denemesinin başarısız olmasından sonra halkın iradesine başvurulmaya karar verilmiş ve seçimlere kadar ülkeyi idare etmek üzere ilk önce Ferit Melen ve daha sonra Mehmet Naim Talu’nun Başbakanlığında kurulan hükümetler göreve gelmişlerdir (Ayan, 2006:68-91).

12 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerde ilk kez birleşik oy pusulası kullanıldı. Daimi seçmen kütükleri yazımı da ilke kez bu seçimler öncesinde gerçekleşti. Seçimlere 8 parti katıldı. CHP % 33 ile 185, AP % 29 ile 149, Milli Selamet Partisi (MSP) % 11 ile 48, Demokratik Parti % 11 ile 45, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) % 5 ile 13, MHP % 3 ile 3, TBP % 1 ile 1 ve Bağımsızlar % 3 ile 6 milletvekili çıkarmışlardır (www.belgenet.net, 03.11.2009).

Seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmasına rağmen tek başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olamamıştır. CHP çok partili siyasi hayata geçildikten sonra ilk kez olağan ve demokratik yollarla birinci parti olmuştur. AP ise ciddi oranda oy kaybetmiştir. İslamcı (MSP) ve milliyetçi (MHP) partiler etkin bir siyasal aktör haline gelmişlerdir. Bu şekilde çok parçalı bir parlamentoda tek başına hükümet olacak bir parti olmadığı için bu dönem koalisyonlar dönemi olarak tarihe geçmiştir. Çok parçalı parlamentodan çok parçalı koalisyonlar ortaya çıkmış ve çok kısa süreli olmuşlardır.

Bülent Ecevit’in Başbakan olduğu ilk koalisyon hükümeti (CHP-MSP) 25 Ocak’ta kuruldu. Hükümet Programı CHP ve MSP programlarının karşımıydı. Koalisyon hükümeti içinde daha ilk günlerden anlaşmazlıklar çıkmış (bürokrasiye atamalar, genel af sorunu gibi), Kıbrıs Harekâtı sonrası CHP lideri Bülent Ecevit Başbakanlıktan istifa etmiştir. İlk koalisyon hükümeti 10 ay gibi kısa bir süre devam etmiştir. Daha sonra kurulan Sadi Irmak Hükümeti meclisten güvenoyu alamamasına rağmen, yerine başka bir hükümet kurulmadığı için güvenoyu alamamış bir hükümet olarak görevine devam etmiştir. Daha sonra Süleyman Demirel önderliğinde kurulan Milliyetçi Cephe

Hükümeti kuruldu. AP-MSP-CGP-MHP ve Bağımsızlardan oluşan MC Hükümeti 1977 genel seçimlerine kadar görevine devam etmiştir. Bu dönem sağ-sol çatışmalarının şiddetli olduğu bir dönem olmuştur (Fedayi, 2009:500-503; Polat, 2006:31-39).

1977 seçimlerinden de istikrarsızlığa sebep olacak bir sonuç çıktı. CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, Bağımsızlar 4, CGP 3ve DP 1 milletvekili çıkarabilmiştir (www.belgenet.net, 03.11.2009).

CHP ve MHP oylarını artırmış, MSP'nin ise oyları düşmüştür. 1977 seçimleri sonucunda da tek başına hükümet kuracak bir parti çıkmamıştır. 1973 ve 1977 seçimlerinde çok parçalı ve bölünmüş partili bir sistemin ortaya çıkmasını Fedayi, 27 Mayıs'ın bir sonucu olarak görmektedir: "Gerek siyaset alanının parçalanması ve destabilize olması, gerekse sokağın bölünmesi ve sağ-sol çatışmasının ortaya çıkması, son tahlilde 27 Mayıs darbesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir." (Fedayi, 2009:505).

Seçimlerden sonra Bülent Ecevit, Türkiye tarihinde ilk kez bir azınlık hükümeti kurdu, ancak yapılan güven oylamasını kazanamadı. TÛSİAD gibi iş çevreleri iki büyük partinin koalisyon kurmasından yanaydı. Fakat Demirel, sağ partilerin desteğini alarak II. MC Hükümetini kurdu. Bu dönemde de devam eden sağ-sol çatışmaları hükümetin işini zorlaştırıyordu. Aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerdeki AP'nin başarısızlığı sonucu partiden istifalar gerçekleşti. Demirel yapılan güven oylamasında güvenoyu alamadı ve II. MC Hükümeti son buldu. Bir hafta sonra açıklanan Bülent Ecevit Hükümeti de "de facto" bir CHP-AP koalisyonuydu; çünkü bağımsız ortaklar AP içindeki muhaliflerdi (Ahmad, 2008:202).

Ecevit Hükümeti, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların çözümünde başarısız kalmış, büyük toplumsal çatışmalar meydana gelmiştir. 1979'un sonunda yapılan ara seçimlerden AP galip çıkmış, CHP ise büyük bir oy kaybına uğramıştır. Boş olan beş milletvekilinin tamamını AP almıştır. Seçimden sonra Ecevit Hükümeti istifa etmiştir. Ecevit'in istifasından sonra AP lideri Demirel, MHP'nin ve MSP'nin dışarıdan desteğiyle bir azınlık hükümeti kurmuştur. Bu hükümet çok radikal ekonomik kararlar (24 Ocak) alarak ülkeyi düzlüğe çıkarmaya çalışmıştır. Fakat artan anarşik olaylar dizginlenemez bir boyuta ulaşmış ve çok belirgin bir devlet boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu

hükümet ekonomik alandaki atılımlarına karşın sosyal ve siyasal alanda başarılı olamamıştır (Fedayi, 2009:509).

Bu dönemde milletin temsilcilerinin bulunduğu meclis, sorunlara çözüm bulamamıştır. Mecliste yeterli çoğunluk sağlanamadığı için hemen hemen hiç toplanamaz hale gelmiştir. 1980 Mart ayından itibaren Cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme gelmiştir. Fakat TBMM üyeleri ve başta liderler olmak üzere, cumhurbaşkanı seçimini gerçekleştirememiştir. Özdemir'e göre Türkiye'de entrikanın bu kadar yoğun olduğu dönem olmamıştır (Özdemir, 1989:253). Cumhurbaşkanı'nı seçmede liderler uzlaşamamış ve bu makam boş kalmıştır. Artan terör olayları, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşananlar ve son olarak MSP'nin Konya mitingi gibi sebepler askeri müdahaleyi kaçınılmaz hale getirmiş ve ordu 12 Eylül 1980 sabahı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanlığında ve emir-komuta zinciri içinde Türkiye'deki demokratik siyasi süreci askıya alarak yönetime el koymuştur.

BÖLÜM 2: XVII. DÖNEM TBMM'İN YAPISAL ANALİZİ

2.1. 12 Eylül Rejimi (1980-1983)

12 Eylül 1980 günü başlayan ve “Bayrak Harekâtı” adı verilen müdahale ile TSK yönetime el koymuştur. Emir-komuta zinciri içinde yapılan müdahale herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan amacına ulaşmıştır. Bu yönüyle müdahale, orta rütbeli subay çoğunluğunun, askeri hiyerarşiye karşı bir şekilde yapmış oldukları 27 Mayıs müdahalesinden farklıdır. Asıl farklılık iki müdahalenin programları açısından ortaya çıkmıştır (Tanör, 2000:26). Askeri rejim, 12 Eylül 1980'den yeni hükümetin kuruluş tarihi 12 Eylül 1983'e kadar devam etmiştir.

12 Eylül'ü gerçekleştiren üst komutanlar kendilerine “Milli Güvenlik Konseyi” adını vermişlerdir. MGK, Genel Kurmay Başkanı Org. Kenan Evren, K.K.K. Org. Nurettin Ersin, H.K.K. Org. Tahsin Şahinkaya, D.K.K. Oramiral Nejat Tümer ve J.G.K. Org. Sedat Celasun'dan oluşmaktadır.

Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren harekâtın amacını, ülkenin bütünlüğünü ve milli birliğini korumak, iç savaşı önlemek, ülkede çok partili sistemin normal işlemesini sağladıktan sonra iktidarı tekrar siyasi partilere devretmek olarak açıklamıştır.

MGK, anayasayı askıya alan, parlamentoyu dağıtan, siyasi partileri kapatan, parti önderlerini tutuklayan ve neredeyse bütün meslek kuruluşlarıyla sendika konfederasyonlarının faaliyetlerini askıya alan kararname çıkarıldı. 14 Eylül'de grevler yasaklandı ve grevci işçilere işbaşı yapmaları emredildi. Bu arada, partizanlık yaptıkları düşünülen belediye başkanları ve valiler görevden alındılar, yerlerine subaylar göreve getirildi (Ahmad, 2008:216). Böylece ordu, bütünüyle ülke yönetimine el koymuş oldu.

MGK üyeleri, 18 Eylül 1980 günü “milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir anayasa yapılması için çalışacaklarına” TBMM'de yapılan bir törenle and içtiler. Daha sonra, Oramiral Bülent Ulusu başkanlığında sivillerden oluşan bir kabine kuruldu. Sivil yönetime geçilene kadar MGK hükümet etme yetkisini bu kabine aracılığıyla kullandı (Karatepe, 2009:240). Meclis'te bir kabine olmasına rağmen, MGK yürütme yetkisini bizzat kullanmaya devam etmiştir.

MGK, Türkiye’de sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda çok geniş ve derin değişiklikler yaptı. Sadece iki faaliyet alanına dokunulmadı. Bunlardan biri, dış politika, diğeri ise, 24 Ocak 1980’de Demirel Hükümeti’nin yürürlüğe koyduğu ekonomik programdır (Ahmad, 2008:216). MGK, 24 Ocak Kararları’nın mimarı olan Turgut Özal’ı, Bakanlar Kurulu’nda ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı olarak göreve getirmiştir.

MGK, 27.10.1980’de, Anayasa Düzeni Hakkındaki yasayı yayınlayarak, 12 Eylül harekâtını yasal bir temele oturtmuştur. Buna göre, 1961 Anayasası, Anayasa Düzeni Hakkındaki Yasada belirtilen istisnalar dışında, yeni bir anayasa yapılıp yürürlüğe girinceye kadar uygulamada kalacaktır. Bu yasada bahsedilen istisnalar şunlardır:

a). Cumhurbaşkanına ait görevleri, MGK Başkanı yürütecektir.

b). TBMM’ne Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait görevler, MGK’nca kullanılacaktır.

c). MGK’nce çıkarılan bildiri, karar ve yasalara karşı anayasal ve yönetsel yargı yolu kapatılmıştır. Bakanlar Kurulu kararları ve üçlü kararnamelere karşı iptal davası açılmayacaktır.

d). MGK’nce çıkarılan bildiri, karar ve yasaların, anayasa ve yasalarla çatışması durumunda MGK’nın, karar ve yasaları uygulanacaktır (Gözübüyük, 1995a:130). Bu yasa MGK’na yasama alanında TBMM’den daha çok yetki vermiştir. MGK, bu yetkisine dayanarak mahkemelerin kararı ile yapılacak işler hakkında karar vermiş, kanun çıkarmıştır. Mesela, Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun (16.10.1981 tarih ve 2533 s.k.) (Dal, 1984:104).

16 Ekim 1981 tarihinde siyasal partilerin kapatılmasına ilişkin yasanın yayınlanmasından sonra MGK Başkanı ve Devlet Başkanı Kenan Evren, TRT’den yaptığı konuşmada bu kararların gerekçesini şöyle açıklıyordu.

“...Türkiye’de siyasi partilere dayalı demokratik parlamenter sistem mutlaka kurulacaktır. Ama mevcut, bu partilerle değil, yıkılan bir binanın enkazını kullanarak yapılan bir bina nasıl çökerse, yurdu 12 Eylül öncesine getiren partilerle kurulacak bir demokrasi de yeniden yıkılmaya mahkûm olacaktır. Sağlam olması için yeni malzeme ile yapılan binada olduğu gibi, biz de hür, demokratik parlamenter sistemimizin ancak yeni Anayasa ve Partiler Kanununa uygun olarak kurulacak yeni siyasi partilerle inşa etmenin mümkün olacağına

inandık ve milletin de istediği doğrultusunda mevcut partileri feshetme kararını aldık...” (www.belgenet.com/, 06.11.2009).

Siyasi partilerin ölüm fermanı olan “Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun” ile tüm siyasal partiler feshedilerek, bunların taşınır ve taşınmaz malları hazineye aktarılmıştır. Böylece Cumhuriyet’in kurucu partisi CHP ile birlikte, tüm siyasal partiler köklerinden sökülüp atılmıştır. Yasayı çıkaranların amacı, çok partili hayata, yeni parti ve liderlerle dönüş yapmak için zemin hazırlamaktır.

29 Haziran 1981’de yapılan bir yasayla Kurucu Meclis oluşturuldu. Yasaları ve anayasayı yapacak olan meclis, MGK ve Danışma Meclisi (DM) diye iki kanattan oluşacaktı. Danışma Meclisi (DM) üyelerini MGK belirlediği için kanatlar arasında eşitlik değil ast-üst ilişkisi vardı. Danışma Meclisi’nin vazifesi de sadece danışmanlık yapmaktı. Anayasa ve yasaların yapılmasında son söz MGK’nındır (Akşin, 2009:276).

Yeni Anayasa’nın hazırlanması için DM kendi içinden 15 kişilik Anayasa Komisyonu’nu seçmiştir. Komisyon başkanlığına Prof. Orhan Aldıkaçtı getirilmiştir.

Anayasa Komisyonu kendi içindeki görev dağılımını yaptıktan sonra, üniversite, yüksek mahkemeler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından anayasa konusundaki görüşlerini istemiştir. Ancak bu görüşler MGK’nın izni ve çizdiği sınırlar dâhilinde açıklanmıştır.

Anayasa Komisyonu yaklaşık 8 aylık bir çalışmadan sonra hazırladığı Anayasa tasarısını 1982’de DM’ye sunmuştur. Kurulda görüşüldükten sonra ortaya çıkan nihai metin, oylamaya katılan 141 üyenin 122 kabul, 11 çekimser ve 7 ret oyu ile son şekli verilmek üzere MGK’ya sunulmuştur. MGK tasarı üzerinde yürüttüğü çalışmaları tamamlayarak, ortaya çıkan taslak metni 20 Ekim’de Resmi Gazete’de yayınlamıştır. Anayasa 7 Kasım’da referanduma sunulacaktır. Fakat tasarıdaki Evren’e evet ile anayasaya ‘evet’i birleştiren ve eski politikacıların siyasal faaliyetini yasaklayan maddeler kamuoyu tarafından eleştirilmiştir. MGK, 71 sayılı kararını yayınlamaya, tasarının eleştirilmesini kesinlikle yasakladığını bildirmiştir (Akgün, 2009:556). MGK, bir anlamda tasarıyı övmenin serbest, eleştirmenin ise yasak olduğunu ifade etmiştir.

Öte yandan Anayasa’nın geçici 1. maddesine göre, Anayasa’nın halk oylamasıyla kabulüyle birlikte, MGK başkanı Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacaktır. Böylece Evren’in prestiji ile Anayasa’ya oy sağlanmak istenmiştir. Ayrıca Anayasa tasarısının

reddi durumunda ne olacağı belli değildir. Olumsuz oy vermek askeri rejimin sürmesine rıza göstermek anlamını taşımaktadır. Bu durum da, psikolojik bir baskı oluşturmuştur (Tanör, 2000:41). Böylece halk anayasaya oy verirken ya askeri rejimin devamına evet diyecekti ya da sivil yönetime geçme isteğini ortaya koyacaktı.

Anayasa'nın geçici 4. Maddesi eski partilerin merkez yöneticilerine 10 yıl, eski Milletvekillerine ise 5 yıl süreyle siyasi faaliyet yasağı getiriyordu. Geçici 16. maddeye göre ise, referanduma katılmak mecburiydi. Kayıtlı seçmenlerden hukuki ve fiili mazereti olmaksızın halk oylamasına katılmayanlar beş yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimler ile mahalli idare seçimlerine ve diğer halk oylamalarına katılamayacaklar ve seçimlerde aday olamayacaklardır (Akgün, 2009:556).

7 Kasım 1982'de yapılan halk oylamasına katılım % 91 olmuş, evet oyları ise % 92 olmuştur. Böylece Türkiye yeni bir Anayasa'ya kavuşmuş oldu. Kenan Evren ise T.C.'nin 7. Cumhurbaşkanı oldu.

2.2. 1982 Anayasası

1982 Anayasası ile siyasal karar organları olan yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkilerde yürütme oldukça güçlendirilmiştir.

Yürütme organında önemli değişiklikler yapılarak, merkeziyetçilik arttırılmış, Cumhurbaşkanlığı güçlendirilmiştir. Yürütmeyi yalnız görev olarak değil “görev ve yetki” olarak nitelemiş, yürütmeye bazı asli yetkiler tanımıştır (Tanör, 2000:43).

1982 Anayasası idareye üstün yetkiler tanımaktadır. İdare içindeki özerk kurumlara “devlet içinde devlet” anlayışı ile bakıldığından bu kurumlar tasfiye edilmiştir. Üniversiteler, YÖK üzerinden Cumhurbaşkanı'na bağlanarak, yukarıdan aşağıya doğru atamalar piramidi şeklinde yönetilmeye başlamıştır. Üniversitelere sadece “bilimsel özerklik” bırakılmıştır (Tanör, 2000:44).

1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanlığı konumunun güçlendirilmesinin nedeni, 1980 öncesi dönemde bu hakemlik kurumunun kendinden bekleneni tam olarak yapamamasıdır. Cumhurbaşkanlığı'nın güçlendirilmesi yönünde şu değişiklikler yapılmıştır: Cumhurbaşkanı'nın üst düzey kamu görevlilerini ve yargı ile ilgili görevlileri atama yetkisi arttırılmıştır. Cumhurbaşkanı, milli güvenlik ve olağanüstü

yönetim usulleri açısından, sistemin anahtar kişisi haline getirilmiştir (Gemalmaz, 1995:990).

1982 Anayasası tek meclisli bir sistemi benimsemiştir. Meclis'in toplantı yeter sayısı ile karar yeter sayısını azaltarak Meclis'in toplanmasını ve çalışmalarını kolaylaştırmıştır.

Yeni Anayasa ile milli güvenlik kavramı genişletilerek Milli Güvenlik Kurulu oluşturulmuş, kurul kararlarının etkisi arttırılmıştır. Sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılarak, sıkıyönetim komutanları başbakana sorumlu olmaktan çıkarılıp, Genel Kurmay Başkanı'na sorumlu hale getirilmiştir (Tanör, 2000:45)

1982 Anayasası ile devlet birey karşısında güçlendirilmiştir. 1961 Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler açısından öncelik kişiye verilmiş olmasına rağmen 1982 Anayasası'nda öncelik kişiye değil, devlete ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne verilmiştir (Dal, 1984:120).

Uzun ve ayrıntılı hükümleriyle "kazüistik" bir metin olan 1982 Anayasası, siyasal ve sosyal sorunları yasayla çözmeye çalışmış, aynı zamanda bu çözümleri dondurma eğilimi göstermiştir. Anayasanın özelliklerinden birisi de değiştirilmesi için özel usul ve oy oranlarının gerekli olmasıdır. Bu niteliğiyle 1982 Anayasası katı bir anayasadır (Gözübüyük, 1995b:190).

1982 Anayasası yargı yolunu kapayan düzenlemelere gitmiştir. Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askeri Şura kararları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları yargı denetimi dışında tutulmuştur. Bu düzenlemeler hem hukuk devleti anlayışına, hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırıdır (Gözübüyük, 1995b:192).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir. Siyasal parti statüsünde olmayan hiçbir kurum ve kuruluşun siyaset yapması yasaklanmıştır. Derneklerin, sendikaların, meslek kuruluşlarının, vakıfların, üniversitelerin, siyasetle uğraşması istenmemiştir (Dal, 1984:132).

Gemalmaz'a göre; Yürütme başlığı altında düzenlenen MGK'nın sistemdeki ağırlığı; idare başlığı altında yer verilen, memurlara ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına getirilen kısıtlamalar, bunun özgürlükler açısından yansıması olan siyaset

yasakları, örgütlenme özgürlüğü önündeki engelleri; YÖK'e ilişkin düzenlemeler; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu teşkili gibi düzenlemelerin niteliği dikkate alındığında, 1982 Anayasası anti-demokratik bir anayasadır (Gemalmaz, 1995:990).

2.3. Partileşme Süreci ve 1983 Milletvekili Genel Seçimleri

12 Eylül Rejimine biçimini veren Anayasa'nın ve diğer temel yasaların MGK'nın isteği ile oluşturulmasından sonra, "demokrasiye geçiş süreci formülü" kamuoyuna sunuluyordu. Gerçekte olan ise demokratikleşme yerine, 12 Eylül rejimini kurumsallaştırmak, kalıcı ve sağlam kılmak için politikaların uygulamaya konulmasıydı (Gemalmaz, 1995:990).

Halk oylamasından sonra, yaklaşık 13 ay daha iktidarı elinde tutan MGK, yeni anayasanın gerektirdiği yasaları bizzat yapma yoluna giderek, yeni oluşacak meclise bırakmamıştır. Olağanüstü koşullarda hazırlanan ve oylanan Anayasaya göre 12 Eylül 1980 ile yeni TBMM'nin başkanlık divanının oluşacağı tarih arasındaki zamanda çıkarılacak olan MGK işlemleri Anayasa yargısı dışında kalacaktır. Yani Anayasaya dâhil edilmeyen anti-demokratik hükümler MGK eliyle yasalaştırılacak, bunların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecektir (Tanör, 2000:50).

Anayasa'nın kabulünden sonra, hızlı bir yasama faaliyetine giren MGK, bu günkü siyasal, sendikal, kültürel ve toplumsal yaşama da etki eden birçok yasayı bu dönemde çıkartmıştır. Bu nedenle, kurumları ile geri çekilen askeri rejimin, dayattığı yasalarıyla 1983 sonrası hayatta da etkileri devam etmiştir. Askeri rejimin ürünü olan 1982 Anayasası aradan uzun yıllar geçmesine rağmen-kısmi değişiklikler yapılmış olsa bile-sivil bir anayasa olma özelliğine kavuşamamıştır.

Bu dönemde sivil hayata geçişi sağlayacak, hukuki adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk olarak seçmen kütüklerinin düzenlenmesi öngörülmüş, ardından "Siyasal Partiler Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunun hazırlanması dahi, yeni oluşacak meclise bırakılmamıştır. Son olarak 24 Nisan 1983'te 76 no.lu kararla siyasal faaliyetler serbest bırakılmıştır. Ancak bunun bazı istisnaları vardır. Feshedilen parti mensupları, eski partilerini ve kendilerini savunamayacaklar, yeni kurulan partilerde, eski partiler hakkında herhangi bir beyanda bulunmayacaklardır. Ayrıca, MGK, Cumhurbaşkanı ve sıkıyönetim komutanlarının faaliyetleri hakkında beyanda bulunulmayacaktır. İçişleri

Bakanlığı, 29 Nisan 1983’de siyasal hakları 5 ve 10 yıl süre ile kısıtlananların listesini yayınlamıştır (Tanör, 2000:51-52).

Siyasal partiler 16 Mayıs 1981’den itibaren kurulmaya başlamıştır. Partilerin seçime katılabilmeleri için iki koşul gereklidir. Birincisi; yeni kurulan bir partinin otuz kurucu üyesi MGK tarafından onaylanmalı, ikincisi; partiler en az 34 ilde ve bu illere bağlı ilçelerin en az yarısında örgütlenmiş olmalıdırlar. Bunlara ilave olarak, seçime katılmaya hak kazanan partiler, belirledikleri milletvekilleri adaylarını 2 Eylül 1983 akşamına kadar YSK’ya bildirecekler, ondan sonra da MGK, bildirilen kişilerin milletvekili olup olamayacağını karara bağlayacaktır. Böylece partilere, kuruluş ve sonra da milletvekili adaylığı aşamasında olmak üzere çifte veto getirilmiştir. Amaç, yepyeni siyasi partilerle yepyeni bir siyasetçi kadrosu meydana getirmek ve eskilerin izlerinden kurtulmaktır (Akgün, 2009:557). İşte bu nedendir ki, 1983 seçimleri ve yarattığı sonuç, demokratik bir hayata geçişin göstergesi değil, 12 Eylül rejimini kurumsallaştırmanın ve sürekli kılmanın aracı ve unsuru olmuştur (Gemalmaz, 1995:992).

Siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesi sürecinde belirlenen yasaklar ve parti kurucularının ve adayların MGK’ca veto edilmesi gibi uygulamalar demokrasi açısından kabul edilebilir uygulamalar değildir. Bu gelişmelerin ardından belirlenen yasaklarla beraber siyasi partilerin kurulup faaliyete geçmeleri de serbest bırakılmıştır. Bunun ardından yaşanan siyasi partilerin kurulması süreci işlemeye başlamıştır.

Bu çalışmalardan sonra ilk ortaya çıkan siyasi parti, emekli Org. Turgut Sunalp’ın liderliğinde kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), olmuştur. MDP’den sonra, 12 Eylül döneminin Ekonomiden Sorumlu başbakan Yardımcısı Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP), emekli Org. Ali Fethi Esener’in liderliğinde Büyük Türkiye Partisi (BTP), Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp liderliğinde Halkçı Parti (HP), eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün oğlu Prof. Dr. Erdal İnönü liderliğinde Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), emekli subay Baha Vefa Kartay liderliğinde Yüce Görev Partisi (YGP), eski senatörlerden Ahmet Nusret Tuna liderliğinde Doğru Yol Partisi (DYP), Av. Kemal Avşaroğlu liderliğinde Yeni Doğu Partisi, emekli subay Vahap Esendağ liderliğinde Yeni Düzen Partisi (YDP), emekli General Alparslan Demirel liderliğinde Fazilet Partisi (FP), Mehmet Pamak liderliğinde Muhafazakâr Parti (MP),

emekli subay Mithat Ceylan liderliğinde Bizim Parti, Av. Ali Türkmen liderliğinde Refah Partisi (RP), Huzur Partisi ve Bayrak partisi gibi bir çok parti kurulmuştur (Günel, 2009:308).

Partilerin kurulmasından sonra vetolar işlemeye başlamıştır. Bu partilerden BTP, feshedilmiş AP'nin devamı olduğu kanaatiyle MGK tarafından tümünden feshedilmiştir. Sonuç itibariyle MGK 1983 seçimlerine sadece üç partinin (MDP, HP, ANAP) girmesine izin vermiş, diğer bütün partiler veto engeline takılmıştır. Bizde burada seçime giren bu 3 partiyi kısaca inceleyeceğiz.

2.3.1. Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)

12 Eylül Anayasası'nın kabulü ve Siyasal Partiler Kanunu'nun çıkarılmasından sonra Generaller, 12 Eylül felsefesine sadık partilerin kurulması için çalışmalara başladılar. İlimli grup, Başbakan Bülent Ulusu'nun bir devlet partisi kurmasını istiyordu. Bülent Ulusu, kendisine çağrı yapılması halinde bu görevi yerine getireceğini bildirmişti. Ancak askerler, bunun halk tabanında tutmayacağını düşünerek, parti kurma işini emekli Org. Turgut Sunalp'e verdiler. Evren hatıralarında, YAŞ'da, Bülent Ulusu'nun yerine geçecek kişinin asker kökenli olması gerektiğine karar verildiğini açıklamıştır (Kocabaş, 2007:74).

Turgut Sunalp, hazırlıklarını tamamlayarak 16 Mayıs 1983 günü MDP adı altında kurduğu partinin kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na vermiş böylece ilk kurulan siyasi parti olmuştur.

Turgut Sunalp parti kuruculuğuna nasıl atıldığını anlatırken, aile fertlerinden daha önceki meclislerde mebuslar olduğunu, bu yüzden çevreden kendisine parti kurması yönünde baskılar geldiğini, fakat kendisinin siyasete girmek istemediğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in siyasette hizmet almasını istediğinden dolayı parti kurmaya karar verdiğini açıklamıştır. Evren'le görüşmesinden dolayı askerlerden icazetli parti suçlamasına karşın da; "Benim icazetim vardı da, Sayın Turgut Özal'ın icazeti yok muydu yani?" diye cevap vermiştir (Turgut, 1986:82-83).

MDP parti programının 1. Maddesinde "MDP, Cumhuriyet rejimine ve demokrasi prensiplerine dayalı siyasi hayatımızın, birbirine karşı saygılı partilerle idaresi lüzumuna inanmış, kendi görüşleri istikametinde Türk Milleti'nin yücelmesi için

çalışmayı ve Türk Milleti'ne en iyi hizmet verebilmeyi hedef alan bir siyasi partidir.” denilerek partinin amacı açıklanmış, 2. madde de ise 12 Eylül harekâtının ruh ve felsefesine göre siyasal faaliyette bulunacağı belirtilmiştir (Turgut, 1986:83).

MDP'nin kurulmasından sonra 4 Haziran 1983 günü kurucularından 3'ü MGK'unca veto edildiler. Kurucu sayısı 30'un çok üzerinde olmasından dolayı bu vetolar MDP'yi etkilemedi.

MDP, 6 Kasım 1983 seçimlerine hazırlanırken hep iktidar olacak havasıyla hareket etmişti. Genel Başkan Sunalp, kendisini iktidarın tek varisi olarak görüyor ve çevresine “İktidar olacağız demiyorum, olduk bile” gibi çok iddialı sözler söylüyordu.

MDP, milletvekili aday listelerini hazırlayıp, Yüksek Seçim Kurulu'na sunmuştu. Listeler önce YSK'nın sonra da MGK'nın incelemesinden geçecekti. Sonuçta, listeler açıklanınca MDP'den 74 kişi veto edilmişti. Veto edilenlerin yerine yeni isimler bildirilerek 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlere girilmişti.

12 Eylül rejiminin siyasal çizgisinin savunucusu olduğunu açıklayan, MGK'ince desteklenip kollandığı ve yeni dönemin iktidar partisi olarak tasarlanan MDP, 6 Kasım 1983 seçimlerinde ağır bir yenilgiye uğradı. Oyların ancak % 23,27'sini aldı. 4'ü bağımsızlardan olmak üzere 71 milletvekili elde ederek 3. parti oldu. 25 Mart 1984'teki yerel seçimlerde de oyların % 6,96'sını elde ederek yalnızca 3 il merkezinde belediye başkanlığı kazanabildi. Parti daha sonra kendini feshederek Anavatan Partisi'ne katılmıştır (Turgut, 1986:108).

2.3.2. Halkçı Parti (HP)

MGK, merkez sağ için bir statü belirlemişti. Sağ oy potansiyelinden sonra ikinci çoğunluk oy potansiyelini teşkil eden, fakat bir partiyi tek başına iktidar yapacak kadar olmayan sol oyları içinde bir parti gerekiyordu. Esasında MGK, oluşacak mecliste iki parti olmasını istiyordu. Bu iki partiden birisi sağ oyları alması düşünülen ve iktidar partisi olarak tasarlanan MDP, diğeri ise ana muhalefet partisi olması düşünülen sol bir parti idi. Sosyal demokrat çizgide ki siyasi boşluğu doldurmak için Başbakan Ulusu'nun müsteşarı Necdet Calp görevinden istifa ederek parti kurma çalışmalarına başladı. Necdet Calp parti kurma iznini almak için Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yanına gitmiş ve “Hayırlı olsun” cevabını almıştı (Turgut, 1986:194).

20 Mayıs 1983'te Necdet Calp'in liderliğinde, Mucip Ataklı, Kemal Aydar, Engin Aydın, Neriman Elgin, Fahrettin Özdilek, Mustafa Kemal Palaoğlu ve Bahriye Üçok'unda aralarında bulunduğu kurucularla Halkçı Parti kuruldu. Calp genel başkan, Yılmaz Hastürk'de genel sekreter oldu (www.wikipedia.org, 11.11.2009).

HP, CHP seçmenine mesaj vermek için kurucuları arasına ılımlı CHP'lileri ve solcuları almıştı. Ayrıca CHP'nin oylarına talip olduğunu göstermek için CHP'nin "Halk"ından bozma "Halkçı" tabirini kullanmış, amblem olarak da CHP'nin Altı ok'undan bozma dikine kullanılan altı oku almıştı. Kendiside eski bir CHP'li olan Calp, bütün bunlardan dolayı CHP'nin oylarına çantada keklik gözü ile bakıyordu. HP seçimlerden önce kendisini muhalefet partisi olarak görüyordu. Erdal İnönü tarafından SODEP kurulunca Calp tekrar Evren'in yanına gitmiş ve SODEP'in seçimlere sokulmamasını, sol oyların bölünmemesini istemişti. Evren ise, solda iki partinin olmasının mümkün olamayacağını, çünkü ikisinin de % 10 barajının altında kalacağını belirterek SODEP'in seçimlere sokulmayacağını işaretini vermişti (Kocabaş, 2007:77). SODEP, MGK'nın kurucu üyelerini veto etmesi sebebiyle seçime katılamamıştır.

HP teşkilatlanmasını tamamlayarak 6 Kasım seçimleri için aday listelerini oluşturmuştu. 21 Eylül tarihinde YSK tarafından açıklanan listelerde tam 89 kişi veto edilmişti. Seçime katılacak 3 parti arasında en çok veto edilen adaylar HP adayları olmuştu. Veto edilenler yerine yeni adaylar bildirilmiş, onlardan da 11'i onaylanmamıştı. Ayrıca YSK iki adayı da eski mahkûmiyetlerinden dolayı listeden çıkarmıştı. Bundan dolayı HP 13 eksikle seçimlere katılabilmişti (Turgut, 1986:218).

6 Kasım 1983 seçimlerinde HP oyların % 30,5'ini alarak 117 milletvekili çıkarmış ve ikinci parti olmuştu. 25 Mart 1984'te yapılan Mahalli Seçimler de ise HP'nin oyları % 8,3'e düşmüştü. 1985'te sol bir parti olan ve Mahalli Seçimlerden ikinci olarak çıkan SODEP'le birleşen HP'nin siyasal hayatı son bulmuştur.

2.3.3. Anavatan Partisi (ANAP)

12 Eylül döneminden sonra kurulan ve Türk siyasetinde önemli olaylara ve gelişmelere neden olan ve lideriyle Türk siyasetinde büyük izler bırakan diğer bir parti de Anavatan Partisiydi. Anavatan Partisi'nin lideri Turgut Özal gerek kendisinin siyasi hayatıyla gerek partisinin önemi ile Türk siyasetinin geleceğinde yer alacaktı.

Turgut Özal, hem 12 Eylül Darbesi'nden önce hem de Darbe rejiminin devam ettiği üç yıl içinde ülkenin önemli mevkilerinde görev almış bir bürokrattı. Özal, Adalet Partisi iktidarının Planlama Müsteşarlığı'nda büyük deneyimler kazanmıştı. 1979 yılında, AP'nin kurduğu azınlık hükümeti döneminde Başbakan Demirel'e müsteşarlık yapan Özal, 24 Ocak ekonomik kararlarının da mimarıydı. Özal o dönemde Süleyman Demirel'in sağ kolu olduğunu ve ekonominin kendi inisiyatifinde olduğunu ifade etmiştir (Barlas, 2001:14). Darbenin ardından askeri yönetimin ekonomi yönetiminde görev almış olan Turgut Özal, siyasi hayata merkez sağ çizgide olan ANAP'ı kurarak girmiştir.

12 Eylül'den sonra kurulan partiler için MGK'nın elindeki veto yetkisinden dolayı, Turgut Özal'da parti kurup kurmamakta kararsız kalmıştı. Özal parti kurmaya karar verdiğinde, bu uzun yolcuğa çıkmadan önce Kenan Evren'e gitmiş ve parti kurmak için izin istemişti. Evren ise, Özal'ın parti kurmasına bir şey demeyeceklerini, fakat MSP'lileri ve MHP'lileri yanına almaması yönünde tavsiye de bulunmuştu (Barlas, 2001:37).

Türk siyasi hayatında sahneye çıkan partilerin kurucuları incelendiğinde kurucuların büyük bir çoğunluğunun o dönemde mevcut olan bir partinin içerisindeki çekişmeden dolayı o partiden ayrılan insanlar oldukları görülmektedir. ANAP, kurucuları bakımından o güne kadar kurulan bütün partilerden farklı bir yapı sergilemektedir. ANAP'ın kurucu heyeti incelendiğinde görülecektir ki, kurucuların büyük bir kısmı daha önce herhangi bir siyasi parti çatısı altında yer almamış kişilerdir. Bunun bir nedeni, ANAP'ın hiçbir partinin devamı olmadığına kamuoyuna gösterilmek istenmesidir. Bir diğer nedeni ise; Özal'ın, yeni yüzler, yıpranmamış isimler ve genç insanlardan oluşan bir ekiple, kamuoyunun karşısına çıkmak istemesidir. Öte yandan Özal'ın kuracağı bir partiye, o günkü askeri yönetimin, seçimlere girmesine izni verip vermeyeceği ve kurucularını veto edip etmeyeceği belli olmadığından pek çok kişi ANAP kurucusu olmayı riskli olarak görmüşler ve kurucu olmak istememişlerdir (Taşar, 12.11.2009).

Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 günü Turgut Özal'ın önderliğinde 37 kişi tarafından kurularak Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır. Özal, yeni kurulan partisini kamuoyuna şöyle takdim ediyordu:

“Anavatan Partisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasi Partiler Kanunu ve diğer kanunların esas sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir siyasi teşekküldür. Partinin sembolü bal petekleriyle donatılmış Türkiye haritası ve bal arısıdır. Arı, çalışkanlığı; petek, aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir. Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir partiyiz. Bundan önceki eğilimleri ne olursa olsun, programımıza inananları birliğe, beraberliğe davet ediyoruz” (Turgut, 1986:163).

Özal’ın partisi kendi deyişiiyle sağın üç eğilimini birleştirmiş ve bu durum partiye felsefi bir nitelik kazandırmıştır. Özal’ın partisi, kapatılan partilerin en nitelikli unsurlarını bir araya getirmekle birlikte, bunların hiçbirinin devamı değildi. Anavatan Partisi, tıpkı Adalet Partisi gibi muhafazakâr, Milli Selamet Partisi gibi geleneklere bağlı, Milliyetçi Hareket Partisi gibi milliyetçiydi ve hatta sosyal demokratlar gibi sosyal adalete inanıyordu (Ahmad, 2008:227).

Özal’ın listesinde MGK tarafından veto edilen isimler olmasına rağmen yeterli sayıyı yakaladığı için partisini kurma hakkını kazanmıştır. Anavatan Partisi 67 il ve 458 ilçede teşkilatlanarak seçimlere katılmıştır.

Anavatan Parti programının 1. maddesinde partinin gayeleri şu şekilde ifade edilmiştir; Anavatan Partisi, milli hakimiyeti ve millet iradesini her şeyin üzerinde tutan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, adalet anlayışına sahip, milli ve manevi değerlere ve Atatürk ilke ve inkılapları istikametinde muasır medeniyetler seviyesine erişmeyi hedef alan, sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanan bir partidir. İktisadi kalkınma için, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını ve ferdi teşebbüs gücünü esas kabul eden, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, milli eğitimi esas sayan, hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı bir Türkiye’yi hedefleyen bir partidir (www.belgenet.com, 12.11.2009).

Anavatan Partisi benimsediği siyasette diğer partilerin aksine ekonomide liberalizmi benimsemiştir. Devletin müdahalesinin en aza indirilmesi gerektiğini ve böylece iktisadi alanda daha hızlı, daha verimli ve daha ahenkli bir yapının oluşacağını programında belirtmiştir. Hür teşebbüsten yana olan Turgut Özal, devletin görevini sadece düzenleyicilik ve yönlendiricilik olarak tanımlıyor ve Türk siyasetinin alışık olmadığı bir yol benimsiyordu.

Özal'ın askeri yönetimin hemen ardından benimsediği bu liberal ve özgürlükçü tavrı halk tarafından kabul görmüştür. 6 Kasım 1983 seçimlerindeki beklenmedik başarısı bunun en belirgin kanıtıdır.

2.4. 1983 Milletvekili Genel Seçimleri

6 Kasım 1983 milletvekili seçimleri, içinde bulunduğu dönem dikkate alındığında büyük önem taşımaktadır. 12 Eylül müdahalesinin ardından normale dönmek için atılan önemli adımlardan biri olan bu seçimler birçok farklı uygulamayı bünyesinde barındırmıştır. Seçimden önce hangi siyasi partilerin seçimlere katılıp katılamayacağı askeri idare tarafından belirlenmiş ve demokrasinin en önemli aracı olan seçimler, maalesef anti-demokratik uygulamalara sahne olmuştur. Bu seçimlerin bir diğer özelliği de döneme damgasını vuracak olan Turgut Özal'ın sahneye çıkmasına zemin hazırlamasıdır.

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Yasası'na göre, "Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar" hükmü getirilmişti. Ülke çapında belirlenen bu yüksek oy barajı ile, siyasal tercihlerin somut bir şekilde parlamentoya yansımaları engellenmiş oluyordu (Gemalmaz, 1995:995).

Seçim sürecinde Özal, gerek açık hava toplantılarında, gerekse televizyon tartışmalarında rakiplerinden çok farklı bir performans sergilemiştir. Konulara hâkimiyeti, projeye dayalı konuşması, halkla kurduğu samimi iletişim ve diyalog Özal'ı rakiplerinden bir adım öne çıkarmıştır. MDP ve HP'nin ise mitingleri sönük geçmektedir. MDP lideri Sunalp bu durum karşısında Kenan Evren'e çıkma gereği duymuş, "Bizim parti hakkında hiçbir şey söylemiyorsunuz" diye istekte bulunmuştu (Birand ve Yalçın, 2007:188). Evren 4 Kasım'da yaptığı konuşmada açıkça MDP için milletten oy istemişti. Evren, bu konuşmasında, "MGK icraatını sürdürecektir bir yönetimi seçeceğinize inanıyorum" diyordu (Gemalmaz, 1995:995).

6 Kasım 1983'te yapılacak seçimlere, 15 siyasi partiden 12'sinin kapatılması ve siyasi yasaklıların siyaset sahnesinde olmamaları nedeniyle Sunalp'ın MDP'si, Calp'ın HP'si ve Özal'ın Anavatan Partisi girmiştir. Özal'ın partisi, diğer iki partiye göre sivil bir görüntü vermesi, askeri yönetimden rahatsız olan kesimin desteğini almasını ve daha

avantajlı hale gelmesini sağlamıştır. Bu nedenlerden dolayı halk, yönelimini ANAP'a çevirmiş ve beklenmedik bir oy yüzdesiyle ANAP'ı tek başına iktidar yapmıştır. 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçim sonuçları şu şekildedir.

Tablo 1. Türkiye geneli seçim sonuçları (1983)

Toplam Sandık Sayısı	:	82.124
Toplam Seçmen Sayısı	:	19.767.760
Toplam Kullanılan Oy Sayısı	:	18.264.572
Toplam Geçerli Oy Sayısı	:	17.351.520
Katılım Oranı	:	% 92,30
Milletvekili Sayısı	:	400

Kaynak: www.belgenet.net, 13.11.2009

Tablo 2. 1983 Milletvekili genel seçimi

Seçim Tarihi	:	6 Kasım 1983
Nüfus	:	47.864.000
İl	:	67
Seçim Çevresi	:	83
Seçmen/Nüfus Oranı	:	% 41,30
Seçim Sistemi	:	Çifte Barajlı d'Hondt (%10)

Kaynak: www.belgenet.net, 13.11.2009

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlere katılımın yüksek olmasının sebebi, seçimlere katılmayanlara cezai yaptırım öngörülmüş olmasıdır.

ANAP 212 Milletvekilliği kazanmış, ancak Bingöl listesindeki isim eksikliği nedeniyle 1 milletvekili eksik kalmıştır.

Ü. Haluk Bayülken – Antalya, Sabahattin Özbek – Bursa, C. Tayyar Sadıklar – Çanakkale, Bülent Ulusu – İstanbul, MDP listelerinden bağımsız olarak seçilmişlerdir.

Tablo 3. Oyların partilere göre dağılımı ve milletvekili sayıları

S	Parti Adı	Oy Oranı	Toplam Oy	Milletvekili Sayısı
1	ANAP	45,14	7.833.148	211
2	HP	30,46	5.285.814	117
3	MDP	23,27	4.036.970	71
4	BAĞM.	1,13	195.588	

Kaynak: www.belgenet.net, 13.11.2009

1983 seçimlerinin analizini tablolardan yapmaya çalıştığımızda önemli birçok noktayı anlamak mümkün olacaktır. Bunlardan birincisi, 12 Eylül harekâtından sonra yapılan ilk genel seçimlerde, halkın darbelere tepkisi olarak yüksek oranda seçimlere katılmasıdır. Kayıtlı olan 19.767.760 seçmenden 18.246.572'si seçimlerde oy kullanmak için sandık başına gitmiştir. Bunu oransal olarak hesapladığımızda karşımıza % 92.30 gibi büyük bir rakam çıkmaktadır. Bu oran çok partili siyasi hayata geçildikten sonraki en yüksek orandır. Bu orandan daha fazlası ise 1987 seçimlerinde % 93,28 ile gerçekleşmiştir.

Partiler açısından ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında ise, hemen hemen bütün seçimlerde karşılaştığımız, seçim sistemimizin sebep olduğu bir durumla karşı karşıya geliyoruz. ANAP % 45,14 oranında oy almasına rağmen, milletvekili sayısının oranı % 52,88 olmuştur. Seçim sistemi partilerin aldıkları oy oranında temsil edilmelerine olanak tanımamaktadır.

Seçimlerde ikinci parti ise HP olmuştur. HP, % 30,46 oranında oy alarak mecliste 117 sandalyeye sahip olmuştur. Böylece 12 Eylül sonrasında oluşan ilk meclisin, ilk ana muhalefet partisi de HP olmuştur. HP seçimlerden beklediğini almıştır. Seçimlerden önce biz muhalefet partisiyiz diyen Calp istediğini elde etmişti. Seçimlerin en büyük sürprizi ANAP'ın birinci parti olmasına karşın diğer bir sürpriz de MGK'nın açıkça desteklediği ve iktidarı devredeceği parti olarak gördüğü MDP'nin seçimlerden üçüncü yani sonuncu parti olarak çıkmasıydı. MDP % 23,27 oranında oy alarak meclise 71 milletvekili sokabilmişti. Buda göstermiştir ki, halk askeri yönetimden ve onun icraatlarını devam ettireceğini ifade eden bir partiye oy vermemiştir. Anayasa Oylaması'ndaki % 90 destekten dolayı kendisini meşru gören MGK'nın aslında halk nazarında bu meşrutiyetinin var olmadığı görülmüştür. Buna binaen aday listesinde hiç

bir Danışma Meclisi üyesini bulundurmayan ANAP, halk tarafından büyük bir rağbet görmüştür.

2.5. 45. TBMM Hükümeti'nin Kurulması

Seçimde ANAP çoğunluğu alarak kendisine iktidar yolunu açmıştı. HP ana muhalefet, MDP ise iktidar mahkûmu muhalefet partisi olarak TBMM'de yerlerini alıyorlardı. Ama TBMM'nin açılışı giderek uzuyordu. Seçimler bitmiş fakat herkes bir bekleme içerisine girmişti. HP'liler meclisin açılmayacağını bile düşünüyorlardı. Nitekim iktidarın ANAP'a verilmeyeceği, milli koalisyon yapılacağı gibi dedikodular herkes tarafından dillendiriliyordu. Turgut Özal ise hükümeti kurma görevinin kendisine verilip verilmeyeceği konusunda kuşkuluydu. Özal'ın en yakınında bulunan Bedrettin Dalan görevin Özal'a verilmemesi durumunda yapılacak şeyi şöyle ifade ediyordu: "Dedikodular doğruysa yapılacak tek şey var. O da milletin egemenliği paylaşılmaz. İade edilecekse, bunun yeri Çankaya değil, halktır. Milli koalisyon önerilirse kesinlikle karşı çıkınız. Gerekirse partiyi kapatırız. Emaneti millete teslim ederiz. Milletvekilliğinden de istifa etmeniz gerekir" (Uncular, 1992:14).

Özal, seçimden iki gün sonra Çankaya Köşkü'ne çıkıp, Evren tarafından kabul ediliyor ve kutlanıyordu. Özal da Ordu'ya teşekkür ediyor ve kurulacak hükümetin Ordu Modeli bir hükümet olacağını söylüyordu. Özal geliştireceği modeli şöyle anlatıyordu: "Bu model, Planlama Müsteşarı olduğum zaman uyguladığım ve başarılı olduğunu gördüğüm bir sistemdir. Ordu yönetimine benzer. Genelkurmay Başkanı ile çevresindeki ordu komutanları ve kurmay heyeti gibi..." (Turgut, 1986:167).

24 Kasım 1983 günü TBMM'si en yaşlı üye Fahri Özdilek tarafından birleşime açıldı ve aynı gün Başbakan Bülent Ulusu hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu. İstifa kabul edildi ve yeni hükümet kurulana kadar Ulusu Hükümeti'nin göreve devam etmesi istendi.

7 Aralık 1983 günü TBMM Başkanlık Divanı oluştu ve MGK'nın görevi son buldu. MGK'nın Evren dışındaki dört üyesi yeni Anayasa'nın Cumhurbaşkanı için öngördüğü danışsal bir kurul olan Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ni oluşturdu. MGK, görev süresinin son günü 2969 sayılı kanunla 12 Eylül hareketi ve icraatını eleştirilmesini

yasakladı (Tanör, 2000:58). Böylece MGK üyeleri, yönetimi sivillere devrederken anti-demokratik bir uygulamayı daha hayata geçirmiş oldular.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren hükümeti kurma görevini ANAP lideri Turgut Özal'a verirken kimlerin bakan olup olmaması konusunda da fikrini ifade etmişti. Evren'e göre, Dışişleri Bakanlığı için Vahit Halefoğlu uygun kişiydi. Turgut Özal'da Halefoğlu ismini uygun buluyordu. Özal, Hüsnü Doğan ve Adnan Kahveci'yi de bakan olacaklar arasında düşündüğünü söylemiş, Evren ise, Doğan'a izin vermiş, Kahveci'ye ise izin vermemiştir (Barlas, 2001:64). Turgut Özal daha hükümet kurma görevi kendisine verilmeden kafasında Bakanlar Kurulu listesini hazırlamıştır. Özal'ın oluşturduğu Bakanlar Kurulu, 13 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanmış, 24 Aralık'ta da I. Özal Hükümeti Meclis'ten güvenoyu almıştır. Oylamaya 393 milletvekili katılmış, 213 kabul, 115 ret ve 65 çekimser oy kullanılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:141). Böylece 12 Eylül'den sonra kurulan ilk TBMM Hükümeti Meclis'ten güvenoyu alarak görevine başlamıştır.

2.6. Hükümet Programı

ANAP lideri ve 45. Hükümet'in Başbakanı Turgut Özal, Hükümet Programı'nı TBMM'de okumuş ve arkasından güvenoyu almıştır. 45. TBMM Hükümeti'nin programının hemen başında Özal, Hükümetlerini şu şekilde ifade ediyordu. "Hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir" (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:65).

Hükümet programında belirli konulara büyük önem ve ağırlık vermiş, gayretlerin ve kaynakların bu konular üzerine yoğunlaştırılacağı ifade edilmiştir. Bu meseleler şunlardır: huzur ve güven, çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emeklinin meydana getirdiği orta direğin güçlendirilmesi, işsizlik konusu, konut, başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi ve bürokrasi meselesi. Bu meselelerin çözülmesi için de önce hukuki esasların ve idari yapının bunu sağlayacak hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:65-84).

Toplumun iktisadi olarak gelişiminin sağlanması için de, sosyal dengenin iyileştirilmesi, fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularının teşvik edilmesi, gruplar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının pratik ölçüler içinde azaltılması, bölgeler arası

gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması gibi politikaların uygulanacağı hükümet programında yer almıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:66).

Özal'ın Hükümet programında ekonomi en önemli meseledir. Ekonomik sistem olarak da rekabete dayalı serbest pazar ekonomisinin uygulanacağını ifade etmiştir. Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini, devletin asıl amacının düzenleyici, tanzim edici ve teşvik edici bir görev üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Devlet sanayi ve ticarete girmemelidir. Devletin iktisadi kalkınmada doğrudan yürüteceği faaliyetler bütün millete hizmet veren, alt yapı mahiyetindeki işlerin yapılması olmalıdır. Enerji, sulama kara ve demiryolu, liman, yurt içi ve yurt dışı haberleşme; kara, hava, deniz ulaştırması gibi temel alt yapı yatırımları devletin asli görevleri arasında sayılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:67).

Hükümet, sosyal ve iktisadi gelişmenin ahenkli, süratli, verimli olması kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi için planlamayı programına almıştır. Hükümetin planlamadaki hedefi; kaynak ve tasarrufların artırılması ve en iyi şekilde kullanılması, sosyal ve iktisadi gelişmenin hızlandırılması, farklılıkların adil ve pratik ölçüler içinde giderilmesi, fakirliğin kaldırılması, işsizliğin yok edilmesi, refahın ahenkli ve dengeli olarak kitlelere yayılmasıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:67).

Hükümet yerel yönetimler konusuna önem vermiş, mahalli seçimlerin bir an evvel yapılması ve mahalli idarelerin millet tarafından seçilmiş kimselerce yönetilmesi ile demokratik bir yönetimin oluşması hedeflenmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:68).

Hükümet programında belirli konulara büyük önem ve ağırlık vermiş, gayretlerin ve kaynakların bu konular üzerine yoğunlaştırılacağı ifade edilmiştir. Bu meseleler şunlardır: huzur ve güven, çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emeklinin meydana getirdiği orta direğin güçlendirilmesi, işsizlik konusu, konut, başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi ve bürokrasi meselesi. Bu meselelerin çözülmesi için de önce hukuki esasların ve idari yapının bunu sağlayacak hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:68).

Hükümet programına göre, iktisaden güçlü olmayan bir devlette huzur ve güven de olmaz. Son yirmi beş yıllık tecrübeler göstermiştir ki devlet otoritesinin zayıflaması,

ülke ekonomisinin kötüye gitmesi, sosyal dengesizliklerin artması huzur ve güvenin bozulmasında ana sebepleri teşkil etmiştir. Ülkede ekonomik istikrarın bozulduğu dönemlerde anarşik olaylarda büyük bir sıçrama ve gelişme görülmektedir. Demokratik rejimi, insan hak ve hürriyetlerini korumanın, sosyal dengesizlikleri gidermenin önde gelen şartı ülkenin iktisaden güçlü olmasıdır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:70).

Özal memleketin sorunlarını ifade ederken özellikle üzerinde durduğu noktalardan biri enflasyon meselesidir. Aşırı enflasyonu kontrol altına alarak, dar gelirlinin belini büken pahalılığı önlemek için fiyat artışlarını yavaşlatmak, enflasyonu yüzde onların altına indirmek hedefler arasında gösterilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:71).

Hükümet sanayileşme politikasındaki hedefini modern ve gelişmiş ülkelerin sanayileşme seviyesine erişmek olarak belirlemiştir. Bunun için de, uzun yıllardan beri devam eden ithal ikamesi anlayışının terk edilerek, ihracata dönük ve dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek bir sanayileşme politikasına geçilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:74).

Sanayileşmenin verimli ve süratli bir şekilde gerçekleştirilmesi maksadıyla alınacak tedbirler şu şekilde sıralanmıştır: Yatırımlar ve ihracat teşvik edilecektir. Sanayi tesislerinin düşük maliyette ve düzenli olması için organize sanayi bölgelerine önem verilecektir. Teknoloji ve mühendislik bilgisinin memlekete kolay akışı sağlanacaktır. Sanayide, devlet tekelleri dahil, bütün tekellerin kaldırılması sağlanacaktır. Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için karşılıklı menfaatleri dengeleyen, güven verici ve istikrarlı bir ortamın tesisine ağırlık verilecektir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:75).

45. TBMM Hükümeti'nin programında yer verilen önemli konulardan biri de devletin sırtında birer yük kabul edilen KİT'lerdir. KİT'lerin zaman içerisinde millete devredilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Mevcut durumda ise KİT'lerde belli düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:75).

Eğitim ve öğretim devletin başlıca görevleri arasındadır. Eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanmasını amaç edinen Hükümet, devletin koyacağı kaideler içerisinde fertlerin ve özel kuruluşların da eğitim ve öğretim hizmetleri yapabilmelerine olanak sağlanacağını belirtmiştir. Yükseköğretim kuruluşlarımızda müspet ilimler, sosyal ve manevi ilimler ile birlikte teorik ve uygulamalı araştırma ve geliştirme faaliyetlerine

önem verilmesini; bu kuruluşlarımızın sınai, iktisadi, sosyal ve diğer konularda pratik araştırma ve geliştirmeye yönelmelerini teşvik için gerekli tedbirlerin alınacağı öngörülmüştür (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:78).

Sağlık hizmetlerinden bütün vatandaşlarımızın en iyi şekilde faydalanmasını sağlamak temel hedefler arasında gösterilmiştir. Bu maksatla: Sağlık hizmetlerinin vasıflı, güvenilir, kolay erişilebilir, formaliteden uzak ve ülke sathında dengeli bir şekilde yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Doktor ve sağlık personelinin yurdun her köşesinde bulunabilmesi, hizmeti isteksiz hale getiren zorlama yerine, teşvik edici politikaların uygulanacağı hedeflenmiştir. Sosyal güvenlikle ilgili sağlık, hayat, yaşlılık gibi sigorta sistemlerinin geliştirilmesi için sigorta primlerine vergi muafiyeti getirilecektir. Bütün vatandaşların sağlık sigortasına kavuşturulması, herkesin istediği hastaneden faydalanması için yasal düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir. Devletin yapacağı hizmet ve faaliyetlere ilaveten, özel sağlık müesseselerinin kurulması da teşvik edilecektir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:81).

Özal Hükümeti'nin hedeflerinden bir diğeri de kamudaki bürokrasiyi azaltmaktır. Bunun için kamu hizmetlerinin aşırı formaliteler ve teferruat keşmekeşinden kurtarılması zorunludur. Bu amaçla, bürokratik işlemlerin en fazla ve gereksiz olduğu alanlardan başlamak üzere, konular tasnif edilecek, işlemleri asgariye indirecek bütün tedbirler alınacak; kanun, tüzük, kararname, yönetmelik ve tebliğlerde gerekli değişiklikler yapılacaktır. Böylece devlet hizmetlerinin müessiriyeti artacağı gibi, vatandaşlarımız rahatlayacak, ekonomik gelişmeye katkı sağlanacaktır (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:84).

Dış Politika ile alakalı hedefler ise şu şekildedir: Batı dünyasıyla mevcut bağlarımız ile Ortadoğu ve İslam alemiyle sürdürdüğümüz yakın ilişkileri dış politikamızın birbirlerini tamamlayan unsurları olarak kabul etmekteyiz. Bir yandan Batı ile Ortadoğu arasında tabii bir köprü teşkil eden coğrafi mevkii, öte yandan müşterek bir tarih ve kültür mirası, Türkiye'nin İslam alemine büyük önem göstermesini gerektirmektedir. Bu itibarla, bütün Arap ve İslam ülkeleriyle mütekabiliyet esasına dayanan iyi ilişkiler geliştirmek ve verimli bir işbirliğini daha da artırmak hususunda özel bir gayret sarf edilecektir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:84).

45. TBMM Hükümeti'nin programı oldukça ayrıntılı bir program olarak dikkati çekmektedir. Turgut Özal tarafından mecliste okunan program daha çok ekonomi ağırlıklı bir programdır.

2.7. XVII. TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi

2.7.1. Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı

6 Kasım 1983'te yapılan ve halkın % 92,30 oranında katıldığı bu seçimlerin Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında ayrı bir yeri vardır. 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında yapılan ilk genel seçimler olma özelliğini taşıyan seçimlerde, seçime katılma oranı çok partili siyasi hayata geçildikten sonraki en yüksek katılım oranıdır. Bu seçimde meclise üç siyasi parti girebilmiştir. Seçimin galibi % 45,14 oy alan ANAP olmuştur. ANAP bu oranla meclise 211 milletvekili sokmuştur. İkinci olan HP ise % 30,46 oranıyla 117 milletvekili kazanmıştır. 12 Eylül askeri yönetimince iktidar partisi olarak tasarlanan MDP ise % 23,27 oranıyla 71 milletvekili çıkarmıştır.

Tablo 4. Milletvekillerinin partilere göre dağılımı

PARTİLER	MİLLETVEKİLİ SAYILARI
ANAP	211
HP	117
MDP	67
BAĞIMSIZ	4
TOPLAM	399

Kaynak: www.belgenet.net, 13.11.2009

Ülkemizde, kurulan siyasi partilerin kendine özgü ideolojik ve siyasi söylemleri olsa da temelde, varlığını ve siyasi işlevini sağ ya da sol siyaset geleneğinin birinin içinde sürdürmüştür. Bu nedenle, Türk toplumunun siyasi yapısının daha sağlıklı analiz edilebilmesi ve sosyo-politik yapıdaki değişimin etkin bir şekilde ortaya konabilmesi için bu açıdan da incelenmesi gerekmektedir. 17. Dönem TBMM'de ki dağılıma baktığımızda kendisini sağda kabul eden ANAP ve MDP'nin meclisin çoğunluğuna sahip olduğunu görmekteyiz. Siyasi yelpazenin sağında yer alan partiler, parlamentoda 282 milletvekili (bağımsız dört milletvekili MDP içinde gösterilmiştir.) ile temsil edilmiştir. Sol kanat ise 117 milletvekili çıkarmıştır.

1980 darbesi öncesi yapılan son seçimde sol kanadın oy oranı % 41,93 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranla 213 milletvekili çıkararak sol kanat çok partili siyasi hayata geçildikten sonraki en yüksek güce ulaşmıştır. 1983 seçimlerinde ise ciddi bir oy kaybı yaşamıştır. Sağ kanat ise 1980 öncesi seçimlerde % 55, 58 oranında oy almış, 1983 seçimlerinde ise bu oran % 68,41 olmuştur. Sol kanat 12 Eylül sürecinde ciddi bir güç kaybı yaşamıştır (Arslan, 10.09.2009).

2.7.2. Milletvekillerinin Mesleki Kökenlerine Göre Dağılımları

TBMM'nin ilk yıllarında asker-sivil bürokratların ağırlığı mecliste daha fazladır. Özellikle sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak tıbbın, mühendisliğin, bankacılığın ve gazeteciliğin dahil olduğu serbest meslek grubunun temsil edilme oranı zamanla artış göstermiştir. Meclis'in ilk yıllarında din adamlarının meclisteki oranı çok yüksek olmasına rağmen zamanla bu grupta bir düşüş yaşanmıştır. 1946 seçimlerinden sonra kamu grubunun temsil edilme oranı düşmeye başlamış, buna binaen serbest meslek kesimi dediğimiz ekonomik grubun temsil edilme oranı giderek artmıştır. 1961 seçimlerinde serbest ve ekonomik gruplar, kamu grubundan daha fazla temsil edilmiştir. Sürekli gelişen ve sosyo-ekonomik süreçle birlikte siyasete de egemen olan burjuvazinin, 27 Mayıs'ın sivil-asker kesimine karşı oluşan tepkinin sonucu parlamentoda temsil edilme oranı artmıştır (Yücekök, 1983:163). Fakat ondan sonraki dönemlerde her üç grup da oldukça dengeli bir şekilde parlamentoda temsil olanağına kavuşmuşlardır.

1983 seçimleri, vetolar nedeniyle seçime giremeyen partiler yüzünden denetimli ve sınırlı bir demokrasiye geçiş denemesidir. Halk, 12 Eylül yönetimi tarafından desteklenen ve kendisini 12 Eylül'ün devamı olarak gören Turgut Sunalp'in MDP'si yerine, daha özgürlükçü ve demokratik yönetim vaat eden Turgut Özal'ın ANAP'ını tercih etmiştir. Seçmen askeri yönetimin devam etmesini istememiştir.

17. dönem TBMM, milletvekillerinin meslek kökenleri açısından serbest meslek kökenlilerin çoğunlukta olduğu bir meclistir. 1961 meclisinde % 41 oranında yer alan bu grup bu tarihten itibaren düşmeye başlamış, 1965'de % 33,9, 1969'da % 33,3, 1973'de % 33,6 ve 1977'de % 28, 5 oranında temsil edilmiştir. 1961'den sonra bürokratlardan gelen milletvekillerinin sayısında artış olmuştur. 1983 seçimleriyle birlikte serbest meslek grubunun TBMM'deki oranı yükselmiş ve % 43, 1 olmuştur.

Tablo 5. Dönemler itibariyle meslek grupları (%)

Meslek Grubu	1961	1965	1969	1973	1977
Kamu (sivil, asker, eğitim, din)	24.1	35.4	35.0	37.6	38.5
Serbest (doktor, avukat, mühendis, diğer)	41	33.9	33.3	33.6	28.5
Ekonomik (ticaret, tarım, sanayi, müteahhit)	31.2	21.6	25.0	23.6	25.6

Kaynak: Zengin, 1993:58

17. Dönem TBMM’nde en büyük grup % 42,9 ile serbest meslek grubundan gelen milletvekilleridir. İkinci büyük grup ise bürokratlardır. Bu grup 1961’den beri yükselme eğiliminde olmasına rağmen 1983 seçimlerinde 1977 ve 1973’deki oranın altına düşmüştür.

17. Dönem TBMM’de bürokratların temsil edilme oranı % 37,3’tür.

1983 seçimleriyle birlikte serbest meslek kesiminin siyasal katılma oranında büyük bir artış göze çarpmaktadır. 1961 seçimlerinden sonra yükselme trendinde olan bürokrasi grubu, 1983 seçimleriyle beraber tekrar düşüşe geçmiştir. Siyasal katılma açısından ilginç olan bir özellik de, ihtilallardan sonra yapılan seçimlerde serbest meslek grubunun siyasete daha çok rağbet gösterdiğiidir. Hem 1961 seçimlerinde hem de 1983 seçimlerinde mecliste en fazla olan meslek grubu serbest meslek grubudur.

Meclisteki üçüncü grup girişimcilerdir. Girişimcilerin oranında önceki meclislere göre düşme görülmektedir. Bir önceki mecliste % 25,6 iken bu dönemde % 16,3’e düştüğü görülmüştür.

1983 meclisinde din görevlilerinin oranı % 0,3’tür. Bu mecliste yalnızca bir din görevlisi vardır. İşçi ve sendikacı temsilcilerin oranı ise % 3,3’tür.

Partilere göre dağılımda; ANAP’ta birinci grup % 47,9 ile serbest meslek sahipleri, ikinci grup % 29,4 ile bürokratlardır. HP’de birinci grup % 43,6 ile serbest meslek sahipleri, ikinci grup ise % 40,2 ile bürokratlardır. MDP’de ise birinci grup % 53,7 ile bürokratlardır. ANAP’ta bürokratlar daha azken, HP’de girişimciler daha azdır. MDP’de ise bürokratların fazlalığı dikkati çekmektedir.

İşçi ve sendikacı milletvekilleri HP’de daha fazladır. MDP’de işçi-sendikacı temsilci yoktur. Meclisteki tek din görevlisi ANAP’tadır.

Tablo 6. XVII. Dönem TBMM milletvekillerinin mesleki kökenleri

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
MESLEKİ KÖKEN										
A.SERBEST MESLEK	101	47,9	51	43,6	19	28,4	0	0	171	42,9
1. Hukuk	28	13,3	15	12,8	13	19,4	0	0	56	14,0
2.Tıp (Dr.,DişHek., cz.,Vetr.)	15	7,1	6	5,1	0	0,0	0	0	21	5,3
3.Mühendis, Mimar	17	8,1	9	7,7	3	4,5	0	0	29	7,3
4. Mali Müş., Sig., Muh. İşl.	39	18,5	15	12,8	3	4,5	0	0	57	14,3
5. Gazeteci, Yazar	2	0,9	6	5,1	0	0,0	0	0	8	2,0
B. BÜROKRASİ	62	29,4	47	40,2	36	53,7	4	100	149	37,3
1. Sivil İdare	40	19,0	21	17,9	15	22,4	1	25	77	19,3
2. Askerlik	6	2,8	9	7,7	9	13,4	1	25	25	6,3
3.Yargı	3	1,4	4	3,4	6	9,0	0	0	13	3,3
4.Eğitim	13	6,2	13	11,1	6	9,0	2	50	34	8,5
C.GİRİŞİM	44	20,9	12	10,3	9	13,4	0	0	65	16,3
1.Esnaf Tic. Erb.	29	13,7	8	6,8	7	10,4	0	0	44	11,0
2.Sanayici	13	6,2	1	0,9	2	3,0	0	0	16	4,0
3.Çiftçi	2	0,9	3	2,6	0	0,0	0	0	5	1,3
D.DİN GÖREVLİSİ	1	0,5	0	0,0	0	0,0	0	0	1	0,3
E.İŞÇİ-SENDİKACI	3	1,4	7	6,0	3	4,5	0	0	13	3,3
1. İşçi	1	0,5	1	0,9	0	0,0	0	0	2	0,5
2.Sendikal	2	0,9	6	5,1	3	4,5	0	0	11	2,8
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

2.7.3. Milletvekillerinin Eğitim Durumları

Eğitim, demokratikleşme sürecinin önemli bir unsurudur. Sanayi devrimini gerçekleştiremediği için sosyal tabakalaşma ve sınıflaşma açısından tek düze bir görüntü sergileyen Türk toplumunda eğitim, yönetici elit kesimi belirleyen en önemli kaynak olmuştur. Toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha iyi eğitim görmüş olan asker-sivil bürokratlar, toplumu uzun süre rekabetsiz bir şekilde yönetmişlerdir. 1920-1957 yılları arasında halkın % 60'ı okuma-yazma bilmezken, parlamento üyelerinin % 62'si üniversite mezunudur (Yücekök, 1983:180).

Daha önceki meclislerde olduğu gibi bu mecliste de ilk grup yüksek öğrenim görmüş milletvekilleridir. Yükseköğrenim görmüş milletvekillerinin oranında daha önceki meclislere göre gözle görülür bir artış olmuştur. İlkokul mezunlarının oranında bir önceki meclise göre ciddi bir düşüş vardır. Ortaokul mezunlarında da düşüş

görülmektedir. Lise ve dengi okul mezunlarında ise bir önceki meclise göre artış gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Daha önceki parlamentolarda eğitim durumları

DÖNEMLER	1961		1965		1969		1973		1977	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
EĞİTİM DURUMU										
İLKOKUL	20	4,6	12	2,7	27	6,1	33	7,4	38	8,5
ORTA VE DENGİ	32	7,3	25	5,6	36	8,1	31	7,0	33	7,4
LİSE VE DENGİ	49	11,2	49	11,0	49	11,0	28	6,3	35	7,9
YÜK.OKUL-FAKÜLTE VE DİĞ.	338	77,0	361	80,8	332	74,8	354	79,4	339	76,2
TOPLAM	439	100	447	100	444	100	446	100	445	100

Kaynak: Zengin, 1993:60

Tablo 8. XVII. Dönem milletvekillerinin eğitim durumları

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
EĞİTİM DURUMU										
İLKOKUL	8	3,8	6	5,1	1	1,5	0	0	15	3,8
ORTA VE DENGİ	2	0,9	5	4,3	2	3,0	0	0	9	2,2
LİSE VE DENGİ	18	8,5	13	11,1	5	7,5	0	0	36	9,0
YÜK.OKUL-FAKÜLTE VE DİĞ.	183	86,3	93	79,5	59	88,1	4	100	339	85,0
TOPLAM	212	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

Partilere göre dağılım açısından incelediğimizde önemli bir fark görülmemektedir. Tüm partilerde yüksek okul-fakülte mezunları en fazla olan gruptur. En fazla yüksek okul-fakülte mezunu olan parti % 88,1 ile MDP'dir. ANAP'ta % 86,3, HP'de ise % 79,5'tir. İlkokul, ortaokul ve lise mezunlarının çoğunlukta olduğu parti HP'dir.

17. dönem TBMM milletvekillerinin eğitim seviyesi yüksek olmasına karşın, fikirselden açıdan düşük bir profile sahiptirler. Kuşkusuz bunda en büyük etken, 1980 İhtilali ile yönetime el koyan askeri rejimin etkisi büyük olmuştur. Milletvekilleri askeri vesayetinin etkisi altında kalmışlardır. İktidar partisi milletvekilleri ise, liderleri Turgut Özal'ın etkisi altında kalmışlardır.

2.7.4. Milletvekillerinin Yeniden Seçilme Durumları

TBMM'nin ilk 10 döneminde en büyük yenilik II. ve VIII. Dönemlerde gerçekleşmiştir. II. Dönemde Atatürk'ün parlamentodaki ikinci grubu tasfiyesi sonucu Meclis'te parlamento deneyimi olanların sayısı % 37 oranında kalmıştır. Yeniden seçilme oranının en düşük olduğu meclis DP'nin 1950'de iktidar olduğu dönemdir. Bu dönem yeniden seçilme ortalaması % 19'dur (Yücekök, 1983:169).

TBMM üyelerinin yeniden seçilme durumlarını incelediğimizde meclise ilk defa giren milletvekillerinin sayısının her zaman fazla olduğu göze çarpmaktadır. Fakat en ilginç olanı ihtilallardan sonra oluşan meclise giren yeni milletvekillerinin oranının hayli yüksek olmasıdır. 1960 ihtilalından sonra yapılan 1961 seçimlerinde meclise yeni giren milletvekillerinin sayısı % 82,4 oranında gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 1980 ihtilalından sonraki seçimlerde de meclisin % 87,5 oranında yenilendiğini görmekteyiz. Meclisin bu kadar yüksek oranla yenilendiği tek seçim 1983 seçimleri olmuştur. Bundaki en büyük etken ise 1980 ihtilalından sonra bütün partilerin feshedilmesi ve 1977 parlamenterlerinin siyasi yasaklı olmasıdır.

Tablo 9. Daha önceki meclislerde yeniden seçilme oranı

DÖNEMLER	ESKİ MV.		YENİ MV.	
	S	%	S	%
1961	79	17,5	371	82,4
1965	221	49,1	229	50,9
1969	213	47,3	237	52,7
1973	192	42,6	258	57,3
1977	222	49,3	223	49,6

Kaynak: Turhan, 2000:223

Tablo 10. XVII. Dönemde yeniden seçilme durumu

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
MECLİS DENEYİMİ										
ESKİ MV.	6	2,8	20	17,1	22	32,8	2	50	50	12,5
YENİ MV.	205	97,1	97	82,9	45	67,1	2	50	349	87,5
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

ANAP yeniden seçilme oranının en düşük olduğu partidir. ANAP'ın % 97,1'i yeni milletvekilleridir. HP'de yeniden seçilme oranı % 17,1 ve MDP'de yeniden seçilme oranı % 32,8'dir. MDP yeniden seçilme oranının en fazla olduğu partidir. MDP'de yeniden seçilme oranının yüksek olmasının nedeni Danışma Meclisi üyelerinin genelde bu partiden aday olmalarındandır. ANAP ise daha kuruluş aşamasında eski partilerin devamı olmadığını kamuoyuna ispatlamak için, daha önce herhangi bir siyasi parti çatısı altında olmamış milletvekillerini partiye almıştır. Bu yüzden ANAP milletvekillerinin % 97,1'si ilk defa meclise giren milletvekillerinden oluşmuştur.

2.7.5. Milletvekillerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

TBMM'nin 17. Dönemini yaş gruplarına göre incelediğimizde 51-60 yaş grubu % 31,3 oranı ile ilk sıradadır. İkinci grup en genç milletvekilleri olan 31-40 yaş grubudur. Bu grubun temsil oranı % 30,1'dir. Üçüncü grup % 23,8 ile 41-50 yaş grubu ve dördüncü grup % 14,8 oranı ile 61 yaş ve üzeridir.

Tablo 11. XVII. Dönem milletvekillerinin yaş gruplarına göre dağılımı

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
YAŞ GRB.	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
31-40	84	39,8	26	22,2	10	14,9	0	0	120	30,1
41-50	54	25,6	28	23,9	13	19,4	0	0	95	23,8
51-60	60	28,4	37	31,6	26	38,8	2	50	125	31,3
61-ve üstü	13	6,2	26	22,2	18	26,9	2	50	59	14,8
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

Partilere göre dağılıma baktığımızda HP ve MDP arasında yaş grubu bakımından benzerlik görülmektedir. Her iki partide de 51-60 yaş grubu en fazla temsil edilen gruptur. 51-60 yaş grubu MDP'de % 38,8 iken HP'de % 31,6 oranındadır. MDP ve HP'de en az temsil edilen grup, en genç milletvekillerinin olduğu 31-40 yaş grubudur.

ANAP, MDP ve HP'nin tersine 31-40 yaş grubunun en çok olduğu partidir. En yaşlı grubun olduğu 61 yaş ve üstü milletvekillerinin oranı ANAP'ta % 6, 2'dir. ANAP, da genç milletvekillerinin sayısı 84'tür. Bundan dolayı ANAP'ı genç bir parti olarak tanımlayabiliriz.

2.7.6. Milletvekillerinin Medeni Durum Dağılımları

Türk siyasal hayatında meclise giren milletvekillerinin medeni durumlarına bakıldığında büyük bir çoğunluğunun evli milletvekillerinden oluştuğunu görmekteyiz. Tek partili dönemde milletvekillerinin % 87'sini evli milletvekilleri oluşturmuştur. Bu oran çok partili siyasi hayata geçildikten sonra artmıştır (Arslan, 2005:63).

1983 genel seçimleri sonucunda TBMM'ne giren milletvekillerinin % 97,7'si evli milletvekillerinden oluşmaktadır. Bekâr milletvekillerinin oranı % 1'dir. Mecliste 5 milletvekili de duldur. Dulların oranı ise % 1,3'tür.

Tablo 12. XVII. Dönem milletvekillerinin medeni durumlarına göre dağılımları

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
MEDENİ D										
BEKÂR	2	0,9	0	0	2	3,0	0	0	4	1,0
EVLİ	208	98,6	115	98,3	63	94,0	4	100	390	97,7
DUL	1	0,5	2	1,7	2	3,0	0	0	5	1,3
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

Partiler arasında evlilik durumuna baktığımızda büyük bir fark göze çarpmamaktadır. MDP'de evli olanların oranı ANAP ve HP'ye göre daha düşüktür. Buna paralel olarak MDP'de bekar ve dulların oranı diğer partilere göre yüksektir.

2.7.7. Milletvekillerinin Çocuk Sayıları Dağılımı

Tek partili dönemde, milletvekillerinin ortalama çocuk sayısı 2,5 olarak hesaplanırken, çok partili dönemde milletvekillerinin çocuk sayısında küçük de olsa bir artış göze çarpar. Çok partili dönemin başında 2,6 olan ortalama çocuk sayısında, takip eden dönemlerde bir düşüş gözlemlenir. Bu durum 1960 ihtilalına kadar devam eder, 1961'de ise çocuk sayısında bir artış başlar. Bu artış 1980 darbesiyle durdurulur. 1977'de milletvekillerinin çocuklarının yaş ortalaması 2,7'dir (Arslan, 2005:63).

1983 meclisinin çoğunluğu 2 çocuklu milletvekillerinden oluşmaktadır. 2 çocuk sahibi olanların oranı % 42,5'tir. Daha sonra % 25,1 oranı ile 3 çocuklular ve % 16,2 ile 4 ve

daha fazla sayıda çocuklular gelmektedir. Çocuksuz olan milletvekillerinin oranı ise % 4,8'dir.

Tablo 13. XVII. Dönem milletvekillerinin çocuk sayılarına göre dağılımları(*)

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
ÇOCUK S.	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
YOK	6	2,9	9	7,7	4	6,2	0	0	19	4,8
1	23	11,0	15	12,8	6	9,2	1	25	45	11,4
2	95	45,5	46	39,3	25	38,5	2	50	168	42,5
3	24	25,8	27	23,1	17	26,2	1	25	99	25,1
4 ve üstü	31	14,8	20	17,1	13	20,0	0	0	64	16,2
TOPLAM	209	100	117	100	65	100	4	100	395	100

(*) Bekar milletvekilleri değerlendirmeye alınmamıştır.

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

Çocuk sayılarının partilere göre dağılımına baktığımızda önemli bir fark göze çarpmamaktadır. ANAP'ta 2 çocuklu milletvekillerinin oranı diğer iki partiye oranla daha yüksektir. 2 çocuklu milletvekillerinin oranı ANAP'ta % 45,5 iken HP'de % 39,3, MDP'de ise % 38,5 oranındadır. 4 ve üstü çocuğu olanların oranı ise MDP'de daha fazladır. Çocuksuz milletvekillerinin oranı HP'de fazla iken ANAP'ta en düşüktür. ANAP'ta çocuksuz milletvekillerinin oranının düşük olması milletvekillerinin diğer parti milletvekillerine göre daha genç olmasına bağlanabilir. ANAP ve MDP'de ikişer milletvekili bekar olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır.

2.7.8. Milletvekillerinin Cinsiyet Dağılımları

Türk siyasi hayatında kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verildiği 1934 yılından beri kadınlar mecliste yeterince temsil edilememiştir. Kadınlar mecliste en yüksek temsil oranını 1935 seçimleriyle elde etmişlerdir. 1935 seçimleriyle TBMM'ne giren kadın milletvekili sayısı 18'dir. Buda meclisin % 4,5'ini oluşturmaktadır. Dönemin toplumsal ve evrensel koşulları göz önünde alındığında ve çoğu batılı ülke kadınlarının o dönemde daha seçme hakkına bile sahip olmadığı bir dönemde, mecliste kadın milletvekili sayısının bu kadar çok olması dikkat çekicidir. Atatürk döneminde çağdaşlaşma yolunda Türk toplumuna kazandırılan bu ivme, sonraki dönemlerde sürdürülememiş ve süreç hep kadının aleyhine işlemiştir. Günümüz Türk kadını yasalar

karşısında, erkeklerle eşit haklara sahip olmasına rağmen, toplumsal hayatta, özellikle de siyasette bunu gözlemlemek olanaksızdır (Arslan, 2005:63).

1935'den sonra mecliste yer alan kadın milletvekillerinin sayısı şu şekildedir. 1939'da 15, 1943'de 16, 1946'da 9, 1950'de 3, 1954'de 4, 1957'de 7, 1961'de 3, 1965'de 8, 1969'da 5, 1973'de 6 ve 1977'de 4'tür. Kadınların en az temsil edildiği meclis 1950 seçimleriyle oluşan meclistir.

17. dönem TBMM'nde 12 kadın milletvekili bulunmaktadır. Kadınların meclisteki temsil oranı % 3'tür. Toplumdaki kadınların oranına göre bu oran oldukça düşüktür. Kadınlar TBMM'de temsil edilme oranı bakımından her dönem çok düşük seviyede kalmıştır.

Tablo 14. XVII. Dönem milletvekillerinin cinsiyetlerine göre dağılımları

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
CİNSİYET	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
ERKEK	206	97,7	113	96,6	64	95,6	4	0	387	97,0
KADIN	5	2,3	4	3,4	3	4,4	0	100	12	3,0
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

1983 meclisinde en fazla kadın milletvekili ANAP'tadır. ANAP'ın meclisteki kadın milletvekili sayısı 5'tir. HP ise 4 kadın milletvekiliyle ikinci sıradadır. MDP'den ise 3 kadın milletvekili meclise girebilmiştir. Ancak oran olarak MDP'nin kadın temsilci oranı daha yüksektir. Kadınların oranı MDP'de % 4,4, HP'de % 3,4 ve ANAP'ta % 2,3'tür. Meclise en fazla kadın milletvekili ANAP'tan girmesine rağmen oran olarak en düşük olan parti de ANAP'tır.

2.7.9. Milletvekillerinin Yabancı Dil Dağılımları

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra milletvekillerinin eğitim düzeyleri artmış, fakat yabancı dil bilme açısından tam tersi bir durum oluşmuştur. Tek partili dönemde milletvekillerinin yaklaşık % 80'i en az bir yabancı dil bilmekte iken çok partili siyasi hayata geçildikten sonra bu oran düşmeye başlamıştır. Ayrıca Tek partili dönemde birden fazla dil bilenlerin oranı ise % 34 gibi yüksek bir orandır. Çok partili siyasi

hayata geçildikten sonra yabancı dil bilen milletvekillerinin oranı % 70'lere düşmüştür (Arslan, 2005:62).

Tablo 15'i incelediğimizde 17. Dönem TBMM'nde yabancı dil bilmeyenlerin oranı % 25,5 olarak gözükmemektedir. 399 milletvekili olan mecliste 106 milletvekili hiç yabancı dil bilmemektedir. En az bir yabancı dil bilenlerin oranı % 45, 6, iki yabancı dil bilenlerin oranı % 24,8 ve 3 ve daha fazla yabancı dil bilenlerin oranı ise % 3,1'dir. Eğitim seviyesi açısından oldukça yüksek bir düzeye sahip olan 17. Dönem milletvekillerinin dil bilme oranları ise aynı doğrultuda değildir. Yüksekokul ve üniversite mezunlarının oranı % 85 olmasına rağmen, yabancı dil bilme oranı % 73,5'tir.

Tablo 15. XVII. Dönem milletvekillerinin yabancı dil dağılımları

PARTİLER	ANAP		HP		MDP		BAĞ.		GENEL	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Y. DİL S.	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
YOK	51	24,2	37	31,6	18	26,9	0	0	106	26,5
1	119	56,4	31	26,5	32	47,7	0	0	182	45,6
2	37	17,5	47	40,2	12	17,9	3	75	99	24,8
3	4	1,9	2	1,7	5	7,5	1	25	12	3,1
TOPLAM	211	100	117	100	67	100	4	100	399	100

Kaynak: 17. Dönem TBMM Albümü, 1983

Tablo 15'i partiler açısından değerlendirdiğimizde 17. Dönem TBMM'nde en az bir yabancı dil bilenlerin oranı ANAP'ta %56,4'tür. ANAP yabancı dil bilme oranının en yüksek olduğu siyasi partidir. ANAP milletvekillerinin % 24,2'si hiç yabancı dil bilmemektedir.

Yabancı dil bilme oranının yüksek olduğu ikinci parti ise MDP'dir. MDP milletvekillerinin % 26,9'u yabancı dil bilmemektedir. MDP milletvekillerinin % 7,5'i ise üç ve daha fazla dil bilmektedir.

HP milletvekillerinin yabancı dil bilmeme oranı % 31,6'dır. Mecliste yabancı dil bilmeme açısından en yüksek oran HP'ye aittir. Fakat iki yabancı dil bilen milletvekili oranı açısından HP birinci partidir. HP'de iki yabancı dil bilenlerin oranı % 40,2'dir.

BÖLÜM 3: XVII. DÖNEM TBMM'NİN FAALİYETLERİ

3.1. 1982 Anayasası'na Göre TBMM'nin Görev ve Yetkileri

3.1.1. 1982 Anayasası'na Göre TBMM'nin Görevleri

1961 Anayasası Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan çift meclisli bir yasama organı kurmuştu. 1961 Anayasası'yla oluşturulan bu çift meclisli sistemin temel dayanak noktası iktidarı sınırlandırmaktı (Aslandaş, 1995:1022). 1982 Anayasası, yasama organını tekrar tek meclisli yapmıştır. 1982 Anayasası Cumhuriyet Senatosu'nu kaldırarak yürütmeyi güçlendirmiştir.

1982 Anayasası'nın üçüncü kısmında Cumhuriyetin Temel Organları başlığı altında yer alan Yasama bölümünde, TBMM'nin görev ve yetkileri ve faaliyetleri düzenlenmiştir. 1982 Anayasası, parlamentoların temel yetkileri arasında kabul edilen kanun yapma, hükümeti denetleme ve devlet bütçesini kabul etme yetkilerini TBMM'ne vermiştir.

1982 Anayasası'nın 87. Maddesinde TBMM'nin görev ve yetkileri belirtilmiştir. Buna göre;

“TBMM'nin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak; Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevlerini yerine getirmektir” (Gözübüyük, 1995b:225-226).

Anayasa'nın 87. maddesinde, “anayasa ile verilmiş olan diğer yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek” şeklindeki ifadeden TBMM'nin başka görev ve yetkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; Cumhurbaşkanı'nı seçmek, olağanüstü hal ve sıkıyönetim ve seferberlik ilanına dair kararları onaylamak ve kaldırmak veya süresini uzatıp kısaltmaya karar vermek, anayasa değişikliklerini görüşüp karara bağlamak, ekonomi ile ilgili bazı konularda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesi gibi konulardır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nda yer alan Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme görevini TBMM'ne vermemiştir (Dal, 1984:244).

Meclis'in en önemli faaliyetlerinden olan kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisi teklif ve tasarılarla yapılmaktadır. Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri Meclis'e kanun teklifinde bulunabilirler. Bakanlar Kurulu tarafından verilen kanun tekliflerine tasarı, milletvekilleri tarafından verilen kanun tekliflerine ise teklif denilmektedir. Kanun tasarı ve tekliflerinin TBMM'de görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenmektedir.(m. 88). Tasarı ve teklifler ilgili komisyonlardan geçtikten sonra Genel Kurul'da görüşülür. Bir yasama döneminde sonuçlandırılmayan tasarı ve teklifler hükümsüz sayılır, buna parlamento dilinde "kadük olma" denir. TBMM'de reddedilen kanun teklif ve tasarıları, bir yıl geçmeden aynı yasama yılı içinde tekrar verilemez (Aslandaş,1995:1022).

17. dönem TBMM'de, parlamenterlerce meclise 485 kanun teklifi sunulmuştur. Bunların 68'i, 130 teklif birleştirilerek kanunlaşmıştır. Hükümetçe meclise sevk edilen kanun tasarıları sayısı ise 320'dir. Bunlarında 255'i, 259 tasarı birleştirilerek kanunlaşmıştır. Böylece 805 teklif ve tasarıdan 323 tanesi kanunlaşmıştır. Birleşmelerle birlikte bu rakam 389 olmaktadır. Komisyonlarda kalan teklif sayısı 274, tasarı sayısı ise 42'dir (Zengin, 1993:61).

TBMM'ne sunulan kanun teklif ve tasarılarının kanunlaşma oranına baktığımızda tasarıların kanunlaşma oranı oldukça yüksektir. 17. dönemde meclise verilen kanun tasarı ve tekliflerinin kanunlaşma oranı % 48,4 iken, 18. dönemde % 37,5 ve 19. dönemde % 20'5 olarak gerçekleşmiştir (Aslandaş, 1995:1022). Komisyonlarda kalan teklif ve tasarı sayılarına baktığımızda tasarıların komisyondan daha çok geçtiğini görmekteyiz. Buda tek başına iktidar olan bir hükümetin siyasal gücünü en iyi şekilde kullandığını göstermektedir. Ayrıca parti disiplinin de olması tasarıların tekliflerden daha çok kanunlaşmasının bir sebebidir. Çünkü 19. dönemde kanun teklif ve tasarılarının oranının düşük olması, hükümetin merkez sağ ve merkez solu temsil eden iki partinin oluşturduğu bir koalisyon (DYP-CHP) tarafından oluşturulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla milletvekilleri arasında parti disiplini sağlanamaması, teklif ve tasarıların kanunlaşma oranını düşürmüştür.

17. dönem TBMM döneminde, 3'ü tasarı, 48'i teklif olmak üzere toplam 51 kanun teklifi reddedilirken, kadük olanların sayısı, 44'ü tasarı 276'sı teklif olmak üzere

320'dir. 17. Ve 18. Dönemlerde verilen kanun tasarı ve tekliflerinin yaklaşık % 58'i, 19. Dönemde verilen tasarı ve tekliflerin % 75'i kadük olmuştur (Aslandaş, 1995:1023).

Rakamlara bakıldığında, Meclis'in yasama işlevini tam olarak yerine getirmede güçlük çektiğini görmekteyiz. Buna sebep olarak da yeni anayasaya uygun bir içtüzüğün çıkarılmamış olması gösterilmektedir. Gemalmaz'a göre, meclis içtüzüğünün yenilenmemiş olması parlamento etkisizleştirmekte, işlevsizleştirmekte ve parlamento çalışmalarında kilitlenmelere sebep olmaktadır. İchtüzüğün yenilenmemesi, 12 Eylül Rejiminden kurtulma düşüncesinin parlamento tam olarak yansımadığının göstergesidir (Gemalmaz, 1995:991). Meclis içtüzüğü ancak yeni anayasanın kabulünün üzerinden 14 yıl geçtikten sonra değiştirilebilmiştir. Meclis içtüzüğü 20. dönemde, 16 Mayıs 1996 tarihinde 424 sayılı TBMM kararı ile değiştirilmiştir (Aslandaş, 1995:1023).

TBMM'nin kabul ettiği kanunlar 15 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanır. Cumhurbaşkanı'nın uygun bulmadığı kanunlar gerekçesiyle birlikte tekrar görüşülmek üzere meclise gönderilir. Bütçe kanunları bu hükmün dışındadır. TBMM'ye geri gönderilen kanun, meclis tarafından aynen kabul edilirse Cumhurbaşkanı kanunu kabul eder ve yayımlar. Eğer kanunda değişiklik yapıldıysa Cumhurbaşkanı kanunu tekrar görüşülmek üzere meclise geri gönderebilir (Gözübüyük, 1995b:226).

TBMM'nin diğer bir görevi de milletlerarası antlaşmaları onaylamaktır. "T.C. adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, TBMM'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.(m.90)." Süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, ekonomik, ticari ve teknik ilişkileri düzenleyen antlaşmalar, devlete mali bir yük getirmemek ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Ancak bu antlaşmalar yayımlandıkları tarihten başlayarak iki ay içinde TBMM'nin bilgisine sunulur. 1982 Anayasası, usulüne uygun olarak yürürlüğe konmuş milletlerarası antlaşmaları kanun hükmünde saymış ve bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmasını yasaklamıştır (Gözübüyük, 1995b:226).

Meclisin bir diğer görevi de Bakanlar Kurulu'na KHK çıkarma yetkisi vermesidir. KHK çıkarma ilk defa 1876 Kanun-i Esasi ile anayasada yer almıştır. 1924 Anayasası ise KHK'ye yer vermemiştir. 1961 Anayasası'nın da ilk halinde KHK'ye yer verilmemiş,

1971'de yapılan bir değişlikle anayasa da yer almıştır. KHK, Bakanlar Kurulu'na TBMM'nin verdiği bir yetkidir (Dal, 1984:247).

1982 Anayasası'na göre Meclis, Bakanlar Kurulu'na KHK çıkarma yetkisi vermektedir. KHK'ler sayesinde hükümet, acele işlerde, teknik, köklü değişiklikler getirmeyen ekonomik konularda daha hızlı karar alıp uygulamaya koyabilmektedir. Ancak yasama yetkisinin devredilmezliği kuralının mahiyeti, TBMM'nin bu yola sık sık başvurmamasını gerektirir. Çünkü tersi durumda yasama faaliyetinin hükümete kaydırılması söz konusu olacaktır (Aslandaş, 1995:1026).

Nitekim 17. Dönem TBMM, tamamen yürütmenin baskıcı egemenliğine teslim olmuş, tabi ve teslimiyetçi bir yapı sergilemiştir. Yürütme karşısında hiç bir varlık ve etkinlik gösterememiştir. Yasama meclisinin, yasama görevine sahip çıkmaması neticesinde bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde yürütme, birçok konuyu mecliste görüşmeden ve yasalaştırmadan KHK'ler yoluyla çözmeye çalışmıştır. Bu durum yasama organının etkinliğini azaltmış, yürütme organını yönlendiren ve halkın yararına kararlar almaya ve uygulamaya koyan bir görünümünden uzaklaşmıştır (Zengin, 1993:56).

17. dönem TBMM döneminde Bakanlar Kurulu'nca 105 KHK meclise sevk edilmiş, bunların 45 tanesi dönem içerisinde kanunlaşmıştır (Aslandaş, 1995:1026). Buda bize göstermektedir ki, ANAP hükümeti yapmak istediği düzenlemeleri KHK'lerle halletmeye çalışmıştır.

KHK yetkisi, sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ve siyasi haklar ve ödevler konusunda kullanılmaz. KHK'ler Resmi Gazete'de yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Resmi Gazetede yayımlandıkları gün TBMM'ne sunulur ve komisyonlarda ve Genel Kurul'da öncelikli olarak görüşülür (Gözübüyük, 1995b:227).

1982 Anayasası'na göre, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ve silahlı kuvvetlerin ülkenin saldırıya uğraması durumunda kullanılmasına izin verme yetkisi TBMM'nin görevleri arasındadır (Gözübüyük, 1995b:228).

3.1.2. TBMM'nin Bilgi Edinme Ve Denetleme Yolları

Parlamente sistem yasama organına yürütmeyi denetleme yetkisi vermektedir. 1982 Anayasası'nın 98, 99 ve 100. maddeleri TBMM'ne, soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yoluyla bakanları ve Bakanlar Kurulu'nu denetleme yetkisi vermiştir.

Anayasa'nın 98. maddesi, soru, meclis araştırması ve genel görüşmenin tanımlarını yapmıştır. Buna göre;

“Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır. Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya Bakanlardan bilgi istemekten ibarettir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir. Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir. Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir” (Gözübüyük, 1995b:230).

TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları 1950-1960 arasında, mecliste iktidar partisinin fazla güçlü olmasından dolayı iyi sonuç vermemiştir. 1961-1980 arasında ise, zaman zaman kötüye kullanılmıştır (Dal, 1984:252).

17. dönem TBMM'nde Hükümet adına sözlü ve yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan ve bakanlara 2232'si yazılı, 1081'ide sözlü olmak üzere toplam 3313 soru sorulmuştur. Yazılı soruların 1737'si cevaplandırılmış, sözlü soruların ise 660'ı cevaplandırılmıştır (Zengin, 1993:62). Sözlü soruların cevaplandırılma oranı % 61'dir. Sözlü soruları cevaplandırma oranı 18. dönemde % 13, 19. dönemde ise % 15 olarak gerçekleşmiştir. Yazılı soruların cevaplanma oranı ise 17. dönemde % 77,8, 18. dönemde % 61,6, 19. dönemde % 87,6 olarak gerçekleşmiştir (Aslandaş, 1995:1030). 17. TBMM döneminde, hükümetin, sözlü soru önergelerine cevap verme oranı diğer iki döneme göre oldukça yüksektir. Hükümetlerin yazılı soru önergelerini daha çok cevaplandığı görülmektedir.

17. dönemde mecliste yapılan genel görüşme miktarı 23'tür. Bunlardan 16'sı reddedilmiş, 6'sı kabul edilmiş ve 1'ide görüşülmeyerek hükümsüz kalmıştır (Zengin, 1993:63). Bu yasama döneminde muhalefetin verdiği önergeler sonucu hükümetin dış

politikası, ekonomi politikası, Bulgaristan'daki Türklerin sorunları ve Güneydoğu'da meydana gelen olaylarla ilgili genel görüşme yapılmıştır (Aslandaş, 1995:1031). Genel görüşmelerde hükümetin siyasi sorumluluğu yoktur. Genel görüşme yapılan konular, meclisin duyarlılığının ve partiler arası mutabakatın sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Meclise gelen araştırma önerisi 68'dir. Bunlardan 61'i reddedilmiş, 7'si ise görüşülmeyle hükümsüz kalmıştır (Zengin, 1993:63). Bu dönemde muhalefetin araştırılmasını isteği konular; yolsuzluklar, tarım sorunları, yüksek öğretim, hayali ihracat, banka kredileri, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya'nın mal varlığı, TRT, Güneydoğu olayları, trafik kazaları, sanayi, belediyelerin sorunları, laiklik karşıtı eylemler, memur sendikaları, spor, dış politika, terör olayları ve kamu kesiminde savurganlığın önlenmesi gibi konulardır (Aslandaş, 1995:1031). 17. yasama döneminde iktidar partisinin mecliste çoğunluğu elinde bulundurmasından dolayı hiç bir meclis araştırmasına izin vermediği ortaya çıkmaktadır. Hükümet, 17. dönemde meclis araştırması mekanizmasını engellemiştir.

17. yasama döneminde meclis soruşturması için verilen önerge sayısı 7'dir. Bunlardan 6'sı reddedilmiştir. Kabul edilen soruşturma ise iktidar partisinin kendi verdiği önerge'dir. İktidar partisi, Devlet eski Bakanı İsmail Özdağlar'ı rüşvet alma ve görevi kötüye kullanma suçlamasıyla Yüce Divan'a sevk etmiştir (Aslandaş, 1995:1033).

17. yasama döneminde verilen 3 gensoru önergesinin üçü de reddedilmiştir. Türkiye'de 1960'dan 1994'e kadar sadece iki gensoru kabul edilmiştir. Bunlardan ilki Demirel Hükümeti hakkında 1978 yılında verilmiş ve hükümet düşürülmüştür. İkincisi 1980 yılında Demirel Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in düşürülmesiyle sonuçlanmıştır (Aslandaş, 1995:1033).

TBMM'nin denetlenmesinde en çok başvurulmuş yol, bir milletvekilinin de verebileceği soru önergesi yolu olmuştur. Bunu meclis araştırması ve genel görüşme önergeleri takip etmektedir. Muhalefetin, hükümeti denetleme ve sonuç alma bakımından en kolay olan soru önergesi yolunu tercih ettiği görülmektedir. 17. yasama döneminde TBMM, iktidar çoğunluğunu elinde bulunduran Hükümete karşı denetleme bakımından çok başarılı olamamıştır.

3.2. 17. Dönem TBMM'nin Faaliyetleri

3.2.1. Siyasal Alanla İlgili Faaliyetler

1980 İhtilalı'ndan sonra yapılan seçimler neticesinde TBMM oluşmuş ve demokratik hayata geçilmiştir. 1983 seçimleriyle oluşan meclis, Türkiye'de siyasi, iktisadi ve toplumsal açılardan önemli gelişmelere imza atmıştır. Bu dönemde iç politikada öne çıkan en önemli hadiseler, mahalli idareler seçimleri, referandum ve siyasi yasakların kaldırılması olarak görülmektedir.

3.2.1.1. Yerel Yönetimler İle İlgili Faaliyetler

1980 İhtilalını yapan askeri rejim, siyasi partilerin faaliyetlerini yasakladığı gibi, yerel yönetimler içinde aynı yola başvurmuştur. Önce 25 Eylül 1980 tarihli ve 2303 ve 2304 sayılı yasalarla, seçimle gelmiş olan belediye başkanları görevlerinden alınmış, il genel meclisleri ve belediye meclisleri de feshedilmiştir. Daha sonra ise, MGK'nın atama yoluyla kurduğu hükümetin İçişleri Bakanı yeni belediye başkanlarını atamaya başlamıştır (Tanör, 2000:30). Böylece 25 Mart 1984 tarihinde yapılacak yerel yönetim seçimlerine kadar belediyeler atanmışlar tarafından yönetilmiştir.

3.2.1.1.1. 2972 Sayılı Kanun

1982 Anayasası'na göre yerel yönetimler, “il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir” (Gözübüyük, 1995b:242). 1961 Anayasası'nda dört yılda bir yapılan yerel seçimler 1982 Anayasası'yla birlikte beş yılda bir yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca 1982 Anayasası “kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir” (Gözübüyük, 1995b:242-243) hükmünü koymuştur. Nitekim 1984 yerel yönetim seçimlerinden hemen önce “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” çıkarılarak Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur.

1982 Anayasası'nın geçici 10. Maddesine göre, “Mahalli idare seçimleri en geç TBMM'nin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır” (Gözübüyük, 1995b:267). Buradan hareketle TBMM bir yerel yönetim seçim yasasını gündemine almıştır.

Yerel yönetim seçimlerine yönelik yasanın yapılması için Sakarya milletvekili Nihat Akpak ve dokuz arkadaşı tarafından hazırlanan “Mahalli İdareler Seçim Kanunu Teklifi” 5 Ocak 1984 tarihinde Genel Kurul’da görüşülmeye başlanmıştır. MDP’den Kamran İnan ve HP’den de Mehmet Turan Bayazıt teklifin aleyhinde söz almışlardır. Muhalefet, kanunun aceleye getirildiği üzerinde durmuş ve kanun üzerinde bir consensus’un oluşmadığını ifade etmiştir. ANAP’ı 211 milletvekiliyle 9 milyon muhalefeti bir kenara atmakla suçlamışlardır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984:238-242).

Bu kanun teklifi yasal bir boşluğu doldurmayı hedefliyordu. O güne kadar yerel yönetimlerle ilgili özel bir seçim yasası mevcut değildi. O tarihe kadar yapılan yerel seçimlerde dört ayrı yasada dağınık halde bulunan hükümler uygulanıyordu. Köy muhtarı ve ihtiyar heyeti Köy Kanunu’na göre, belediye başkanı ve belediye meclisi seçimleri 1580 sayılı Belediyeler Kanunu’na göre, il genel meclisi seçimleri İl İdaresi Kanununa göre, mahalle muhtarı seçimleri ise 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun’a göre yapılmaktaydı (Şener, 03.12.2009). Yeni teklif, bu dağınıklığa bir son vererek adı geçen dört yasadaki seçimle ilgili hükümleri bir çatı altında topluyor, bazı ekleme ve değişikliklerle birlikte özel bir seçim yasasını TBMM’nin onayına sunuyordu.

Yasa teklifini hazırlayanlar gerekçesini şu şekilde ifade etmişlerdi:

“Anayasa’nın geçici 10. Maddesinde ‘Mahalli İdare seçimleri en geç TBMM’nin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır’ denmektedir. TBMM 1983 yılı Kasım ayında toplandığına göre Mahalli İdareler seçimlerinin 1984 yılı içinde yapılması kaçınılmaz zorunluluk olmuştur. Hali hazırda mahalli İdareler seçimlerinin usul ve esaslarını belirleyen özel bir kanun mevcut değildir. Mahalli İdarelerin kuruluş ve çalışma düzenine ait ana kanunlarda seçim hükümleri vardır. Bu hal, bir yönüyle ana kanunlara çeşitli ekler yapılarak o kanunların o bütünlüğünün bozulmasına, diğer taraftan aynı veya benzer hükümlerin Köy, Belediye ve Özel İdare Kanunlarında defalarca tekrarına vesile olmaktadır. Bu tarz kodifikasyon kanun yapma tekniğine ters düşmektedir. Yukarıda belirtilen maddelerle, Anayasa hükmünün de ışığı altında, usul ve esaslarını, hep birden ve bir arada, özel bir kanunla düzenleme yolu tercih edilmiştir” (TBMM Tutanak Dergisi, 1984: 245).

Teklifin birinci maddesi amaç ve kapsamı belirliyordu. Kanun, mahalli idareler organlarının seçimlere ilişkin usul ve esaslarını düzenliyordu. İkinci madde ise seçim sistemi ve yöntemine ilişkindi. Buna göre yerel seçimler; “tek dereceli, genel eşit ve

gizli oyla, bütün yurttta aynı günde, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır... İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, onda birlik baraj uygulaması nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanır” (TBMM Tutanak Dergisi, 1984:245).

Dördüncü madde ise Büyükşehir Belediye Başkanı seçiminden bahsetmektedir. Teklifin görüşüldüğü zamanlarda büyükşehirlerle ilgili herhangi bir hüküm yoktu. Fakat komisyon tarafından teklife eklenen bir madde ile büyükşehir yönetiminin statüsü, kanunun yürürlüğe girmesini takip eden ilk seçim tarihinden önce KHK ile belirlenecektir. Sekizinci madde ise, seçimlerin beş yılda bir yapılacağını hükme bağlıyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 1984:245-267).

Mahalli İdareler Seçim Kanunu mecliste hararetli tartışmalara sebep olmuş ve muhalefet Genel Kurulu terk etmiştir. Bütün maddeleri tek tek kabul edilen teklif Cumhurbaşkanı'na sunulmak üzere Meclis'ten geçmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren yasanın bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğunu, bazı maddelerinin de uygulamada aksaklıklara yol açacağını ileri sürerek kanunu tekrar görüşülmek üzere meclise geri göndermiştir (Şener, 03.12.2009).

Cumhurbaşkanı tarafından bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye gönderilen 2972 sayılı yasa, İçişleri Komisyonu'nda görüşülmüş ve bir takım değişiklikler yapılarak Meclis Genel Kurulu'na gönderilmiştir. Mecliste görüşülen kanun maddeleri için muhalefet değişiklik önerileri vermiş olsa da iktidar partisi milletvekilleri tarafından hemen hepsi reddedilmiştir. Muhalefetin karşı çıktığı maddeler baraj sistemi ve Büyükşehir Belediye Yönetimlerinin statüsünün KHK'ler ile belirleneceğine dair hükümlerdi. Bu konularda verilen öneriler reddedilmiştir. Sonuç olarak 2972 sayılı yasanın ismi değiştirilerek “Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun” TBMM tarafından kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984:301-392). 25 Mart 1984 Mahalli İdareler seçimine bu kanunla gidilmiştir.

3.2.1.1.2. 25 Mart Mahalli İdareler Seçimi ve Sonuçları

1983 genel seçimlerine askeri rejimin vetosu sonucu giremeyen siyasal partiler, 2972 sayılı kanunla birlikte yerel seçimlere girme hakkı kazanmışlardır. 1983 seçimlerinden hemen sonra eski AP'nin çizgisindeki kişiler Doğru Yol Partisi'nde toplanmaya başladılar. Eski

birçok bakan ve parlamenter DYP'ne katıldı. 1983 genel seçimlerine katılmayan SODEP'in genel başkanlığına da Erdal İnönü seçildi. Bu partiler merkez sağ ve merkez soldaki yeni partilerdi. Bunların yanında seçime girecek diğer bir partide Refah Partisi idi.

25 Mart yerel seçimlerine katılan siyasi partiler, seçim çalışmalarında ve propagandalarında yerel yönetimlere ve yerel hizmetlere yönelik vaatlerde bulunma yerine, daha çok genel nitelikli sorunlara yer vermişlerdir. İktidar istikrarın devam etmesi için propaganda yaparken, muhalefet ise erken seçime gidecek bir sonucun çıkması için çabalıyordu (Şener, 03.12.2009).

İktidar partisi ANAP, seçim kampanyasında radyo ve televizyonu çok iyi kullanmış, iktidar olmanın tüm olanaklarını değerlendirmişti. SODEP, DYP ve RP ise baskın tarzında gelen bir seçime hazırlıksız yakalanmıştı. Ayrıca parlamento dışında olmaları da bu partiler için bir dezavantajdı (Cemal, 2004:87).

1984 yerel Yönetim Seçimleri, iktidardaki ANAP'ın zaferiyle sonuçlandı. ANAP üç büyük şehir dahil olmak üzere, toplam 54 ilde belediye başkanlığı seçimini kazandı. SODEP 8 ilde, MDP ve RP ise ikişer ilde belediye başkanlıklarını kazandılar. MDP'nin kazandığı Ağrı Belediyesi seçimleri, ANAP'ın itirazı sonucunda iptal edilmiş ve daha sonraki bir tarihte yapılması kararlaştırılmıştır.

Tablo 16. 1984 İl genel meclisi seçim sonuçları

PARTİ	GENEL BAŞKAN	ALD. OY	%	İL B. BŞK.
ANAP	TURGUT ÖZAL	7,355,796	% 41,52	54
SODEP	ERDAL İNÖNÜ	4,136,976	% 23.35	8
DYP	YILDIRIM AVCI	2,346,543	% 13.25	0
HP	NECDET CALP	1,552,186	% 8.76	0
MDP	TURGUT SUNALP	1,255,817	% 7.09	2
RP	AHMET TEKDAL	780,342	% 4.40	2
BAĞIMSIZLAR		288,621	% 1.63	0
TOPLAM		17,716,281	% 100.00	66

Kaynak: www.wikipedia.org, 03.12.2009.

Seçimler neticesinde parlamento dışındaki siyasi partilerin siyasal sistem içinde yer edinmeye başladıklarını görmekteyiz. Bunun yanında parlamentodaki muhalefet partilerinin oy oranlarında büyük bir düşüşün olduğu görülmektedir. “Arkalarında oldukça büyük bir seçmen kitlesi olan partiler, ulusal düzeyde hiç temsil

edilmemekteydiler” (Zürcher, 2009:409). Sağ yelpazede kendine yer edinen DYP’nin girdiği bu ilk seçimde aldığı oy dikkate değerdir. İktidar partisi ANAP’ın ise mevcut durumunu koruduğu görülmektedir. ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıkarak erken seçim kapısını muhalefete kapatmıştır.

25 Mart yerel seçimlerinin Türk siyasal hayatı açısından diğer bir önemi de, 12 Eylül askeri rejimi tarafından atama yoluyla gelen yerel yöneticilerin yerine halkın seçtiği yerel yöneticiler işbaşına gelmiş olmasıdır. Bu demokratikleşme ve yerelleşme adına büyük bir adım olarak kabul edilebilir. Ayrıca 12 Eylül’den sonra yapılan serbest ve demokratik ilk seçim olarak kabul edebiliriz. 1983 seçimlerine katılma askeri rejimin iznine bağlı iken, 1984 yerel seçimlerine katılım anayasa ve hukuka uygun bir şekilde demokratik yollarla yapılmıştır.

Seçimlerin önemli bir sonucu da siyaset arenasındaki partilerde meydana getirdiği değişiklikler olmuştur. DYP’de Yıldırım Avcı’nın yerine Hüsamettin Cindoruk genel başkanlığa seçilirken, HP’de ise Aydın Güven Gürkan genel başkanlığa seçilmişti. MDP ise yerel seçimler sonucunda iyice karışmış, 25 milletvekili partiden istifa etmiştir. MDP genel başkanlığına ise Ülkü Söylemezoğlu seçilmişti (Turgut, 1986:373,225,113). Böylece yerel seçimler başarısızlığı, yapay partilerden ikisinde (HP, MDP) genel başkan değişikliği meydana getirmişti.

Bu arada solda HP-SODEP birleşmesi gerçekleşmiştir. HP’de Necdet Calp’e yönelik muhalefetin lideri Aydın Güven Gürkan’ın genel başkan seçilmesi birleşmeye hazır bir ortam yaratmıştır. SODEP’in Merkez Karar Yönetim Kurulu’nda konuşan Erdal İnönü’de, amacının sosyal demokratları birleştirmek olduğunu söylemiştir. İki parti ortak bir program ve tüzük hazırlamışlar ve partinin adı “Sosyal Demokrat Halkçı Parti” olmuştur. Kasım 1985’te gerçekleşen birleşmenin ardından, 1986 Kurultayında Erdal İnönü, partinin genel başkanı seçilmiştir (Çavdar, 2000:293-294).

1984 seçimleriyle parlamentoda muhalefeti temsil eden iki partinin genel başkanları değişmiş ve ardında 12 Eylül askeri rejimi tarafından 1983 seçimlerine girmesine izin verilmeyen SODEP, SHP adıyla meclise girmiştir. Parlamentodaki sayısal dengeler de değişmiştir.

3.2.1.1.3. Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi

Cumhuriyet tarihi boyunca yerel yönetimler, merkezi idare tarafından müdahale edilen ve gelir açısından da merkezi idareye bağımlı kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yerel yönetimler, merkezi idarenin taşradaki uzantıları olarak faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. 1983'den sonra bir takım düzenlemeler yapılmış olsa da, yerel yönetimler üzerinde merkezi idarenin etkinliği devam etmektedir.

Merkezi idare, 1983-1987 yılları arasında yerel yönetimlerin demokratikleşmesi konusunda kısmi de olsa bazı adımlar atmıştır. Genel olarak adem-i merkezileşme yönünde ve kamu bürokrasisinin egemenliğinin kırılması yönünde adımlar atılmıştır. Bu dönemde yerel yönetimler alanında yapılan reform sayılabilecek düzenlemelerin en önemlileri 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Yönetimi Hakkında Kanun, Belediye Gelirleri Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu ve Gecekondu Kanunu'dur.

Kentleşmenin hızlanması ve büyük şehirlere göçün artmasıyla birlikte yerel yönetimlerin sorunları da artmıştır. Bu artan sorunları çözmek için öncelikli olarak üç büyük kentte büyükşehir uygulamasına geçilmiştir. Büyükşehir yönetimi, bir yandan hizmetlerin etkinliğini artıracak bir araç olurken diğer yandan da katılım ve demokrasiyi geliştiren bir uygulama olarak düşünülmüştür (Görmez, 2000:85).

23 Mart 1984'te "Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında KHK" yayımlanmıştır. Kararname büyükşehir belediyelerinin organlarını "Büyükşehir Belediye Meclisi", "Büyükşehir Belediye Encümeni" ve "Büyükşehir Belediye Başkanı" olarak belirliyordu. Kararnamedeki en ilginç madde ise büyükşehir belediyelerine atanma yoluyla bir genel sekreter tahsis edilmesidir. Genel sekreter büyükşehir belediye başkanının teklifi üzerine İçişleri Bakanı'nın onayı ile atanacaktı. Genel Sekreter yardımcıları ise başkan tarafından atanacaktır (www.mevzuat.adalet.gov.tr, 03.12.2009). Genel Sekreterin İçişleri Bakanlığının onayı ile atanması yerel yönetimler üzerinde merkezi idarenin denetiminin devam ettirildiğini göstermektedir.

Belediye Gelirleri Kanunu ile belediyelerin gelirleri artırılmaya çalışılırken, merkezi idarenin belediyeleri denetlemesi ve yönlendirmesine daha az imkan verilmeye gayret gösterilmiştir. Bu kanunla birlikte belediyeler 1985 sonrasında daha etkin kamu hizmeti görmeye başlamıştır (Görmez, 1996:68).

Osmanlı'dan bu yana tüm yerleşim birimlerinin imar planları merkezi idare tarafından yapılmaktaydı. 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte, imar planlarını yapma ve onaylama yetkisi belediyelere ve il özel idarelerine devredilmiştir. Bu sayede demokrasinin temel prensiplerinden biri olan, mahalli halkın müşterek ihtiyaçlarının yerel yönetimlerce karşılanması prensibi uygulanmaya konulmuştur (Görmez, 1996:68). Bu düzenlemelerle yerel yönetimler alanında adem-i merkezileşmeye gidildiği görülmektedir. Ancak kanunun 9. maddesi merkezi idareye, gerekli gördüğü durumlarda imar ve yerleşme planlarının tamamını veya bir kısmını, ilgili belediyelere veya diğer idarelere bu yolda bilgi vererek değiştirme yetkisi vermektedir. Buda merkezi idarenin yerel yönetimler üzerinde kontrolünü sağlayan bir uygulama olarak göze çarpmaktadır.

775 sayılı Gecekondu kanununun belediye sınırları ile mücavir alanlardaki tatbikatı için Bayındırlık ve İskan Bakanlığına verilen hak, yetki ve görevler ilgili belediyelere devredilmiştir. 775 sayılı Kanunun 12. maddesine göre, belediyelerce kurulması öngörülen fonların idaresi ile bu fonlara ait her türlü kullanım hakkı ilgili belediyelere devredilmiştir (www.khgm.gov.tr,13.12.2009). Gecekondu Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, gecekondu yerleşimlerinin ıslahı ve buralarda yaşayan halkın kentle sağlıklı bir şekilde bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

1983 sonrası yerel yönetimler alanında yapılan düzenlemelerle, belediyeler ciddi bir kimlik kazanmışlar, halka hizmet götürmede daha başarılı olmuşlardır. Kamu yönetiminin hantal yapısı kısmen de olsa aşılmış, yerel yönetimler güçlendirilmiştir (Görmez, 1996:68).

3.2.1.2. Merkezi Yönetim İle İlgili Düzenlemeler

3.2.1.2.1. 28 Eylül 1986 Milletvekili Ara Seçimleri

25 Mart 1984 yerel seçimlerinde, iktidar partisi olan ANAP ciddi bir başarı göstermiş, onu SODEP ve DYP izlemişlerdi. 12 Eylül döneminin icazetli partileri olan MDP ve Halkçı Parti (HP) ise büyük bir yenilgiye uğramışlardı. Seçimin hemen ardından bu iki partide çözümler başladı. MDP kongresinde T. Sunalp'ın yerine Genel Başkanlığa Ü. Söylemezoğlu getirildi. HP kongresinde de Aydın Güven Gürkan, N. Calp'ın yerine Genel Başkan oldu. HP, SODEP ile birleşme kararı almış ve partinin adı Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak değiştirilmişti. MDP ise 4 Mayıs 1986'da

olağanüstü kongrede kendini feshetti. Boşta kalan MDP milletvekillerinden 18'i ANAP'a, 21'i DYP'ye geçti. MDP kökenli Mehmet Yazar ise 21 milletvekili ile Hür Demokrat Parti'yi kurdu.

1982 Anayasası'nın 78. maddesi, TBMM üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidileceğini ifade etmektedir. Ara seçim, her dönemde bir kez yapılabilir ve genel seçimlerden 30 ay geçmedikçe ara seçim yapılamaz, genel seçimlere bir yıl kala da ara seçim yapılamaz. Ara seçim yapılmasına TBMM karar verir (Gözübüyük, 1995b:222). 1986 Haziran ayında TBMM'de boşalan 11 üyelik için DYP milletvekilleri meclise ara seçim yapılması hakkında teklif sunmuşlardır. Meclis tatile gireceğinden dolayı teklif değerlendirmeye alınmamış, ANAP milletvekilleri tarafından gayri ciddi bir teklif olarak görülmüştür.

1986 yılının Temmuz ayında ANAP Merkez Yönetim Kurulu milletvekili ara seçimi yapılması için karar aldı. Turgut Özal ve 88 arkadaşının teklifi ile ara seçimler için bir kanun tasarısı hazırlanıp meclise sunuldu. Komisyonlarda görüşülen tasarı 10 Temmuz'da mecliste görüşülmüştür. Tasarı üzerinde söz alan muhalefet milletvekilleri seçimlerin 12 Ekim'de yapılmasını, radyo ve televizyondan her partinin adil bir şekilde faydalanmasını ve seçime katılabilmek için partilerin ülkenin her ilinde ve ilçesinde eksiksiz ve noksansız, 6 aydır örgütlenmiş olması şartının kaldırılması gibi maddeler üzerinde durmuşlardır (TBMM Tutanak Dergisi, 1986: 443-631).

TBMM görüşmeler sonucunda 3309 sayılı XVII. Dönem Milletvekili Ara Seçimi Hakkında Kanun'unu 30 red 247 kabul oyuyla kabul etmiştir.

Yasaya göre ara seçimler 28 Eylül 1986 günü yapılacaktı. 10 İl'in 11 bölgesinde ara seçim yapılacaktı. Siyasal partilerin seçime katılabilmeleri için gerekli olan koşullar, yani il ve ilçelerin üçte ikisinde teşkilat kurmuş ve büyük kongresini yapmış olmak yada TBMM'de grubu olması şartı aranmayacaktı (Kanunlar Dergisi, 1986:582). Bu şartların aranmaması demokratik bir seçim olması istendiğinden mi yoksa muhalefetin oylarını bölmek için mi yapılmış olduğu bir muamma olarak kalmıştır (Tanör, 2000:66).

Seçim kampanyalarında daha çok siyasi yasakların kaldırılması gündeme getirilmiş, siyasi yasaklı liderler seçim meydanlarında boy göstermeye başlamıştır. Bülent Ecevit DSP'nin Karabük'teki toplantısına katılmış, Süleyman Demirel ise Samsun'da DYP

için oy istiyordu (Tanör, 2000:66). Başbakan Turgut Özal ise, seçimi 11-0 alacaklarını iddia ediyor, eski siyasilerin desteklediği partilere oy verilmemesini, yeni bir parti olan ANAP'ın tercih edilmesini istiyordu (Cemal, 2004:214).

Tablo 17. 1986 Ara seçim sonuçları

PARTİ	ALD. OY	%	M.V. SYS.
ANAP	805,267	32.1	6
DYP	590,069	23.5	4
SHP	570,055	22.7	1
DSP	213,168	8.5	0
RP	137,485	5.5	0
MÇP	55,144	2.2	0
HDP	34,317	1.4	0
TOPLAM	2,507,212	100	11

Kaynak: www.wikipedia.org, 14.12.2009.

Seçimler 28 Eylül'de yapılmış ve ANAP için büyük bir sürpriz olmuştur. ANAP ciddi bir oy kaybına uğrarken, Turgut Özal'ın en büyük rakibi olan Süleyman Demirel'in DYP'si oylarını arttırmıştır. SHP ise üçüncü parti olmuştur. Seçime katılan MÇP ve RP ise düşük oranda oy almışlar ve milletvekili çıkaramamışlardır. 11 milletvekilinin 6'sını ANAP, 4'ünü DYP, 1'ini ise SHP almıştır.

28 Eylül ara seçimleri iktidar değişikliği yapacak kadar büyük bir seçim değildir. Ama iktidar partisi ANAP'ın politikalarının halk tarafından değerlendirilmesi açısından önemli bir seçimdir. Özellikle ANAP'ın ekonomik alanda uyguladığı politikaların halk tarafından benimsenip benimsenmediğini ortaya çıkaran bir seçim olmuştur. ANAP, seçim sonrasında ekonomi politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Artık enflasyonla mücadele yerine büyümeye ağırlık veren bir politika izlenmesi gerektiği üzerinde düşünölmeye başlanmıştır (Cemal, 2004:217). Seçmen, yerel seçimlerde ANAP'a verdiği desteği ara seçimde vermemiştir. 28 Eylül 1986 ara seçimlerinin en önemli sonuçlarından birisi hiç şüphesiz siyasi yasakların kaldırılması gerektiğinin halk tarafından istendiğinin ortaya çıkmasıdır. Nitekim Turgut Özal, 1987 yılında siyasi yasakları anayasayı değiştirerek kaldırabilecekken, bunu bir referanduma götürerek gerçekleştirecektir.

3.2.1.2.2. Referandum ve Siyasi Yasakların Kaldırılması

17. dönem TBMM'nin en önemli icraatlarından birisi, 12 Eylül yönetimince siyasi yasak konulan liderlerin siyasete dönmesine izin veren anayasa değişikliğini yapmış olmasıdır. 1980 öncesi mecliste bulunan siyasi parti liderlerine konulan yasakların ortadan kaldırılması demokratikleşme adına atılmış önemli bir adımdır.

Siyasi yasaklar nedeniyle bazı partiler emanetçi genel başkanlarla yönetilmekteydi. Siyasi yasaklı olan Süleyman Demirel'in DYP üzerinde, Necmettin Erbakan'ın RP üzerinde, Bülent Ecevit'in de, eşi Rahşan Ecevit'in genel başkanlığını yaptığı Demokratik Sol Parti (DSP) üzerinde etkileri vardı. Eski siyasi liderler perde arkasından partilerini yönetmekle kalmayıp, siyasal beyanatlar da vermekte idiler (Zürcher, 2009:409). Bu fiili durumun hukukileştirilmesi ve yasakların kaldırılması gerekiyordu.

Çok partili siyasi hayata geçildikten sonra ortalama on yılda bir askeri müdahaleye maruz kalan ülkemiz adına, TBMM'nin demokratikleşme ve sivilleşme adına atacağı adımlar elbette çok önemli olacaktır. Bu bağlamda siyasi yasakların kaldırılması için yapılacak olan referandum halkın devlet yönetimine katılımı için önem arz etmektedir. Özbudun, Özal'ın siyasi yasaklar için referandumu tercih etmesini, halkın devlet yönetimine daha fazla katılmasını sağlayan ve anayasayı, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasiyle daha çok örtüşecek hale getirdiği için bir kazanç olarak görmektedir (Ataman, 2009:592).

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, siyasi yasakların kaldırılması konusunda kendisini ve parlamentoyu güç duruma düşürmeyecek bir halkoylaması yöntemi öneriyor, Başbakan Turgut Özal ise, nadiren kullanılması gereken halkoylaması yöntemini, parlamentonun etkinliğini engelleyeceğini düşünerek, böyle bir öneriye karşı çıkıyordu. Özal asıl yapılması gereken şeyin Anayasa'nın değiştirilmesine ilişkin anayasa maddesini değiştirmek olduğunu belirtiyordu. Özal'ın kafasındaki referandum formülüne göre, TBMM'de anayasa değişikliği için gerekli 266 oy bulunursa, Anayasa'nın 175. Maddesi yeniden düzenlenecektir. 175. maddede yer alan Anayasa değişikliği için gerekli üçte iki çoğunluk salt çoğunluğa, yani 201 oya indirilecek, daha sonra referanduma gidilerek halkın isteğine göre Anayasa'nın geçici 4. maddesindeki yasaklar kaldırılacaktır (Milliyet, 18.12.2009).

Yasakların kaldırılması için muhalefetin baskıları sonuç vermiş ve Özal ve 199 arkadaşının verdikleri Anayasa’da değişiklik önerisi TBMM’nde görüşülerek kabul edilmiştir. 3361 sayılı kanun 17.05.1987 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş, 18.05.1987’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Kanunlar Dergisi, 1987:179).

3361 sayılı kanuna ile Anayasa’nın 67. 75. ve 175. maddeleri değiştirilmiş, geçici 4. madde ise yürürlükten kaldırılmıştır. Buna göre, 67. madde değiştirilerek seçmen yaşı 20’ye indirilmiş, 75. madde değiştirilerek milletvekili sayısı 400’den 450’ye çıkarılmış, 175. madde de değişiklik yapılarak anayasanın değiştirilmesinde kolaylıklar sağlanmıştır. 1980 askeri rejimince, ihtilal öncesi parlamentoda bulunan liderleri siyasi yasaklı hale getiren Anayasa’nın geçici 4. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak bu hükmün yürürlüğe girebilmesi için halkoylamasına sunulması da maddeye eklenmiştir (Kanunlar Dergisi, 1987:179-180).

Anayasa’ya göre, TBMM’nin kendi değiştirdiği anayasa hükümlerini halkoylamasına götürme yetkisi yoktu. Bu gerekçeden dolayı Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası açılmış fakat Anayasa Mahkemesi yetkisizlik gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir (Tanör, 2000:68).

TBMM, 23 Mayıs 1987’de Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun’u çıkartarak referandum kurallarıyla ilgili düzenlemeleri bu kanunda belirtmiştir. Buna göre TBMM’de grubu bulunan siyasi partilere ve Cumhurbaşkanı’na referandumla alakalı olarak 10’ar dakikalık ikişer Radyo-Televizyon konuşma hakkı verilmiş, halkoylamasının tarihi 6 Eylül olarak belirtilmiştir (Kanunlar Dergisi, c.70, s.221).

Halkoylaması için kampanya başlamış, ANAP tavrını Hayır oyu verilmesi yönünde almıştır (Barlas, 2001:104). 5 Eylül günü Özal televizyon konuşmasında da referandumda hayır oyu kullanacağını beyan etmiştir (Cemal, 2004:234). Referandum öncesi ANAP ve lideri Özal, hayır kampanyası yapmış olsa da, sonrasında erken seçim kararı alarak bunu kendi partisi lehine çevirmeye çalışmıştır.

Halkoylaması 6 Eylül 1987 günü yapıldı. Bu, 1961 ve 1982 Anayasaları için yapılanlardan sonra, Türkiye’deki üçüncü halkoylamasıdır. Katılımın % 93,64 olduğu

referandumda “evet” oyları kıl payı bir farkla “hayır” oylarından fazla çıktı. Evet oylarının oranı % 50,16 iken hayır oylarının oranı % 49,84 çıkmıştır.

Böylece 12 Eylül askeri rejiminin dayattığı yasakların bir bölümü, aslında anayasa değişikliği ile kaldırılmış olması gerekirken, anlamsız ve demogojik bir şekilde halkoylamasına götürülmüş, yasakların kaldırılmasının reddi gibi ortaya çıkabilecek bir sonuçtan Türk demokrasisi çok az bir farkla kurtulmuştur (Tanör, 2000:69). Darbeler sonrası oluşan siyasi durumun tekrar sivilleşmesi için siyasetçilerin ve kamuoyunun üzerine büyük bir görev düşmektedir. Dursun, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Türkiye’de darbe ve müdahalelerle halka rağmen birtakım düzenlemeler yapılıyor. Demokratik düzene geçilince bu yasağı düzenlemelerin kaldırılması için toplumun bütün kesimleri büyük bir uğraş veriyor. Ülkenin siyasi enerjisi bu yasakların kaldırılması, değiştirilmesi, halkın taleplerine uygun bir düzenlemenin yapılması için harcanıp gidiyor. Böylece toplumun enerjisi daha önemli işlere, sorunların çözümüne ve yeniliklere yöneltilmesi gerekirken boşuna harcanıyor. Darbelerin en büyük zararı bu şekilde toplumsal dinamizmi engellemek, enerjiyi boşuna harcamak ve darbecilerce getirilen hukuksuzlukları kaldırmak için harcanıyor “Dursun, 07.07.2009).

Tablo 18. Referandum sonuçları

Sandık seçmen listelerinde kayıtlı olanların sayısı	26.095.630
Toplam sandık sayısı	98.557
Halkoylamasına katılanların sayısı	24.436.821
Geçersiz oyların sayısı	1.088.965
Geçerli oyların sayısı	23.347.856
Anayasa değişikliğine Evet oyu verenlerin sayısı	11.711.461
Anayasa değişikliğine Hayır oyu verenlerin sayısı	11.636.395
Halkoylamasına katılma oranı	% 93.64
Evet oylarının geçerli oylara olan oranı	% 50,16
Hayır oylarının geçerli oylara olan oranı	% 49.84

Kaynak: www.belgenet.com, 04.12.2009

Referandum için hayır kampanyası yapan ANAP'ın önde gelen iki ismi yıllar sonra verdikleri bir beyanatta halkoylamasında hile yapıldığını ifade etmişlerdir. Mehmet Keçeciler ve Ekrem Pakdemirli'ye göre, siyasi yasaklar sandıkta hile yapılarak kaldırıldı. Keçeciler bizzat yapılan hileleri tespit edip Özal'a sunar, fakat Özal seçimin iptal edilmesi için YSK'ya başvurmasına izin vermez. Keçeciler, Özal'ın referandumda yapılan hileye karşı itiraz ettirmemesini Türkiye'nin milli çıkarlarına bağlıyor. Keçeciler'in işaret ettiği bir diğer etken de Avrupa Birliği süreci. O dönemde Avrupa ülkelerinden "yasaklı demokrasi olmaz" eleştirisi aldıklarını hatırlatan Keçeciler, tam üyelik başvurusu yapacaklarından dolayı, Özal'ın tavrının bu şekilde olduğunu söylemiştir. Eski siyasilerin, kendileri hakkında askerinin koyduğu yasağın kaldırılmasını ANAP ve Özal'a borçlu olduğunu vurgulayan Keçeciler, Özal olmasa liderlerin 1992 yılına kadar yasaklı kalacaklarını ifade etmiştir (Zaman, 09.07.2005).

Referandum sonucunda halkın siyasi yasakların kaldırılmasına evet demesiyle birlikte 12 Eylül öncesinin siyasi liderlerine aktif politika yolu yeniden açılmış oldu. Bu liderler kısa bir süre içinde emanetçi genel başkanların yerlerini aldılar. DYP'de H. Cindoruk istifa ederek yerine Süleyman Demirel seçildi. DSP'de Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisi'nde Alpaslan Türkeş ve RP'de ise Necmettin Erbakan partilerinin Genel Başkanları olarak seçildiler.

3.2.1.2.3. Siyasal İktidarın Güçlendirilmesi

1983 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan ANAP,'ın lideri Turgut Özal hükümeti kurmuş ve icraatlarına hızlı bir şekilde başlamıştır. İlk iş olarak Bakanlıkların daha işlevsel çalışabilmesi için KHK çıkarılarak bakanlıkların sayısı azaltılmıştır. Bu kapsamda; Çalışma bakanlığı ile Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı ile Orman Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ile Ticaret bakanlığı birleştirilmiştir.

TBMM'nin önemli icraatlarından birisi de Meclis Başkanı'nın seçilmesidir. 17. Dönem TBMM Başkanı'nın kim olacağı herkesin merak ettiği bir durumdu. Cumhurbaşkanı'ndan sonra devletin ikinci adamı olacak kişi, askeri rejimin istediği birisini yoksa milletin temsilcileri tarafından seçilen birisini olacaktı. 22 Kasım 1983 günü Özal'ı makamına çağırın Evren meclis başkanlığı için kimi düşündüğünü sormuştu. Özal da Necmeddin Karaduman cevabını vermiş, Evren ise Bülent Ulusu'yu

teklif etmişti. Özal Bülent Ulusu'nun partilerinin üyesi olmadığını ifade ederek teklifi reddetmişti (Barlas, 2000:64).

4 Aralık 1983 günü 17. TBMM Başkanı'nın seçimi için meclis toplanmıştı. ANAP aday olarak Trabzon Milletvekili Necmeddin Karaduman'ı, ana muhalefet partisi olan HP ise Zonguldak Milletvekili Cahit Karakaş'ı aday göstermişti. Anayasa'nın 94. maddesinin 4. fıkrasına göre başkan seçimi gizli oyla yapılmaktadır. Başkan seçilmek için ilk iki yoklamada oya iştirak edenlerin 2/3 çoğunluğu, yani 267 oy, üçüncü oylamada ise iştirak edenlerin salt çoğunluğu olan 201 oy almak gerekmektedir. 1. tur oylamada Karaduman 227, Karakaş ise 106 oy almıştı. Bu durumda 2. tur oylamaya geçilmiş, oylamaya katılan 396 kişiden 296'sını oyunu alan Necmeddin Karaduman TBMM Başkanı seçilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1983:1-14).

Kamuoyundaki yaygın kanaatin aksine, TBMM Başkanı olarak, askeri dönemin Başbakanı olan ve MDP listelerinden Bağımsız Milletvekili seçilen Bülent Ulusu yerine emekli bir vali olan Necmeddin Karaduman'ın seçilmiş olması, ANAP'ın demokrasiye geçiş ve sivilleşme açısından önemli bir icraatı olarak göze çarpmaktadır.

Siyasal alandaki bu gelişmelerin yanı sıra, askerin demokrasi üzerindeki vesayetçi yaklaşımının azaltılması amacıyla, 1987'nin haziran ayında, Genelkurmay Başkanı'nın değişimine müdahale edilmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Necdet Üruğ, görev süresinin 30 Ağustos 1987'de dolacağından ve yerine de dönemin KKK Org. Necdet Öztoran'un gelmesini istediği için, 1 Temmuz 1987'den itibaren emekliliğini istemiştir. Böylece 12 Eylül ile birlikte oluşturulan ve Üruğ'un Genelkurmay Başkanlığı döneminde pekiştirilen emir-komuta zinciri içinde oluşturulan kadroların en aktif görevlere getirilmesi sürdürülecekti (Milliyet, 30.07.1987). Orduda yapılacak üst düzey atamalar belirlenmiş, 2000 yılına kadar geçerli olacak bir terfi planı bile yapılmıştı. Üruğ'un istifasıyla birlikte 2000 yılına kadar askerlerin mutlak iktidarı sağlanmış olacaktı. Bu gelişmeyi anayasal sınırların ihlali olarak kabul eden ve demokratik parlamenter sistemin işleyişine aykırı gören Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile görüşerek olaya müdahale etmiş, sivil iradeyi harekete geçirmiş ve "demokrasi adına adeta bir devrim" yapmıştır (Ataman, 2009:590).

12 Eylül 1980 İhtilalı ile birlikte tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edilmişti. 1983 yılında seçimler yapılarak demokratik hayata geçildikten sonra sıkıyönetimin ortadan kaldırılması

gerekiyordu. TBMM, 1984 yılından başlayarak aldığı kararlarla sıkıyönetim uygulamalarını bazı illerde kaldırmaya başlamıştır. 1987 yılının Temmuz ayına kadar tüm yurttaki sıkıyönetim uygulamaları tümüyle kaldırılmıştır (Günel, 2009:324).

Özal'ın devletin sivilleşmesi alanında yapmaya çalıştığı uygulamalardan biride MİT'in sivilleşmesini sağlamaktır. 1986 yılından itibaren Başbakan Turgut Özal, MİT'in sivilleşmesi için Hiram Abas'ı bu göreve getirmeyi düşünmüştür. 1987 yılında Hiram Abas'ı göreve getirmiş, ancak 1988 yılının başında, çıkan bir sorundan dolayı Abas istifa ettirilmiştir (Cemal, 2004:247). Böylece, Özal'ın bu sivilleşme hareketi bir anlamda sonuçsuz kalmıştır.

Sivilleşme alanında atılan diğer bir adım da, Özal'ın devlet protokolündeki yeri ile ilgilidir. Özal, ülkenin başbakanı olmasına rağmen devlet protokolündeki yeri yedinci sırada idi. Birinci sıradaki Cumhurbaşkanı Evren'i, TBMM Başkanı izliyor, ondan sonraki dört sırada ise Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin dört üyesi Ersin, Şahinkaya, Tümer ve Celasun Paşalar geliyordu. Bu durumdan haklı olarak yakınan Özal, 1987 başlarında devlet protokolünde üçüncü sıradaki yerini almıştır (Cemal, 2004:247).

3.2.2. Ekonomik Alanda Yapılan Faaliyetler

Türkiye ekonomisi, diğer bütün ekonomiler gibi hem devletçi hem de piyasacı özellikler taşımaktadır. Cumhuriyet tarihimizin iktisadi açıdan toplu bir değerlendirmesi yapıldığında, Türkiye'nin devlet ağırlıklı bir ekonomik modele sahip olduğu yani devletçiliğin hakim olduğu bir ekonomik yapının ağır bastığı görülmektedir. Bu ekonomik yapıyı 17. Dönem TBMM Hükümeti'nin Başbakanı olan Turgut Özal her ne kadar değiştirmeye çalışsa da başarılı olduğu söylenemez. Bununla beraber, Özal ekonomide devletçiliği hem yapısal olarak, hem de zihniyet alanında geriletmeyi başarmıştır (Yayla, 2003:429).

1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri uluslararası sermaye pazarlarına kapalı bir ekonomik yapıya sahip olmasıydı. Ekonominin kapalı olma özelliği bu piyasanın gerekli koşullarının sağlanamamış olmasından gelmekteydi (Tenker, 2003:489).

Türk Ekonomi tarihinde 24 Ocak Kararları'nın önemli bir yeri vardır. 24 Ocak Kararları ekonomide reform sayılabilecek uygulamaları öngörüyordu. Öngörülen

reform; döviz kuru politikasının değiştirilmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının büyük oranda arttırılması ve IMF tarafından desteklenen bir istikrar programının yürürlüğe konulması gibi ekonomide radikal sayılabilecek hedefleri içermektedir. Bu son hedefle Türkiye'nin dış ticaret rejimini değiştirmek ve devletin ekonomideki rolünü asgari düzeye indirerek, ekonomik büyüme için özel sektöre daha büyük ağırlık vermek amaçlanmıştır (Kazdağlı, 1996:86).

Özal'ın Başbakan olarak 1983 yılından sonra yürürlüğe koyduğu reform paketinin amacı, 1980-1982 döneminde uygulanan programdan biraz farklıydı. 1980 reformlarının amacı enflasyonun ve cari işlemler açığının düşürülmesi idi. 1983 yılından sonra ise ekonomideki amaç, ekonominin yapısı ve dışa döndürülmesi üzerine odaklandı. Bu ekonomik farklılık, kamu harcamalarının yükselmesine ve ekonomide enflasyonist baskıların tekrar hissedilmesine sebep olmuştur (Kazdağlı, 1996:96).

Bu uygulamalar 1983'te iktidar olan ANAP Hükümeti tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1983'den sonra ekonomide köklü değişikliklere gidilmiştir. Ülke insanının serbestçe yatırım ve ticaret yapabilmesine imkan tanıyan ekonomik düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Ülkenin ekonomik problemlerinden bazıları süratle çözülmeye başlanmıştır. Burada ekonomide yapılan bu değişikliklerin bazılarını incelemeye çalışacağız.

3.2.2.1. Katma Değer Vergisi Kanunu

Turgut Özal, bir hukuk devleti olabilmemiz için vergi sisteminin adil olması gerektiğini sıklıkla vurgulamıştır. Özal'ın 1979 yılında hazırladığı "Kalkınmada Yeni Görüş'ün Esasları" başlığını taşıyan raporda vergi sistemi ve vergi politikası ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Bu raporda Özal, vergilemenin ana prensipleri üzerinde durmakta ve vergilerin basit, açık, kolay, anlaşılabilir olmasını belirtmektedir (Aktan, 1996:31).

Maliye ve Gümrük Bakanı Vural Arıkan tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan ve oradan da Plan ve Bütçe Komisyonuna havale edilen Katma Değer Vergisi Kanunu Tasarısı, komisyon üyelerinin katılımıyla görüşülmüştür. Bu tasarıyla, harcamaların vergilendirilmesi alanında günümüzde ulaşılmış, en ileri aşama olan modern bir vergilendirme tekniğinin getirilmek istendiği ve bu yolla muamele vergilerinin ekonomi üzerindeki olumsuz

etkilerinin giderilmesi, yatırımların teşvik edilmesi, ihracatın geliştirilmesi, imalat ve sanayi üzerindeki vergi yükünün azaltılması, enflasyonist baskının önlenmesi, vergi adaletinin sağlanması ve vergi hâsılatının artırılması gibi faydalar amaçlanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi 1984:519).

Komisyon tarafından meclise gönderilen tasarı hakkında söz alan HP'li Ruşan Işın, mevcut ekonomik yapı içerisinde bu KDV'nin kullanılmasının yarar getirmeyeceğini, ekonomik yapının ve mükelleflerin buna hazır olmadığını, tüm bu eksiklikler giderildikten sonra kanunun uygulamaya konulmasını ifade etmiştir. MDP adına söz alan İsmail Şengün ise, KDV'nin kendi parti programlarında da olduğunu ifade etmiş, kanunun 01.01.1985'ten itibaren uygulanmak istenmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca KDV oranını % 10 olmasına, yüksek olduğu için karşı çıkmıştır (TBMM Tutanak Dergisi,1984:522-528).

25.10.1984 tarihinde TBMM'nde 121 red oyuna karşılık 188 kabul oyuyla KDV Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun uygulanmaya başlama tarihi 01.01.1985 olarak kararlaştırılmıştır.

1970'li yılların vergi yapısında, büyük ölçüde ücret ve maaş geliri elde eden çalışanlar tarafından ödenen gelir vergileri kamu gelirlerinin ana kaynağını oluşturmaktaydı. 1980 yılına kadar vergilerin % 43,5'i gelir vergisi, % 4,1'i kurumlar vergisi ve % 25,6'sı dolaylı vergilerden alınmaktaydı. Devlet vergi gelirlerinin büyük çoğunluğunu hiç bir kaçırma ihtimali olmayan gelir vergisi üzerinden çalışanlardan almaktaydı. Diğer büyük kalem ise dolaylı vergilerdir. Kurumlar vergisinin bu kadar düşük olmasının sebebi ise kurumların ülkemizde yeteri kadar olmamasıdır. Oysaki gelişmiş ülkelerde verginin büyük bir kısmı kurumlardan alınmaktadır. 1987 yılına gelindiğinde ise gelir vergisinin % 24,9'a düştüğü, kurumlar vergisinin % 10,7'ye çıktığı ve dolaylı vergilerinde % 32'ye çıktığı görülmektedir.1985 yılında yürürlüğe giren KDV ile vergiler sabit ücretli yerine, daha çok harcama yapandan alınmaya başlanmıştır (Kazdağlı, 1996:98-99).

3065 sayılı KDV Kanunu ile birlikte kayıt dışı ekonomi kontrol altına alınmaya başlanmıştır. O güne kadar uygulanan işletme vergisi, satılan malın satış fiyatına belli bir oranda vergi iade ederek müşteriye nihai maliyet oluşturulduğundan, satıcı ve alıcı arasında karşılıklı bir menfaat birliği doğuyordu. Bu durumda iki tarafın menfaati gereği karşılıklı fatura alıp verme sorumluluğundan kaçınılıyordu. Buda kayıt dışı bir gelirin

oluşmasına sebep veriyordu. Hem işletme vergisi alınamıyor hem de gelir vergisi tahsil edilemiyordu. KDV Kanunu ile birlikte alıcı ve satıcı arasındaki ticaret faturalandırılmış oluyordu ve kayıt dışı ekonomiye büyük bir darbe vurulmuş oluyordu (Tenker, 2003:493). Tüketiciye vergi iadesi uygulanmasıyla bu vergi ekonomik hayatın içine yerleşmiş oldu. Fakat 1987'den sonra bütçe açıklarını kapatmak için getirilen yeni vergi düzenlemeleri, gelir bölüşümündeki payı giderek kötüleşmiş olan memur ve işçiler için vergi yükünü arttırmıştır (Kazgan, 2006:140).

3.2.2.2. İthalat ve İhracat

1983 yılından sonra ekonomideki önemli bir değişiklik de ithalat rejiminde yapılmıştır. İthalatı daha fazla serbest bırakmak için yapılan değişikliğin en belirgin göstergesi, ithali serbest mallar listesi yerine yalnızca ithalatı izne bağlı ürünlerin listesi yayınlanmaya başlanmasıdır. 1984 yılı başında yalnızca 200 malın ithaline izin verilmediğini gösterir bir liste yayınlanmıştır. Oysaki önceleri izin alınmadan ithal edilebilecek ürün sayısı bu rakamı aşmıyordu. Bu gelişme ile ekonomide uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme anlayışından vazgeçilmiştir (Kazdağlı, 2003:462). Bu dönemde elektrikli ev eşyası, otomobil gibi nihai tüketim malları ve dayanıklı tüketim mallarının ithalatı serbest bırakılmıştır. Eskiden karaborsa olan yabancı sigara ve içki ithalatı da serbest bırakılmıştır (Hiç, 2002:361). Böylece Türk işadamları dış piyasalardaki rakipleriyle rekabet etmeye başlamışlar ve ekonomiye bir hareketlilik katmışlardır.

Dış ekonomik ilişkiler bakımından ithalatta liberalizasyon, ihracatta teşvikler ve döviz kurunda esnek kur sistemi uygulanırken, ithalatta miktar kontrolleri bu dönem içinde büyük ölçüde kaldırılmış; gümrük tarifeleri indirilmiş, ancak birçok durumda indirilen tarifeleri telafi eden ve keyfi olarak azaltılıp artırılabilen fon uygulamaları yaygınlaşmıştır. Buna rağmen yerli sanayi için gerçekleşen koruma oranı bu yıllar içinde hafiflemiştir. Çok yaygınlaşan ve keyfi özellikler taşıyan ihracat teşvikleri "hayali ihracat" skandallarına yol açmıştır. Bu dönemde ayrıca döviz kontrolleri hafifletilmiş olup bankaların ve firmaların yurtdışında döviz tutmalarına, dış borçlanmalarına izin verilmesi ve bireylerin yurt içinde döviz tutma ve döviz tevdiat hesabı açmalarına izin verilmiştir (Boratav, 2000:167).

Özal açısından o dönemin iş dünyası değerlendirildiği zaman ortaya Özal'ın kendine has olan girişimcilik ruhuyla, ülkemizin iş adamlarına adeta yenedünyalar açmaya çalıştığını görmekteyiz. Gerçektende bu döneme kadar dış dünyayla ilişkileri çok kısıtlı ve belirli seviyelerde olan ülkemiz iş adamları, Özal'ın girişimleri neticesinde artık çok daha geniş noktalardan ticari yönelimlerini gerçekleştirmeye başlamışlardır. Yabancı yatırımlar için ülke dışına giden iş adamlarıyla beraber Özal bizzat gitmiş ve önemli yardımlarda bulunmuştur. Özal iş adamlarına “Sanayi, ticaret, ihracat ve ithalat artık devletin değil, sizin işiniz” diyordu (Uslu, 19.04.2006).

ANAP Hükümeti'nin ekonomiyi liberalleştirme kararıyla 1985'te Türkiye'nin cari işlemler açığı bir milyar dolar oldu. İhracattaki artış sayesinde ödemeler dengesinde büyük başarılar elde edildi. İhracattaki gelişme sayesinde 1980'de 2.9 milyar dolar olan ihracat 1988 yılında 11.9 milyar dolar olmuştur. Döviz kurlarının günlük olarak ayarlanması, devlet tarafından ihracatın teşvik edilmesi ve kredi politikası sayesinde ihracat artmıştır (Abulaban, 2002:639).

İhracatta uygulanan yüksek vergi iadesinin yolsuzluklara ve hayali ihracata yol açtığı basın ve muhalefet tarafından sürekli dile getirilmiştir. Yüksek vergi iadesi kademeli olarak düşürülmüş, 1989'da tamamen kaldırılmıştır (Hiç, 2002:361). Buna rağmen Turgut Özal'ın ve ANAP'ın en çok eleştirildiği konuların başında yolsuzluklar ve hayali ihracat meselesi gelmektedir.

6 Haziran 1985 günü TBMM'de, yabancı sermayenin ve teknolojisinin ülkeye girmesi, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, ihracat için yatırım ve üretimi artırmak ve dış finansman ve ticaret imkanlarından yararlanmak amacıyla 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun 6. Maddesi serbest bölgelerde ticari faaliyet yapanlara getirilen teşviklerden bahsetmektedir. Buna göre, serbest bölgelerde ticaret yapanlar gümrük hattı dışında sayılıyor, vergi, resim, harç gibi yükümlülüklerden muaf tutuluyordu (Kanunlar Dergisi, 1985:767-770).

1979 yılında ülkemizdeki yabancı yatırımların sayısı sadece 91 iken, 1987 yılında bu rakam 839 olmuştur. 1979 yılında toplam yatırım miktarı 228 milyon dolar iken, 1987'de 2,3 milyar dolara çıkmıştır (Abulaban, 2002:641).

1980-1989 yılları arasında ihracat rakamlarında önemli yükselmeler gerçekleşmiştir. Dünya Bankası'nın verilerine göre, 1980'de 2,9 milyar dolar olan ihracat, 1989 yılında 13,1 milyar dolara yükselmiştir. 1980'de imalat sanayinin ihracat içindeki oranı % 32 iken, bu oran 1989'da % 78,2'ye yükselmiştir. Rakamlara bakıldığında bazı iktisatçıların korktuğu gibi dövizlerimizi tüketmemiş, ekonomi batmamış, gelişmiştir (Yayla, 2003:432).

3.2.2.3. KİT'ler ve Özelleştirme

1984'ten itibaren devletin ekonomideki rolünün azaltılıp özel sektörün ağırlığının artırılması, Özal hükümetinin temel tercihi olmuştur. Bu çerçevede devlet imalat sanayinde yeni yatırımlar yapmamış, bunun yerine ağırlık alt yapı yatırımlarına verilmiştir (Kazdağlı 2003:465). Özal Hükümeti döneminde devletin küçülmesi, özel sektörün ağırlığını artırmak için KİT'lerin özelleştirilmesi ilk kez gündeme getirilmiştir.

1983 yılında 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 440 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmış ve bu kararname 2929 sayılı kanun şekline dönüştürülmüştür. Bu kanun Türkiye'de ilk defa özelleştirme konusunda bir model ortaya koymuştur. Model İktisadi Devlet Teşekkülü ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri ayırımını yapmış ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin özelleştirme kapsamı dışında tutulacağını, bunların mal ve hizmet üretemeyeceklerini ve eğer isterlerse mal ve hizmet üretmek için anonim şirket kurabileceklerini belirtmiştir. Kurulacak şirketin senetleri borsaya sunulacak ve koordinasyon kurulu kararıyla halka açılacaklardır (Kanunlar Dergisi, 1983:877).

Fakat bu model uygulama şansı olmadan 233 sayılı kanun hükmünde kararnamenin yasayı iptal etmesiyle terk edilmiştir.

1984 yılında çıkarılan 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması hakkında kanun özelleştirmeye ilişkin önemli hükümler içermektedir. Bu kanunun 1. maddesi ile istikrarlı ve güvenilir gelir verilmesi suretiyle tasarrufların teşvik edilerek sağlanacak ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarının süratle gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kamu kurum ve kuruluşlarına ait her çeşit alt yapı tesisi ile kamu iktisadi teşebbüsleri ve iktisadi devlet teşekküllerine ait tesisler için gelir ortaklığı senedi çıkartılması ve işletme hakkı verilmesinden sağlanacak gelirlerin Kamu Ortaklığı Fonunun da toplanması hükme bağlanmıştır (Kanunlar

Dergisi, 1984:49-52). Bu kanun ile gelir ortaklığı senedi ve işletme hakkı devri mevzuatımıza girmiştir.

1984 yılında, 4.12.1984 tarih ve 3092 sayılı Çay Kanunu (Kanunlar Dergisi, 1984:.240) ile çay tarımı, üretimi, islenmesi ve satışı serbest bırakılmış, aynı tarih ve 3096 sayılı Kanun ile de Türkiye Elektrik Kurumu dışında, özel sektörün elektrik üretimi, iletimi, dağıtımını yapabilmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (Kanunlar Dergisi, 1984:.249-251). Bu düzenlemelerle devlet tekelindeki iktisadi faaliyet alanlarına özel sektörün girişini engelleyen hükümler kaldırılmıştır.

KİT'ler 1984 yılında yürürlüğe giren 2983 ve 1986 yılında yürürlüğe konulan 3291 Sayılı Kanunun 132. maddesi gereği, ihtiyaçları halinde hukuki olarak özelleştirmeleri gündeme getirilmiştir. 3291 sayılı Kanun ile getirilen bir diğer önemli düzenleme ise 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nda yapılan değişikliklerle özel kesimin tütün ve tütün mamulleri üretimi, ithalatı ve satışı yapabilmesine imkân tanınmasıdır (Kanunlar Dergisi, 1986:515).

3291 Sayılı Yasayla getirilen Özelleştirme yöntemleri şöyledir: Kiralama yöntemi, Hisse senetlerinin satışı yöntemi, İşletme hakkı devri yöntemi, Devir ve tasfiye yöntemi ve KİT'lerin ya da müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri, varlıklarının tamamı ya da bir kısmının satışı (Kanunlar Dergisi, 1986:515).

3291 sayılı kanunla belirtilen özelleştirme süreci anonim şirket statüsüne dönüştürülecek KİT'lerin ve bağlı ortaklık, müessese ve işletmelerin bağlı buldukları bakanlıktan ilişkilerini keserek Başbakanlığa bağlanması olarak belirtilmiştir. Daha sonra yeni kurulacak şirketteki kamu payı %50'nin altına inene kadar bunlardan kamu ortaklığı idaresi sorumlu olacak, kamu payı %50'nin altına düştükten sonra özelleştirme gerçekleştirilecektir. Kanun özelleştirmeyi kolaylaştırmak için çok geniş kapsamlı ve vergi muafiyeti ve personel rejimine ilişkin hükümlere yer vermiştir. Özelleştirme ile ilgili işlemler, her türlü vergi, resim ve harçtan muaf tutulmuştur. Ayrıca Emekli Sandığı'na bağlı olarak çalışanların tüm hakları özelleştirilene kadar garanti altına alınmış, özelleştirildikten sonrada isteyen çalışan emekli sandığına bağlı kalacağı hüküm altına alınmıştır (Kanunlar Dergisi, 1986:515).

Bu dönemde özelleştirme vasıtasıyla ülkedeki ekonomik etkinlik arttırılmaya çalışılmış ve devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmak istenmiştir. Ancak, Türkiye’de bürokraside, üniversite öğretim üyelerinde, yargı ve basında devletçi zihniyetin hakim olması nedeniyle bu konuda pek başarı gösterilememiştir. Özal döneminde özelleştirmede Türkiye’yi örnek alan Latin Amerika ülkeleri ve piyasa ekonomisine geçen sosyalist ülkeler bizim önümüze geçmişlerdir (Morgil, 1996:104).

3.2.2.4. Fon Sistemi

Turgut Özal Hükümeti, tasarladığı ekonomik reformları gerçekleştirebilmek için kamu finansmanında geleneksel anlayışın dışında yeni bir yönteme başvurmuştur. Bu yöntem bütçe sisteminin dışında uygulanan fon sistemiydi.

Fon sistemi Türkiye ekonomisinde önceki yıllarda da uygulanmakta idi. Ancak bu dönemde fonlar sayı ve büyüklük bakımından devlet bütçesine alternatif olabilecek bir düzeye ulaştı. Fonun kullanılması bütçe sistemine göre daha hızlı ve esnek olduğu için, reformların gerektirdiği yatırım ve harcamaların zamanında ve değişik önceliklere uygun olarak yapılabilmesine olanak sağladı (Kazdağlı, 2003:467).

Fonlar ekonomik liberalleşme sürecinde hükümetin sosyal boyutu dikkate alma politikasının da bir göstergesi olmuştur. Bu fonlar içinde, Konut Fonu, orta halli aileler için uzun vadeli taksitlerle düşük maliyetli konutlar yapma ve satmayı; Savunma Fonu, Türk ordusunun teçhizat ve silahlarını modernleştirmek için gerekli fonları arttırmayı; Sosyal Dayanışma ve Gelişme Fonu, ihtiyacı olanlara mali yardım sağlamayı; Türkiye’yi Tanıtma Fonu, Türkiye’nin dış ülkelerdeki imajını geliştirmeyi ve daha fazla turist çekmeyi amaçlamıştı (Abulaban, 2002:643).

Fonların geliri, yurtdışına çıkanlardan alınan, konut fonu gibi özel vergilerden sağlanıyordu. Yurtdışına çıkan herkesten 100 dolar alınıyordu. Bu tür vergilerin miktarı o anki ihtiyaca göre belirleniyor ve sadece bir hükümet kararnamesi ile yeterli oluyordu. Bu fonlar bütçenin dışında tutulduğu için meclis kontrolüne tabi değillerdi. Bu şekilde Özal, uygun görüldüğünde kullanabildikleri bir “gölge bütçe” oluşturmuştu (Ahmad, 2008:226). Bu fonlar kuşkusuz çok önemli işlevler görmüştür. Ancak, fonlarda çok büyük paralar birikmiş ve bu paralar iktidar tarafından çoğu zaman amaçlarını aşacak şekilde kullanılmıştır (Bozkurt, 2003:186).

3.2.2.5. 1983-1987 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler

1983-1987 yılları arasında serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte ekonomide hızlı bir değişim meydana gelmiştir. Mevcut dönemde yapılan yasal düzenlemeler ekonomide yapısal bir değişiklik meydana getirmiştir. Bu değişiklikler ekonomik göstergelerde de kendini göstermektedir. Burada 1983-1987 yılları arasında Türkiye ekonomisinde meydana gelen değişimi ekonomik göstergelerle açıklamaya çalışacağız.

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Nitekim, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, genellikle siyasi yapının da demokratik olmadığı gözlenmektedir. Buna karşılık demokratik toplumlarda, oluşturulan özgür grupların faaliyetleri, talepleri, denetimleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı görülmektedir (Güçlü ve Bilen, 1995:160).

Gelir dağılımının başlıca dört türü vardır. Bunlar, kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımıdır. Gelir dağılımının bu türlerine göre, Türkiye’de 1983-1987 yılları arasında nasıl bir gelir dağılımının gerçekleştiğinin analizini yapmaya çalışacağız.

Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), cari ve sabit fiyatlarla 1923’ten 1940 yılına kadar, 1945-1953 döneminde ve planlı dönemlerde önemli ölçülerde artmıştır. Fakat Cumhuriyetten günümüze kadar geçen sürede Türkiye’de GSMH istikrarlı bir gelişim gösterememiştir. Bunda, Türkiye ekonomisindeki aşırı dalgalanmalar, iç ve dış ekonomik, politik gelişmelere aşırı bağımlılık önemli rol oynamıştır (Karluk, 1999:51).

Kişi başına gelir, GSMH’nın yıl ortası nüfusa bölünmesiyle bulunur. Gelirdeki gelişme ekonomideki gelişmeyi ortaya koyar. Kişi başına gelirin nüfus artış oranından daha fazla artması, o toplumda refahın arttığını gösterir. Fakat bir ülkede kişi başına düşen gelirin yüksek olması, mutlaka o toplumun ekonomik ve sosyal yönden daha gelişmiş olduğunu göstermez. Kuveyt veya Katar’ın petrol gelirlerinden dolayı kişi başına düşen gelirinin fazla olması, bu ülkelerin Amerika ve Almanya’dan daha gelişmiş olduğunu göstermez (Karluk 1999:51).

Tablo 19. Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasıla

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	Cari Fiyatlarla		
		GSMH (Milyar TL)	Kişi Başına GSMH (TL)	Kişi Başına GSMH (Dolar (2))
1980	44.438	5.303	119.335	1.570
1981	45.540	8.023	176.169	1.598
1982	46.680	10.612	227.293	1.412
1983	47.864	13.933	291.096	1.299
1984	49.070	22.168	451.757	1.238
1985	50.306	35.350	702.706	1.356
1986	51.433	51.185	995.174	1.487
1987	52.561	75.019	1.427.282	1.668
1988	53.715	129.175	2.404.824	1.693
1989	54.893	230.370	4.196.709	1.979
1990	56.098	397.178	7.080.066	2.715

(1) DİE yıl ortası Nüfus tahminidir.

(2) Merkez Bankası Döviz Alış Kuru kullanılarak hesaplanmıştır.

(3) **Kaynak:** DİE, DPT, Aktaran Karluk, 1999:56

Türkiye’de 1983-1987 döneminde kişi başına düşen GSMH’da kısmi artışlar olmuştur. Kişi başı gelir, ülke nüfusundan daha çok artmıştır. 1983 yılında kişi başına gelir 1.299 ABD doları iken bu rakam 1987 yılında 1.668 ABD doları olmuştur. Bu dönemde ekonomide yapılan düzenlemelere bağlı olarak Türkiye ekonomisinde gelişmeler olmuş, buna bağlı olarak da toplumun gelir seviyesinde artışlar olmuştur.

Ülkemizde, farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılmış gelir dağılımı araştırmaları bulunmaktadır. Bu araştırmalar birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklara rağmen, bu araştırmalardan elde edilen verilerle Türkiye’de kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiğini görebiliriz. Kişisel gelir dağılımı tahlilinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde yirmilik dilimlerine düşen gelir paylarının belirlenmesidir. Tablo 20’de 1963’den 1994’e kadar yapılan gelir dağılımı araştırmalarında, gelirin nüfus dilimlerine nasıl dağıldığı görülmektedir.

Tablo 20. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı

Hane Halkı Yüzdeleri	DPT	SBF	DPT	DİE	DİE	Celasun	Celasun	TÜSİAD	DİE	DİE
	1963	1968	1973	1973-74	1978-79	1978	1983	1986	1987	1994
Birinci %20	4.50	3.00	3.50	3.50	6.30	2.84	2.63	3.90	5.24	4.9
İkinci %20	8.50	7.00	8.00	11.10	12.00	7.33	6.13	8.40	9.61	8.6
Üçüncü %20	11.50	10.00	12.50	14.40	13.00	12.99	12.59	12.60	14.06	12.6
Dördüncü %20	18.50	20.00	19.50	18.70	21.00	22.13	21.39	19.20	21.15	19.0
Beşinci %20	57.00	60.00	56.50	52.20	47.00	54.71	55.93	55.90	49.94	54.9
Gini Katsayısı	0.55	0.56	0.51	0.47	0.40	0.51	0.52	0.50	0.43	0.49
Kuznets Katsayısı	0.46	0.50	0.45	0.40	0.36	-	-	0.45	0.39	-

Kaynak: Karluk, 1999:79

Türkiye’de yapılan kişisel gelir dağılımı araştırma sonuçlarına göre, gelir dağılımında iyileşmeye doğru bir gidiş olmasına rağmen adaletsiz bir gelir dağılımı vardır. 1963’de yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli % 20’lik kesimi, gelirin ancak % 4,5’ni alırken, nüfusun en yüksek gelirli kesimi, gelirin % 57’sini almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun % 20’si tarafından kullanılmaktadır. 1963 yılından sonra 1987 yılına kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, söz konusu kesimlerin paylarında sınırlı bir şekilde düşme ve yükselme olmakla birlikte, 1987’de DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında, aynı kesimlerin sırayla gelirdeki payı % 5,2 ve % 49.94 olmuştur. 1987 araştırmasından elde edilen veriler, 1983 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye’de, üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden gini katsayısı, 1983 gelir dağılımı araştırmasında 0,52 iken, 1987’deki araştırmada 0,43 olarak hesaplanmıştır. “Son yıllarda gözlenen bu sınırlı düzelmede, personel kanunundaki değişikliğin, ücretliler ve diğer dar gelirli gelir vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleriyle sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur”(Güçlü ve Bilen, 1995:160).

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılanın faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının faiz-rant geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir (Işık, 2006:122).

Tablo 21. Türkiye’de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1980-1990)

Yıllar	Faktör Gelirleri İçindeki Paylar		
	Tarımın Payı (%)	Ücret ve Maaş Payı (%)	Kar, Faiz, Rant Payı (%)
1980	23.87	26.66	49.47
1981	23.06	24.57	52.36
1982	21.82	24.62	53.55
1983	20.52	24.78	54.69
1984	20.44	21.57	57.99
1985	19.9	18.2	61.9
1986	19.6	17.6	62.8
1987	19.1	18.1	62.8
1988	18.5	17.4	63.8
1989	17.6	20.5	61.9
1990	18.9	21.7	59.49

Kaynak: Karluk, 1999:89

Türkiye’de milli gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında tarımın milli gelirdeki payının 1980’den sonraki dönemlerde düşmeye başladığı görülmektedir. 1980’de bu kesimin gelirden aldığı pay % 23.87 iken, 1984’te % 20.44’e, 1987’de ise % 19.1’e gerilemiştir. Kar, faiz, rant gelir grubunun aldığı pay ise 1980’de % 49.47 iken, 1984’de % 57.99’a, 1987’de ise % 62.8’e yükselmiştir. Ücretli kesimin 1980 sonrası dönemde milli gelirden aldığı pay düşmüştür. 1980’de % 26.66 iken, 1984’de %21.57’ye, 1987’de ise % 18.1’e düşmüştür. 1988’de ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay 1980 sonrası en düşük seviye olan % 17.4’e gerilemiştir. 1989 yılından sonra ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay tekrar yükselmeye başlamıştır. 1980’den sonra ücretlilerin milli gelirden aldıkları payın düşmesinin en önemli nedenleri, “1980 ihtilalı ile birlikte yasaklanan sendikal faaliyetler sonucu ücretliler kesiminin pazarlık güçlerinin azalması ve hükümetlerin enflasyonu önlemek amacıyla öncelikli olarak kamu çalışanlarının ücretlerini enflasyonun altında tutmalarıdır” (Güçlü ve Bilen, 1995:161). 1983-1987 yılları arasında milli gelirden ve milli gelirin nüfus grupları arasındaki dağılımda kısmen iyileşmeler görülmekle birlikte fonksiyonel analizde aynı iyileşmeler görülmemektedir. Tarım kesiminin ve ücret-maaş kesiminin milli gelirden aldığı paylar düşerken, kar, faiz, rant kesiminin milli gelirden aldığı pay artmıştır.

Türkiye’de 1980’den sonra, gelirin fonksiyonel dağılımının daha da kötüleştiği görülmüştür. Bu durumun meydana gelmesinde etkili olan sebepler; ücretlerin enflasyon seviyesinin altında artması, Türk vergi sisteminde dolaysız vergilerden daha çok dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikasıdır. Gelişmiş

ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir şekilde dağılmasında, uygulanan sosyal politikalar yanında, ücretliler kesiminin payının yükselmiş olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli rolü olmuştur. Ülkemizde, özellikle enflasyonun düşürülememesi sonucu hane halkının satın alma gücü olumsuz etkilenmiş ve bunun sonucu olarak da gelir dağılımı olumsuz yönde gelişmiştir. 1980 ile 1988 yılları arasında ülkemizde, zorunlu tüketim malları fiyatları 12 ile 55 kat arasında artış gösterirken, söz konusu dönemde ücretlerdeki artış, bu kesimin satın alma gücünü korumaya yetmemiştir. 1987 yılında DİE'nin yapmış olduğu gelir dağılımı araştırmasına göre, hane halkının % 32,6'nın teşkil eden ücretliler, toplam gelirin % 32,7'ni almaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise ücretlilerin çalışanlar içindeki payının yüksek olması yanında, toplam gelirdeki payları da % 60 - 80 arasında değişmektedir (Güçlü ve Bilen, 1995:161).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ücretlilerin reel satınalma gücündeki gelişmeyi izleyebilmek için, ücretlerdeki nominal artışları fiyat artışlarının üzerinde olup olmadığına bakmak gerekir. Türkiye genelinde ücretlilerin ortalama nominal aylık ücreti, 1980'de 12.415 TL iken, 1988'de 154.064 TL'ye yükselmiştir. Fakat aynı dönemde fiyat artışları giderilip reel durumuna bakıldığında, 1980'de 12.045 TL olan ücretlerin reel ortalaması, 1988'de 9.449 TL'ye gerilediği görülmektedir. Bu durum, reel ücretlerin yaklaşık dörtte bir oranında azaldığını göstermektedir. Bu gerilemenin sonucu ise, ücretlerin milli gelirdeki payının azalması şeklinde olmuştur (Güçlü ve Bilen, 1995:164).

Sektörel gelir dağılımı, milli geliri ekonomideki üretim sektörlerine göre ayırır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları gösterir. Sektörel gelir dağılımı, o ülkenin ekonomik gelişimi açısından da bilgi verir. Yıllara göre incelenebilecek olan bu dağılım, o ülkenin endüstrileşme sürecinde hangi konumda olduğu, küreselleşme sürecinde ise hangi sektöre ağırlık vermesi veya vermemesi gerektiği gibi konularda ülkelere politika önerileri açısından ışık tutar (Kuştepelı ve Halaç, 2004:117).

Tablo 22. Türkiye’de Milli Gelirin Sektörel Dağılımı (1980-1990)

YIL	GSMH (Milyar TL) (1)	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %
1980	50.87	24.8	22.0	53.2
1981	53.32	23.3	22.9	53.8
1982	54.96	23.3	23.3	53.4
1983	57.28	22.1	23.8	54.1
1984	61.35	20.7	24.4	54.9
1985	63.99	19.8	24.9	55.3
1986	68.31	19.4	25.9	54.7
1987	75.02	17.7	25.7	56.6
1988	76.11	18.9	25.8	55.3
1989	77.35	17.2	26.5	56.3
1990	84.59	16.8	26.4	56.8

(1) 1987 Fiyatlarıyla ifade edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008

Tablo 22’den de görüldüğü gibi, tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün 1980’deki payları sırasıyla % 24.8, % 22 ve % 53.2 iken, bu oranlar 1983’de aynı sırayla % 22.1, % 23.84 ve % 54.1 düzeyinde oluşmuştur. Birinci ANAP iktidarının son yılı olan 1987 yılı itibariyle ise, tarımın payı %17.7’ye gerilerken, sanayinin payı % 25.7’ye yükselmiş, hizmetlerin payı ise %56.6 olmuştur. Buna göre Türkiye’de, tarım sektörünün payında yıllar itibariyle belirgin bir düşmeye karşılık, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payında ise artışlar olmuştur.

Bölgesel gelir dağılımı, milli gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımıdır. Bu gelir dağılımı, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları gösterir ve bölgesel gelişim araştırmacıları ve ülkedeki politika yapıcıları için önemli bir kaynaktır (Kuştepeli ve Halaç, 2004:117).

1968, 1973 ve 1987 yıllarında yapılan üç gelir dağılımı çalışması sonuçlarına göre, Ege ve Marmara bölgelerinin her üç araştırmada da hane halkı payına oranla gelir payları yüksektir. Bu bölgeler Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)’sına en fazla katkıda bulunan bölgelerdir. 1987 yılında Ege Bölgesi’nin toplam GSYİH’deki payı % 16.6, Marmara Bölgesi’nin ise % 35.3’dür (Karluk, 1999:84). Buna göre, Marmara ve Ege Bölgeleri, ortalama olarak Türkiye GSYİH’nın yarısından fazlasını üretmektedir.

Bölgelerin gelir payları büyüklüğüne göre, Ege ve Marmara Bölgesi 1987 yılında % 45 payla, Türkiye’deki gelirin yarısına sahiptir. 1987 yılında hane halkının elde ettiği yıllık

ortalama gelir açısından Ege ve Marmara dışındaki bölgelerin ortalaması birbirine yakındır. Ege ve Marmara Bölgesi'nde yıllık ortalama gelir 4.5 milyon TL dolayında iken, diğer bölgelerde 3 milyon TL dolayındadır (Karluk, 1999:85).

1980 sonrası gelir dağılımının bozulmasında nüfus artışıyla birlikte artan işsizlik etkili olmuştur. 1980 sonrası dönemde, özellikle imalat sanayiinde ve inşaat sektöründe istihdam hacmi düşme göstermiştir. Bu gelişmeler, bir yandan işsizlik oranının artmasına, diğer yandan işgücünün düşük verimli alanlarda yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu süreç, gelir dağılımının geniş çalışanlar kitlesi aleyhine dönmesinde etkili olmuştur. Ekonominin yeni iş sağlama kapasitesindeki düşüşün dolaylı etkisi, işsizlik üzerinde görülmektedir. 1980 öncesi dönemde, işsizlik oranı %14 seviyesinde iken, 1990'larda, eksik istihdam edilenlerle birlikte işsizlik oranı %20'lere yaklaşmıştır. İşsizlik oranındaki artış, çalışanlar kitlesinin reel gelir yitirmesine ve gelir dağılımının emek kesimi aleyhine dönmesinde rol alan önemli bir faktör olmuştur (Güçlü ve Bilen, 1995:164).

1980'den sonra izlenen vergi politikası, gelir dağılımının daha da bozulmasında etkili olmuştur. Vergi gelirlerinin GSMH'daki payının düşürülerek, bunun yerine iç borçlanmanın ikame edilmesi sonucu artan kamu borçlanmaları, reel faizleri artırmıştır. GSMH içinde vergilerin payı 1981'de % 18,2 iken, bu pay 1988'de % 13,8'e düşmüştür. Buna karşılık iç borçların payı 1981'de 1,3 iken 1987'de 3,7'e yükselmiştir. Bu değişim, ücretli ve maaşlı kesimi olumsuz yönde etkilemiştir. Faiz geliri elde edenlerin geliri artarken, diğer yandan yüksek faiz nedeniyle azalan yatırımlar emek talebini düşürmüştür. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artması da gelir dağılımını olumsuz olarak etkilemiştir. 1981 yılında dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 64,5 iken, 1988'de % 46,6'ya düşmüştür. Aynı yıllarda dolaylı vergilerin payı ise sırayla % 35,5'den %53,4'e yükselmiştir. Bu dönemde dolaylı vergilerin arttırılması vergi adaletsizliğine yol açmıştır. Ayrıca, 1984-1989 yılları arasında hazine bonoları ve devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması rant gelirleri lehine gelir dağılımının bozulmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan ücretli kesimlerin gelir vergileri peşin kesilirken, diğer kesimlerin gecikmeli vergilendirilmesi, enflasyonun olduğu bir ülkede gelir dağılımını olumsuz etkilemiştir (Güçlü ve Bilen, 1995:165).

1984-1987 yılları arasında serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla ekonomide iyiye doğru bir gidişten söz edebiliriz. Bu yıllar arasında GSMH büyüme hızı ortalama % 7 civarında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranları ise bir türlü tek haneye indirilememiştir. Dönemin enflasyon ortalaması % 40'lar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1984-1988 yılları arasında ekonomik göstergeler iyiye doğru bir seyir izlese de daha sonraki yıllarda aynı oranda iyileşme gerçekleşmemiştir. Buna karşılık ekonomide görülen bu iyileşmelerin sosyal gelişme açısından özellikle sınıflar arasında gelir eşitsizliğinin giderilmesinde fazla bir katkı sağlamadığı görülmektedir.

Tablo 23. Makro Ekonomi Göstergeleri

	Yıllık Büyüme	Enflasyon
1980	-1,1	108,6
1981	4,1	36,7
1982	4,6	27,0
1983	3,3	30,5
1984	5,9	50,3
1985	5,1	43,2
1986	8,1	29,6
1987	7,4	32,0
1988	4,1	68,4

Kaynak: DİE, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası, Aktaran:Abulaban, 2002:639

Türkiye ekonomisi 1983-1988 yılları arasında büyüme göstermiş olmasına rağmen, enflasyon bir türlü istenilen seviyelere indirilememiştir. Bu dönemde kamu gelirleri yükseltilmesine rağmen kamu harcamaları çok daha fazla yükseltildiği için bütçe açıkları ve enflasyon giderek artmış ve ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Özal'ın 1980'lerdeki liberal ekonomiye geçiş programının bir diğer göstergesi de kamu yatırımlarının değişen dengesidir.

Tablo 24. Kamu Yatırımlarının Dağılımı

	1977-1980	1981-1983	1984-1988	1989-1993
İmalat Sanayisi	24.3	18.3	8.0	4.2
Enerji	20.1	24.3	24.7	15.1
Ulaşım	22.1	21.8	30.2	38.7
Eğitim, Sağlık	6.0	6.2	6.3	11.6
Diğer	27.5	29.2	30.8	30.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Görüşler 1998. Ekonomik v Sosyal Göstergeler, 1950-1995

1980'lerde kamu harcamaları kamu yatırımlarının kaynağını oluşturmasına rağmen, bu yatırımlar yavaş yavaş altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Örneğin, 1977-1980 arası dönemde ulaşımdaki kamu yatırımı % 22.1'den 1984-1988 döneminde % 30.2'ye yükselmiştir. Diğer yandan imalat sanayiindeki kamu yatırımı 1977-1980 arası dönemde % 24.3'den, 1981-1983 döneminde % 18.3'e 1984-1988 döneminde ise % 8'e düşmüştür. Bu rakamlar kamu yatırımı dağılımında ciddi bir değişimin gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye'nin makro-ekonomik politikasının büyük bir değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişim kamu sektörü ağırlıklı karma ekonomiden özel sektöre dayalı serbest pazar ekonomisine geçişin en büyük göstergesidir.

Rakamların da ortaya koyduğu gibi, 1983-1987 yılları arası, "Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandığı yıllar oldu. Türkiye ekonomide, bir anlamda farklı bir kulvara geçti. Ekonominin işleyişi, mantığı ve ana felsefesi değişti. Ama asıl değişiklik Türk insanının zihninde gerçekleşti. Kendine güvenen, başarıyı elde etme isteği ve birşeylerin değişebileceğine olan inanç; ekonomik zenginleşmenin yanında, bu dönemin bize kazandırdığı kavramlar oldu" (Kazdağlı, 2003:470).

Özal hükümeti ekonominin dışa açılması, piyasa ekonomisi uygulaması alanında ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak çok önemli ve cesur kararlar atmış ve bu kararlar sonucunda ekonominin çehresini ve yönünü değiştirmiştir.

Fakat bu müspet gelişmelere rağmen ciddi sorunlarda ortaya çıkmıştır. Ekonomistlere göre, serbest piyasa ekonomisinin işlemesi ve başarılı olması için, yatırımların verimli alanlara yönelmesi, ekonominin dinamizm kazanması ve büyüme hızının yükselmesi gerekmektedir. Bunların gerçekleşmesi için de iki önemli şartın yerine getirilmiş olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlardan biri mali disiplinin sağlanması ve enflasyonun düşürülmesi, bir diğeri de yolsuzlukların ve partizanlığın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmış olmasıdır. Hiç'e göre, Özal döneminde bu iki ilkeye de uyulmadığı için piyasa ekonomisinin uygulanmasından beklenen randıman alınamamıştır (Hiç, 2002:363).

Serbest piyasa ekonomisi devlet müdahalelerinin asgariye inmesini öngörür. Fakat serbest rekabetin sağlanması içinde devletin piyasayı iyi denetlemesi gerekmektedir. Denetimin olmadığı yerde yolsuzluk, rüşvet ve partizanlık nedenleriyle kredilere, teşviklere, yatırımlara, ihalelere yapılan olası müdahaleler, adaletsizlik, gayri meşruluk

sorunuyla birlikte, yatırımların ve gelirin dağılımını olumsuz yönde etkiler. İncelenen dönemde piyasa ekonomisinin bu yönü ihmal edilmiştir. Bu dönemde partizanlık ve yolsuzluklar artmıştır (Hiç, 2002:363-364).

3.2.3. Sağlık Alanındaki Gelişmeler

Sağlık alanında 1980 yılı sonrası önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. 1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP'ın Hükümet programında, sağlık politikalarının önemli bir yeri vardır. Hükümet programında sağlık personelinin eşit dağılımının sağlanması, sigorta sistemlerinin geliştirilmesi, koruyucu hekimliğe önem verilmesi, hastane ve sağlık ocağı sayısının artırılması gibi konulara yer verilmiştir.

ANAP Hükümeti, sağlık alanında en önemli sorunlardan birinin büyük kent hastanelerindeki yığılmalar olduğunu düşünmüş, bu durumun tedavi hizmetlerinde maliyet altında bir fiyat teşekkülüne, ayrıca sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olanlar aleyhine bir gelişmeye sebep olduğunu ileri sürmüştür. Bunun için de, sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olamayanların sağlık hizmetleri ile ilgili ödemeleri için bir fon kurulması hedeflenmiş, bu kişilerin tesbitinin mahalli idarelerce yapılması, bu şekilde sosyal adaletin tesisi yönünde önemli adım atılacağı belirtilmiştir (Soyer, 1995:1115).

ANAP Hükümeti'nin, sağlık alanındaki en önemli faaliyetleri arasında 1985 yılında "Hızlandırılmış ve Genişletilmiş Aşı Kampanyası" ile 5 milyon dolayında çocuğun aşılması, ana ve çocuk sağlığı programlarının başlatılması, doğumevi ve hastaneler bünyesinde Nüfus Planlaması ve Klinikleri kurulması, büyük şehirlerde Kamu Sağlığı merkezleri kurulması, ilçe hastanelerinin desteklenmesi, Hızır Acil Merkezi Hizmetlerinin başlatılması gösterilebilir (Soyer, 1995:1114).

ANAP döneminin sağlık alanındaki çalışmalarından birisi, 1987 yılı başında TBMM'ne sunulan 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'dur. Bu kanun 7 Mayıs 1987 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanıp, 15 Mayıs 1987 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Kanunlar Dergisi, 1987:166).

Bu kanun, Milli Savunma Bakanlığı hariç, bütün kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişilerini ve gerçek kişileri kapsamına almıştır. Kanunda, koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi suretiyle kamu ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarının

kurulması ve işletilmesinde kaynak israfı ve atıl kapasiteye yol açılmaksızın gerektiğinde hizmet satın alınabileceğini, Bakanlığın kamu ve özel sağlık kuruluşlarına sağlık hizmeti görevi vereceğini ve denetleme yetkisinin de kendisinde olduğunu belirtmiştir. Ülke genelinde sağlık kurum ve kuruluşları ile sağlık personelinin dengeli dağıtılması ve yaygınlaştırılması esas alınmıştır. Daha iyi sağlık hizmeti verebilmek için hizmet içi eğitimin yaygınlaştırılması ve herkesin sağlık durumunu takip edebilmek için gerekli kayıt ve bildirim sisteminin kurulması kanunda öngörülmüştür (Kanunlar Dergisi, 1987:166-171).

Tablo 25. Sağlık göstergeleri

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Hast. Yatak S.	114.217	112.865	111.238	114.496	115.598	119.018	123.981	128.548	131.540
Yatak Başına Nüfus	394	409	421	424	430	428	420	414	413
Dr. Başına Nüfus	1.652	1.614	1.528	1.503	1.454	1.398	1.390	1.370	1.280
Sağlık Ocağı S.	1.827	1.890	1.967	2.525	2.793	2.887	3.152	3.170	3.205
Sağlık Evi S.	6.594	6.624	7.044	7.402	8.089	8.811	9.040	10.123	10.531

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

1980’de 114,217 olan hastane yatak kapasitesi, 1987 yılı sonunda 128,548’e çıkmıştır. 1980’de 6,594 olan sağlık ocağı sayısı ise 1987 yılında 10,123 olmuştur. 1980 yılında doktor başına 1.652 kişi düşerken bu rakam 1987 yılında 1.370’e düşmüştür. 1980’den sonra sağlık ocağı ve sağlık evi sayısında da önemli oranlarda artışlar sağlanmıştır.

3.2.4. Turizm Alanındaki Gelişmeler

Bu dönemde gerçekleştirilen önemli başarılarından biri de turizm sektöründeki gelişmelerdir. Türkiye’nin zengin doğal ve kültürel yapısı turizm açısından değerlendirilmiştir. Bu sayede ülkemiz turizm açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. Türkiye’nin bu konudaki performansını, ülkedeki turizm yatırımlarındaki artıştan ve buna bağlı olarak turistik tesislerin sayı ve nitelik açısından gösterdiği hızlı gelişmelerden, Türkiye açısından uluslararası deniz ve hava trafiğinin giderek

yoğunlaşmasından ve en önemlisi gelen yabancı turist sayılarıyla elde edilen turizm gelirlerindeki ciddi artıştan görebiliyoruz.

Türkiye’de turizm yatırımları kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda ise turizm sektöründeki üst yapı özel sektöre, alt yapı ise kamu kesimine yapılmaktadır. Kamunun bir görevi de özel sektörün ekonomik faaliyetlerini yürüteceği istikrarlı ortamı sağlamak, belirlenen öncelikler yönünden teşvik ve yönlendirmeyi yapmaktır.

1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, bugünkü turizm sektörünün oluşmasında büyük rol oynamıştır. Bu yasa ile turizm alan ve merkezlerinin belirlenmesi ve bu alan ve merkezlerde bulunan kamu arazilerinin yatırımcıya tahsisi 1982 yılı sonrası yatırım artışlarının önemli nedenlerindedir. Turizmi Teşvik Yasası ve buna dayanarak çıkarılan “Kamu Arazilerinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Yönetmeliği” çerçevesinde 1983 yılında başlatılan uygulama sonucunda 20 milyon metrekarelik kamu arazisi turizm yatırımlarına tahsis edilmiştir. Yatırımların artmasındaki diğer önemli etkenler ise 1985-89 dönemi teşvik kararnamelerinde sektör yatırımlarının hibe türü teşviklerden en yüksek oranda yararlanma imkanı sağlanması ile dış ticaret ve kur politikalarının libere edilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvikidir (Toker, 2007:83).

1983’te var olan 66 bin dolayında turizm belgeli yatak kapasitesi, turizme verilen önemle birlikte artmıştır. 1970 yılında sabit sermaye yatırımları içinde turizmin payı % 1’in altındayken 1985’te % 1,3, 1991’de ise % 4’e yükselmiştir. 1987-1988 yılları arasında toplam teşvik belgelerinin % 15 gibi bir kısmı turizme ayrılmıştır. Bunların sonucu olarak turizm amaçlı yabancı sermaye yatırımlarında artış olmuştur (Kazdağlı, 2003:467-468).

Tablo 26. Konaklama Tesisi, Oda, Yatak Sayısı

Turizm İşletme Belgeli Tesisler				Turizm Yatırım Belgeli Tesisler		
Yıllar	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
1980	511	28.992	56.044	267	13.019	26.288
1981	529	30.050	58.242	278	15.159	30.291
1982	569	32.011	62.372	339	18.172	36.332
1983	611	33.694	65.934	376	21.410	43.425
1984	642	34.666	68.266	412	26.372	53.615
1985	689	41.351	85.995	501	34.251	71.521
1986	731	44.342	92.129	638	48.615	101.383
1987	834	51.040	106.214	892	73.537	153.786

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı; TÜRSAB; Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği, Aktaran Toker, 2007:84

1980’li yılların başında hazırlanan “Genel Çerçeve”ye ilişkin düzenlemeler, 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu ile hayata geçirilmiş; 2634sayılı yasa ile bir yandan turizm bölge, alan ve merkezlerinin saptanması ve geliştirilmesi ile altyapıya ağırlık verilirken, diğer yandan da turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine ilişkin hükümler tespit edilmiştir. Bu dönemde, 2634 sayılı yasanın getirdiği teşvikler kamu arazilerinin 49 yıllığına tahsisi ve turizm geliştirme fonundan düşük faizli kredi verilmesinden ibaret kalmıştır. Bu teşvikler 1983-85 döneminde, sektördeki yatırımlar üzerinde fazla etkili olamamış ve bu dönemde turizm işletme belgeli yatak sayısı 1980 yılında 56.044’den 1984 yılı sonunda sadece 68.266’ya çıkabilmiştir. Turizm sektörünün 1985 yılı programında, “Kalkınmada Özel Önem Taşıyan Sektör” kapsamına alındığı dönemde, 1986 yılının ikinci yarısından itibaren, özellikle hibe türü teşviklerle desteklenmesi neticesinde yatırımların hızla arttığı görülmüştür. Bunun sonucunda da 1984 yılında 68.266 olan işletme belgeli yatak sayısı, 1987 yılında 106.214’e yükselmiştir (Toker, 2007:84).

Tablo 27. Turizm göstergeleri

Yıllar	Gelen Turist 000 kişi	Endeks	Y. Dışına Çıkan 000 kişi	Endeks	Turizm Geliri (milyon \$)	Endeks
1975	1541	1693	1397	1746	201	100
1980	1288	1415	1795	2244	326	162
1983	1625	1786	1998	2498	420	209
1984	2117	2326	2071	2598	548	273
1985	2615	2874	1806	2258	1094	544
1986	2391	2627	1622	2028	950	473
1987	2856	3138	1922	2403	1476	734
1988	4173	4586	2115	2644	2355	1172

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

1984 yılından itibaren Türkiye'yi Tanıtma Fonu'nun faaliyete geçirilmesiyle kapsamlı bir tanıtım kampanyası uygulanmıştır. 1983'te Türkiye'ye gelen turist sayısı iki milyon bile değilken 1988 yılında bu sayı dört milyonu geçmiştir. Ülkemize gelen turist sayısının artmasıyla birlikte turizm gelirlerinde de gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir. 1980 yılında 326 milyon dolar olan turizm geliri 1988 yılında 2.3 milyar dolar olmuştur.

3.2.5. Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler

1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu ilköğretimi 8 yıl olarak düzenlemiştir ve bu uygulamaya 1981-1982'de deneme halinde başlanmıştır. Buna göre, temel eğitim, 7-14 yaşlarındaki eğitimini kapsar ve zorunludur. 5 yıllık birinci kademe sonunda ilkokul, 3 yıllık ikinci kademe sonunda temel eğitim diploması (ortaokul) verilir. 1982-1983 eğitim yılında 8 yıllık eğitim uygulamasının 200 okulda yapılacağı açıklanmıştır (Akyüz, 1994:302). 12.10. 1983 yılında kabul edilen 2917 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile getirilen değişiklikler kısaca şöyledir: İlköğretim, 6-14 yaşlarındaki çocuklar için zorunludur ve ilköğretim okulları, beş yıllık ilkokullar ile üç yıllık ortaokullardan meydana gelir. İlkokulun son sınıfı bitirildiğinde ilkokul diploması, ortaokulun son sınıfı bitirildiğinde ortaokul diploması verilir. İlkokullar ve ortaokullar bağımsız okullar halinde kurulabileceği gibi, imkan ve şartlara göre birlikte de kurulabilir (Kanunlar Dergisi, 1983:748). 1983-1984 öğretim yılında 6 yaş uygulaması bazı okullarda başlatılmıştır. 421 bin çocuk 6 yaşında okula alınmıştır. Bu sayı, o yaştaki toplam nüfusun üçte biridir. Bu öğrencilerin başarısı % 55 olmuştur (Akyüz, 1994:305).

Tablo 28. İlkokul ve İlköğretim okullarında okul öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Diploma Alanlar
1980/81	45 660	215 459	5 694 860	951 833
1981/82	45 871	210 599	5 864 161	961 235
1982/83	46 269	211 925	6 042 486	983 906
1983/84	47 355	208 881	6 500 539	1 004 365
1984/85	48 502	209 911	6 527 036	1 078 624
1985/86	49 096	212 717	6 635 821	1 151 836
1986/87	49 718	216 889	6 703 895	1 164 284
1987/88	50 455	220 943	6 880 304	1 324 924

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008

Cumhuriyet döneminde, en çok ilköğretime önem verilmiştir. Çünkü, ilköğretim inkılapları, laikliği topluma benimsetecek, özellikle geniş kırsal kitlelerin davranışlarını değiştirecek bir araç olarak görülmüştür. Fakat bütün çabalara rağmen 1927’de % 11 olan okuryazar oranı 1981’de “okuma yazma seferberliği” öncesi % 69’a yükselebilmiş ve 1985’de % 75’e, 1988’de % 90’a çıkmıştır (Akyüz, 1994:303).

1983 yılında ANAP’ın iktidara gelmesiyle birlikte ülke genelinde okullaşma oranı artmıştır. 1983’te 47.355 olan ilköğretim okullarının sayısı 1987’de 50.545 olmuştur. İlköğretimlerde görev yapan öğretmen sayısı ise 1983’te 208.881 iken 1987’de 220.943 olarak gerçekleşmiştir. Okullaşma oranlarının artmasıyla birlikte öğrenci sayıları da artmış, 1983’te 6.500.539 ilköğretim öğrencisi var iken 1987’de bu rakam 6.880.304 olmuştur.

Tablo 29. Genel liselerde okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Diploma Alanlar
1980/81	1 167	41 334	534 605	109 130
1981/82	1 169	43 173	540 504	102 285
1982/83	1 173	47 385	519 721	107 849
1983/84	1 190	47 697	529 765	131 171
1984/85	1 221	49 205	583 727	116 853
1985/86	1 283	51 892	627 985	132 010
1986/87	1 344	55 065	672 574	131 621
1987/88	1 436	57 834	697 227	145 381

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008

1983 yılında 529.765 lise öğrencisine karşılık 47.697 öğretmen liselerde görev yapmaktadır. Artan öğrenci sayısı ile birlikte öğretmen ve okul sayılarında da artışlar

olmuştur. 1983 yılında 1190 olan lise eğitimi veren okul sayısı, 1988 yılında 1436'ya çıkmıştır. Öğretmen sayısı ise 1988 yılında 697.227 olmuştur.

1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu, orta öğretimi “temel eğitime dayalı, en az üç yıllık öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümü (Liseler)” biçiminde tanımlar. Bu kanuna göre, orta öğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak, öğrencileri, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yüksek öğretime veya mesleğe veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır (Akyüz, 1994:309).

5 Haziran 1986 tarihinde 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun temel özellikleri ve getirdiği yenilikler şunlardır.

- Çıraklık ve meslek eğitimi bir bütün kabul edilmiştir.
- Meslek Liseleri öğrencilerinin işyerlerinde uygulama yapmaları sağlanmıştır. Böylece, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler, çalıştırdıkları işçi sayısının yüzde beşinden az, yüzde onundan fazla olmamak üzere bu öğrencilere beceri eğitimi yaptırırlar.
- Çıraklar ve Meslek Liseleri öğrencileri çalıştıkları işletmelerden belli bir ücret alırlar ve hastalık, meslek hastalıkları ve iş kazalarına karşı devlet tarafından sigorta edilmişlerdir.
- Ülke düzeyinde Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu, iller düzeyinde de İl çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu oluşturulmuştur.
- Mesleki ve Teknik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi kurulmuştur.
- Mesleki ve teknik eğitimde araştırma ve geliştirme çalışmaları için genel bütçeden ayrılan sürekli bir fon (Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Fonu) oluşturulmuştur (Kanunlar Dergisi, 1986:567-580).

Eğitimde önemli bir yeri olan özel okullarla ilgili olarak 11 Temmuz 1984 tarihinde 3035 sayılı kanunla bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, özel okullar faaliyetlerini sadece kazanç sağlamak için düzenleyemezler. Ancak, Türk milli eğitiminin amaçları

doğrultusunda eğitimin kalitesini yükseltmek, gelişmelerine fırsat ve imkan verecek yatırımlar ve hizmetler yapmak üzere gelir sağlayabilirler. Yabancı uyruklular, bazı istisnalar hariç, yeniden özel eğitim kurumu açamazlar. Ancak, arazileri genişletilmemek şartıyla önceden açılmış okullar, Bakanlığın izniyle kapasitelerini bir misli artırabilirler. Bakanlar kurulunun kararıyla yeni arazi edinin kapasitelerini beş misli de artırabilirler. Bunun dışında binalarını genişletemez, şube açamaz, mülk edinemez ve kiralayamazlar. Özel eğitim kurumları TV’de reklam ve ilan yapamazlar. Özel eğitim kurumları kapasitelerinin % 2’sinden az olmamak üzere ücretsiz öğrenci okutmak zorundadırlar. Bakanlık bunu % 10’a kadar artırabilir (Kanunlar Dergisi, 1984:265-268).

11 Temmuz 1984 tarihli ve 3035 sayılı kanun, özel dershanelerin varlıklarını sürdürmelerine ve yenilerinin açılmasına izin vermiştir. Bu kanundan dershanelerin sayısı hızla artmıştır. 1983’de ülkede 174, 1985’de 315 özel dershane varken bu sayı 1987’de 534’e ulaşmıştır (Akyüz, 1994:327).

3.2.6. Dış Politika ve AB ile İlişkiler

Dış politika, devletin yürütme organı olan hükümet tarafından yürütülür ve yönlendirilir. Dış politika bir ülkenin uluslararası sistemde mevcut gücünü devam ettirmesi, geliştirmesini ve güvenlik altına almasını sağlar. Bir ülkenin dış politikada yaptırım gücü o ülkenin ekonomik olarak güçlü olmasına, siyasi yapılanmasına, jeopolitik konumuna ve dış politikayı yürütenlerin uluslararası ilişkilerdeki kabiliyeti ile orantılıdır (Demiray, 2002:292).

1983 yılından sonra Türkiye’nin siyasi tarihine damgasını vuran Turgut Özal, dış politikada geleneksel çizgiyi yıkmaya ve dış politikayı kendi doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Turgut Özal’ın dış politikadaki temel felsefesi uluslararası serbest ticaret sistemine inanmış olmasıydı. Özal, demokrasinin olduğu yerde serbest pazar ekonomisinin olduğunu ve ikisinin birbirini tamamladığı düşüncesindeydi. Dünyanın serbest pazar ekonomisine yönelişinden hareketle, Türkiye’yi bu sürecin içine katmak istemiştir (Gürbey, 2003:288).

Bu dönemde dış politika eksenini serbest ticaret oluşturmuştur. Başbakan Turgut Özal, dış politikanın ekonomik boyutunu yakalamayı, ekonomi ve siyaset arasında sıkı bir bağ

kurmayı hedeflemiştir. Özal'a göre ekonomisi kalkınan ülke siyasi ağırlığa sahip olur, bir ülkenin dış siyasetinde ekonomi önemli bir ağırlık taşır. Özal uluslararası siyasette ilişkilerin karşılıklı menfaate dayandığını ve bu menfaatin içinde de ticari hususların önem kazandığını vurgulamıştır (Gürbey, 2003:292).

Türkiye'yi siyasi anlamda bölgesel bir güç yapma arzusunu sıkça dile getiren Özal'a göre, siyasi hedeflere ulaşmak için en önemli araçları güçlü bir ekonomi ve yoğun ticari ilişkiler verir. Bu çerçevede Türkiye hem sorunlarını çözmek, hem de yeni siyasi hedeflerine ulaşabilmek için diğer ülkeler ile olan ticari ilişkilerini arttırmalı, ekonomisini de buna göre ayarlamalıdır. Türkiye'nin dış politikası da dış ticaretini besleyecek şekilde düzenlenmelidir. Aynı şekilde güvenlik politikalarında ekonomik boyut ihmal edilmemeli, hatta ön plana çıkarılmalıdır (Laçiner, 2009:608-609).

1983 yılından sonra dış politikanın ekonomik ağırlıklı olması komşumuz Yunanistan'la olan ilişkileri geliştirmiştir. Yunanistan'da PASOK lideri Papandreu'unun iktidara gelmesiyle Türkiye'yi büyük bir tehlike olarak görmesi ve bunun için yeni bir savunma doktrini hazırlamasına rağmen, Özal 1984 yılında dış işleri ve istihbarat birimlerinin muhalefetine rağmen Yunan vatandaşlarına uygulanan vizeyi kaldırmıştır. Özal bu meseleye ekonomik açıdan bakmaktaydı. Yine aynı şekilde Türkiye'yi ziyaret etmek isteyen İran Başbakanı Musawi'nin Anıtkabiri resmi programından çıkarmasına rağmen Özal tarafından kabul edilmesi ekonomik amaçlı bir karardı. İran'la olan ticaret hacminin yüksekliği ve Özal'ın bu pazarı kaçırmak istememesi ve ticari ilişkileri daha da geliştirmek düşüncesinden kaynaklanıyordu (Demiray, 2002:296).

Türk dış siyasetinde çok aktif olan Turgut Özal'ın, Temmuz 1987'de Suriye'yi PKK ve su sorunu nedeniyle ziyaret etmesi, ABD'nin muhalefetine rağmen 1985 yılında SSCB'yi ziyareti ve doğalgaz antlaşması yapması, çeşitli Arap ülkeleri ve Uzak Doğu'ya yaptığı ziyaretler, ABD ve Avrupa ülkelerine ziyaretleri bir denge politikası ve Türkiye'nin dış pazarda yatırım imkanlarını ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik çabalarıdır. Bu amaçla 1985 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur (Demiray, 2002:297).

12 Eylül İhtilalı'ndan sonra Avrupa ülkeleri Türkiye ile ilişkilerini askıya almış, bu durum 1983'te iktidara gelen ANAP Hükümeti'ni ABD ile yakınlaştırmıştır. Turgut Özal'ın "ekonomik yardım yerine daha fazla ticaret" yaklaşımına rağmen ABD Türk

ihraç ürünlerine uygulanan kotalarda ciddi artırımlara gitmezken, aynı dönemde savunma sanayi işbirliğinde önemli adımlar atılmıştır. Türk ordusunun modernizasyonu kapsamında ABD ile yürütülen görüşmeler sonucunda F-16 savaş uçaklarının Türkiye’de üretilmesi için 1984 yılında bir anlaşma yapılmış ve 1987 yılında bu uçaklar Türkiye’ye teslim edilmiştir (Erhan, 2002:218).

1983 yılından sonra Türk dış politikası daha çok Turgut Özal’ın öncülüğünde gerçekleşmiş ve ekonomik amaçlar güdülmüştür. Türkiye bölge ülkeleriyle ve diğer ülkelerle bir denge politikası uygulamış ve ticaretin gelişmesi yönünde anlaşmalar yapmıştır.

Özal, Avrupa Topluluğu’nun Türkiye için vazgeçilmez olduğunu ve bu düşünceyle ANAP’ın birinci hükümet programında Topluluğa tam üyeliği "nihai amaç" olarak açıklamıştır. Özal, Avrupa Topluluğu’nun hem uluslararası alandaki ekonomik ve siyasal öneminin hem de Türkiye için vazgeçilmezliğinin, Topluluğun ekonomik ve siyasi olarak gerisindeyken geliştirilmesinin güç olacağı düşüncesiyle AET’ye üyeliği nihai hedef olarak belirlemiştir.

12 Eylül askeri müdahalesiyle birlikte demokrasinin askıya alınması, Türkiye’nin Avrupa konseyi ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye konseyden çıkarılmamış, fakat konsey organlarındaki temsili sınırlamıştır. Bu durum AET ile olan ilişkileri zorlaştırıcı sonuçlar doğurmuş olup, Türkiye bu yıllarda tam üyelik için yeni girişimlere yönelmemiştir.

1983 yılında ANAP’ın iktidara gelmesiyle sivil yönetime dönüşe rağmen Türkiye’nin askeri yönetim döneminde fiilen donmuş olan ilişkiler hemen canlandıramamıştır. AT, ilişkilerin canlandırılmasını Türkiye’nin insan hakları performansının ve demokrasinin iyileşmesi şartına bağlamıştır (Dağı 2003:252).

AT’nin Türkiye’deki insan hakları ihlallerine ve demokrasi konusundaki ısrarlı tutumlarına karşı, 1986 yılı baharında hükümet iki önemli adım atmıştır. Öncelikle ceza-infaz yasasında yapılan bir değişiklikle adi ve siyasi suçluların mahkumiyet süreleri yarıya indirilmiş, sınırlı bir af getirilerek ölüm cezaları 30 yıl hapis cezalarına çevrilmiştir. Barış Derneği ve DİSK davalarından tutuklu yargılanan pek çok kişi serbest bırakılmıştır. Ayrıca 1986 Nisan’ında eski politikacıların siyasi konularda fikir

beyan etme yasağını kaldıran yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun daha çok iç politikadaki tartışmaları rahatlatmıştır. AT'nin de eski politikacıların yasaklarının kaldırılması yönünde ısrarlı tutumları olmuştur. Ayrıca Türk vatandaşlarına 1987 Ocak ayında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuruda bulunma hakkının verilmesi Avrupa standartlarını yakalamak yönünde önemli bir adım olmuştur. 1987 yılında Anayasa'nın geçici dördüncü maddesi olan yasaklı siyasetçilerin yasağı yapılan referandum ile kaldırılmıştır. Türkiye Topluluğa girmek için liberelizasyon sürecinin devam ettiğine dair mesajlar vermiştir (Dağı 2003:275-276).

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması uyarınca, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu (AT) Bakanlar Konseyi'ne tam üyelik için resmi başvurusunu yapmıştır, fakat bu başvuru olumsuz sonuçlanmıştır. Türkiye'de ki enflasyon, işsizlik, demokrasi ve insan hakları konusundaki eksikler nedeniyle başvuru kabul edilmemiştir (Tanör 2000:107).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, ülkenin yönetimine ve geleceğine ilişkin iradelerinin temsil edildiği makam TBMM'dir. TBMM'nin açıldığı 1920 tarihine kadar Türk tarihinde meclis kurumunun farklı zamanlarda farklı anlayışlarla yer bulduğu ve zamanla geliştiğini görmekteyiz.

Eski Türklerde bulunan sınıfsız toplum yapısı, meclisler ve yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri gibi özellikler Cumhuriyet rejiminin temelini oluşturmaktadır. Eski Türk devletlerinde kağanların yetkilerini sınırlayan ve devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı Toy meclislerinin varlığı, demokratik bir yönetimin uygulandığını göstermektedir. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte meclislerin yapısı değişmiş ve meclisler sultanların başında olduğu istişare meclislerine dönüşmüştür. Eski demokratik özellikleri bir nebze de olsa kaybolmuştur. Osmanlı Devleti zamanında padişahların otoritesi ön plana çıkmıştır. I. Meşrutiyet'in ilanına kadar halkın temsil edildiği bir meclis olmamıştır.

XVII. yüzyıldan itibaren batıda gelişen fikir akımları Osmanlı Devleti içerisinde de taraftar bulmuş ve yönetim sistemini derinden sarsmıştır. Bu fikir akımları neticesinde Osmanlı Devleti'nde azınlıklar ve gayri müslimlerin öncü olduğu isyanlar çıkmış, isyanlar sonucu devletin dağılmasını önlemek için yönetim sisteminde bir takım değişikliklere gidilmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları yayınlanmış fakat bunlar çare olmamıştır. Osmanlı Devleti içinde gelişen bazı fikir akımlarının önderleri, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engellemenin yolunun ancak anayasal ve meclisli bir düzenle önlenebileceğini düşünmüşlerdir. Her kesimin temsil edileceği bir meclisin var olması durumunda çöküşün durdurulacağını ummuşlardır. Bu amaçla 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi hazırlanmış ve ardından I.Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyetle birlikte Türklerle birlikte Rum, Ermeni, Yahudi ve Arap üyelerin olduğu meclis oluşmuş ancak bir sene bile yaşayamadan kapatılmıştır. Kurtuluş çaresi olarak görülen I. ve II. Meşrutiyet denemeleri başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın en büyük sebebi toplumun henüz böyle bir yönetim tarzına hazır olmamasıdır. Meşrutiyet sistemiyle padişah, otoritesini meclisle paylaşmış ve seçimle gelen halkın temsilcileri yönetime ortak olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 1876'da başlayan parlamenter sistem 16 Mart 1920'ye kadar aralıklarla devam etmiştir. Milli Mücadele'nin zorlamasıyla 12 Ocak 1920 tarihinde son kez açılan Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ı Misakı Milli'yi kabul ettikten sonra 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesiyle fiilen dağıtılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ise Osmanlı Meclis-i Meb'usanı'ndan Ankara'ya gelebilen milletvekilleri ile yeni seçilenlerle birlikte 23 Nisan 1920'de açılmıştır. I. TBMM iki farklı seçimle oluşan ender bir meclistir. Ayrıca bu meclisin bakanları meclis tarafından seçilmiştir. TBMM, kuruluşunun ilk yıllarında Milli Mücadele'yi yürütmüştür. 1921 Anayasası'nı hazırlamış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini atmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte toplumun inşası adına devrimler yapılmış ve rejim yerleştirilmeye çalışılmıştır. TBMM 1946 yılına kadar tek partinin hakim olduğu bir sistemle görev yapmıştır. 1946 yılına kadar iki kez çok partili hayata geçiş denemesi yapılmışsa da başarılı olunamamıştır. 1946 yılına gelindiğinde birazda dış baskılar neticesinde çok partili hayata geçilmiştir. 1946 yılında yapılan seçimlere CHP dışında başka partiler katılmış olsa da açık oy gizli tasnif sisteminden dolayı demokratik ve şeffaf bir seçim olmamıştır.

1950 seçimleriyle birlikte DP'nin on yıl sürecek iktidarı başlamıştır. Halkın CHP'nin tavır ve politikalarına karşı göstermiş olduğu reaksiyon DP'yi iktidar yapmıştır. DP'nin iktidar olmasıyla birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında asker-bürokrat ağırlıklı olan milletvekillerinin sayısında azalma olmuştur. DP iktidarıyla birlikte sivil kesimin mecliste ağırlığı artmıştır. Serbest meslek gruplarının siyasal katılımında bir yükselme olmuştur. DP yönetiminin kırsal kesime yönelik politikaları bu kesimin siyasete ilgi duymasına ve siyasal katılımının artmasına sebep olmuştur. DP iktidarının son yıllarında ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ve askerlerin yönetimde daha az söz sahibi olmaya başlamaları darbe yapılmasına zemin hazırlamıştır. 1960 yılında askerler yönetime el koymuşlar ve yönetim MBK'ne bırakılmıştır.

MBK, İhtilaldan sonra yasama ve yürütme işlerini kendisi üstlenmiştir. Bir yıl gibi bir süre yönetimi elinde tutan MBK, yeni anayasanın hazırlanmasıyla idareyi sivillere bırakmıştır. 1961 Anayasası diğer anayasalara göre daha özgürlükçü bir anayasa olarak hazırlanmıştır. Anayasa'nın halkoyu sonucu kabul edilmesinden sonra seçimler

yapılmış ve Türk siyasal hayatında ilk defa koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1965 yılına kadar partiler seçimlere katılmasına rağmen bir siyasal partiler yasası yoktur. Zamanla birçok değişikliğe uğrayacak olan Siyasal Partiler Kanunu ilk defa 1965 yılında çıkarılmıştır.

1961 yılından sonra siyaset sahnesine DP'nin devamı kabul edilen AP çıkmış ve 1965 yılında da uzun süre siyasetin içinde kalacak olan Süleyman Demirel'in genel başkanlığında tek başına iktidara gelmiştir. Süleyman Demirel dönemi ordu ve siyaset arasında bir denge politikasının yürütüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde AP tek başına iktidar olmasına rağmen ve arkasında büyük bir halk desteği olmasına karşın askerlerle karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. Bu dönemde ordunun sivil siyaset üzerindeki denetimi devam etmiş, Cumhurbaşkanlığı'na şimdiye kadar olduğu gibi yine asker kökenli olan Cevdet Sunay seçilmiştir. Tek partili dönemde devam eden asker kesimin siyaset üzerindeki etkisi çok partili siyasi hayata geçildikten sonra da devam etmiştir. Siyasal iktidara ikinci müdahale 12 Mart 1971'de ki muhtıra ile olmuştur. Ülkede artan ekonomik sıkıntılar, öğrenci olayları ve işçi grevleri gibi sebeplerden dolayı iktidara muhtıra verilmiş ve hükümet istifa etmiştir. AP, askerlerle bir uzlaşma içerisinde olmasına rağmen 12 Mart 1971'de askerler tarafından muhtıra verilmesine engel de olamamıştır.

12 Mart muhtirasından sonra askerler yönetime el koymamıştır. Ama mecliste kurulan hükümette halkın seçtiği vekillerden oluşan bir hükümet olmamıştır. Çoğunluğu meclis dışından olan isimlerden meydana gelen bir hükümet kurulmuştur. Bu dönem siyasal hayatımız açısından tam bir istikrarsızlıklar dönemi olarak tarihe geçmiştir. 1980 yılına kadar bir türlü istikrar sağlanamamıştır. 1973 seçimlerinde CHP tarihinde ilk kez demokratik bir seçimden birinci parti olarak çıkmış ama tek başına hükümet kuramamıştır. 1973, 1974 ve 1977 seçimlerinin hiçbirinde, partiler tek başına hükümet kuracak bir çoğunluk elde edememiştir. Bunun doğal sonucu olarak ta bu yıllar koalisyon hükümetlerinin çokça kurulduğu yıllar olmuştur. Koalisyon hükümetleri sağ partiler arasında kurulduğu gibi sağ ve sol partilerin bir araya gelmesiyle de kurulmuştur. Haliyle kısa ve istikrarsız koalisyon hükümetleri sorunları çözmede başarısız olmuşlardır. Ekonomik sıkıntılar, sağ-sol çatışmaları ve istikrarsızlıklar ve son olarak da 1980 yılında meclisin Cumhurbaşkanı'nı seçememesi askerin tekrar siyasete

müdahale etmesine sebep olmuştur. 12 Eylül 1980 yılında ordu yönetime el koymuş ve siyasal hayatımızda yeni bir döneme girilmiştir.

12 Eylül askeri rejimi ile birlikte yasaklar dönemi başlamıştır. Tüm siyasal partiler, sendikalar, kapatılmış ve grevler yasaklanmıştır. Anayasa askıya alınmış, yerel yönetimlere bile müdahale edilmiş, askeri yönetim tarafından yerel yönetimlere idareciler atanmıştır. Son derece anti-demokratik uygulamaların olduğu bu dönemde, 1982 yılında yeni bir Anayasa hazırlanmış ve bu anayasa halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. Anayasa'nın kabul edilmesinden sonra tekrar çok partili siyasal hayata geçilmesi için seçimler yapılmış ancak bu seçimlerde demokratik olmamıştır. MGK seçimlere katılacak partilere ve aday olacak kişilere veto uygulamıştır. Seçime ancak üç parti girebilmiştir. Buda seçimlerin tam demokratik bir şekilde gerçekleşmediğini göstermektedir.

1983 seçimlerine giren üç partinin girmesine izin verilmesi bir nevi sınırlı ve denetimli bir demokrasiye geçiş denemesidir. 1983 seçimleri, daha önceki seçimlere göre siyasal katılımın en yüksek oranda gerçekleştiği bir seçim olmuştur. Siyasal seçimlere katılma oranının bu kadar yüksek olması hiç kuşkusuz halkın üç yıl süren askeri rejime karşı göstermiş olduğu tepkinin sonucudur. 1983 seçimlerinden ANAP birinci parti olarak çıkmıştır. İktidar partisi olarak düşünülen ve askerlerin desteklediği MDP'ye ise halk sıcak bakmamıştır. Halk askeri rejimin devamı olacak bir partiden ziyade sivil söylemleriyle öne çıkan ANAP'ı tercih etmiştir.

1983 seçimleriyle oluşan TBMM'nde üç siyasal parti bulunmaktadır. İktidar partisi ANAP, ana muhalefet partisi HP ve iktidar hayalleriyle yola çıkıp sonuncu parti olan MDP. Bu üç partinin oluşturduğu mecliste mesleki köken olarak serbest meslek grubunun daha çok olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yönetimde ağırlığı olan asker-bürokrat kesimin sayısında bir azalma olurken, sosyal ve ekonomik değişmeye bağlı olarak serbest meslek grubunun siyasal katılımının arttığı görülmüştür. Özellikle darbe sonrası seçimlerde serbest meslek kesiminin ya da sivil kesim dediğimiz grubun siyasal katılımında ciddi artışlar olmuştur. Buda halkın askeri rejime bir tepki olarak yönetime katılma isteğinin bir sonucudur diyebiliriz. XVII. TBMM yenilenme açısından da diğer meclislere göre üstün bir meclistir. 1983 seçimlerinde parti ve adaylara MGK'ince veto uygulanması ve eski siyasi parti

liderlerinin ve üyelerinin siyasi yasaklı olması ve seçimin galibi olan ANAP'ın "biz eskilerin devamı değiliz yeni bir partiyiz" düşüncesiyle eskilere yer vermemesi meclisin yeni milletvekillerinden oluşmasına sebep olmuştur. Meclisin 1960 ve 1980 ihtilallerinden sonra yenilenme oranları oldukça yüksektir.

XVII. yasama döneminde TBMM tek başına iktidar olan ANAP'ı denetlemekte yetersiz kalmıştır. ANAP mecliste çoğunluğu oluşturduğu için birçok tasarımı kolaylıkla meclisten geçirip kanunlaştırmıştır. Ayrıca ANAP birçok konuda daha hızlı karar verip sonuç almak için KHK yolunu sıkça kullanmıştır. Buda hükümetin yasama faaliyeti yapması olarak kabul edilmiştir. Muhalefet hükümeti daha çok, soru önergesi verme yoluyla denetlemeye çalışmıştır. Bu dönemde sadece bir milletvekili hakkında soruşturma izni verilmiştir. Oda iktidar partisi milletvekilidir ve önergeyi verende iktidar partisi olmuştur.

XVII. TBMM'nin faaliyetlerine baktığımızda demokratik siyasal hayata geçiş için bir takım düzenlemeleri gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Yerel yönetimler yasası çıkarılmış ve yerel yönetimler az da olsa güçlendirilmiştir. Mahalli idareler seçimleri yapılarak askeri rejim döneminde atanmış yöneticiler tarafından yönetilen mahalli idarelerin yönetimleri, halkın seçtiği yerel yöneticilere bırakılmıştır. Hem demokratikleşme açısından hem de halkın siyasete katılımı açısından yerel yönetimler alanında yapılan düzenlemeler bu dönem meclisinin önemli faaliyetlerinden biridir.

1980 askeri yönetimince siyasal parti liderlerine konulan siyaset yasağı referanduma sunularak ortadan kaldırılmıştır. XVII. TBMM, 12 Eylül askeri rejiminin denetimi altında yapılan 1982 Anayasası'nda sadece bir kere değişiklik yapmıştır. Oda siyasi yasakların kaldırılması ve referandumu düzenleyen kanundur. Siyasi yasakların kaldırılması sivilleşme adına önemli bir gelişme iken, siyasi yasakların halkoyuna sunularak kaldırılması ise halkın siyasal katılımının sağlanması adına önemli bir gelişmedir. XVII. TBMM Başkanlığı'na sivil bir ismin seçilmesi de demokratik ve siyasal hayata geçiş adına atılmış ciddi bir adımdır.

1983 ve 1987 yılları arası Türk siyasal hayatına ANAP ve Turgut Özal damgasını vurmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlemeler Türkiye'yi geliştirmiş ve değiştirmiştir. ANAP'ın ekonomide liberalizmi benimsemesi ekonomik olarak ülkemizde birçok şeyin değişmesine sebep olmuştur. Ekonomik alanda

yapılan düzenlemeler, Türkiye ekonomisini iyi yönde tetiklemiş, işadamlarımız dünyaya açılmış ve serbest pazar ekonomisi sayesinde dış piyasalara açılmayı ve rekabet etmeyi öğrenmiştir. Bu dönemde ekonomik anlamda gelişmeler iyi yönde olmasına rağmen ülkemizin en büyük sorunlarından biri olan enflasyon düşürülememiştir.

XVII. yasama döneminde dış politika alanında ekonomi ağırlıklı bir politika uygulanmıştır. Türk dış politikası daha çok ekonomik amaçlar güdülerek belirlenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte ticaretin geliştirilmesi yönünde anlaşmalar yapılmıştır. Bu amaçla komşu devletlerle, İslam dünyasıyla, ABD ve Avrupa devletleriyle ilişkiler geliştirilmiş, AET'ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır.

XVII. TBMM, 12 Eylül 1980 İhtilalından sonra demokratikleşme ve sivilleşme adına önemli adımlar atmış, ekonomide serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamış ve 1980 öncesinin istikrarsız ve karmaşık dönemine son vermiştir. Bu dönem Türkiye'de sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan önemli değişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

KAYNAKLAR

- ABULABAN, Abdurrahman (2002), “Özal’ın 1980’lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları’’, Çev. Özgür Çınarlı, *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, c.17, s. 637-647, Ankara.
- AHMAD, Feroz (2008), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 7. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2009), “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika’’, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, I. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- AKŞİN, Sina (2009), *Kısa Türkiye Tarihi*, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- AKTAN, Coşkun Can (1996), Turgut Özal’ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı 40, Mayıs-Haziran 1996, s.15-32.
- AKYÜZ, Yahya, (1994), *Türk Eğitim Tarihi*, 5. Baskı, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul.
- ALKAN, Ahmet Turan (2008), “Ömrü Kısa Özgürlükler Dönemi’’, Hazırlayan: Yusuf Çağlar, *Kanun-i Esasi’den Askeri Müdahaleye II. Meşrutiyet*, 1. Basım, Zaman Kitap, İstanbul.
- ALKAN, Mehmet O. (1999), “Osmanlı’dan Günümüze Seçimlerin Kısa Tarihi’’, *Görüş*, Mayıs 1999, s.48-61.
- ANAVATAN PARTİSİ, Partiler ve Programları,
<http://www.belgenet.com/parti/program/anap-1.html>, 12.11.2009.
- ARSLAN, Ali (2005), “Tek ve Çok Partili Dönemlerde Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profillerinin Karşılaştırmalı Analizi’’, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s.53-66

-, “12 Eylül Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı”,
<http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/aliarslan.doc>, 10.09.2009.
- ASLANDAŞ, Alper Sedat (1995), “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 14, s. 974-998*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATAMAN, Muhittin (2009), “1983-1991 Döneminde İç Politika: Özal’lı Yıllar”, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, Edtr. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- ATATÜRK, M. Kemal (2009), *Nutuk*, 22. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AVCI, Cemal (2000), *III. Dönem TBMM’nin Yapısı ve Faaliyetleri*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- AYAN, Ferit Tolga (2006), *XIV. Dönem TBMM (1969-1973)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- BARLAS, Mehmet (2001), *Turgut Özal’ın Anıları*, 4. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BİLA, Hikmet (1999), *CHP 1919-1999*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- BİRAND, Mehmet Ali ve YALÇIN, Soner (2007), *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, 10. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (2000), *Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-1995*, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel (2003), “Geleceğin Toplumunu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal”, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında KHK’nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/681.html>,03.12.2009
- CEMAL, Hasan (2004), *Özal Hikâyesi*, Doğan Kitap, 10. Baskı, İstanbul.

- ÇAKAN, Işıl (1999), *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*, I. Baskı, Çağdaş yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tefik (2000), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.
- ÇAYLAK, Adem (2009), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri”, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, I. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- ÇAYLAK, Adem, BARAN, Hüseyin (2009), “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem”, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, I. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- ÇAYLAK, Adem, NİŞANCI, Şükrü (2009), “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi, Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?”, *Osmanlı’dan İki Binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, I. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- DAĞI, İhsan (2003), “Özal’lı Yıllarda Türk Siyaseti: İnsan Hakları, Demokrasi ve Avrupa Birliği”, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.
- DAL, Aynur, KONAR, Yakup, TÜLAY, İ. Fatma, SAPMAZ, Semih, “Demokrat Parti Dönemi ve Bu Dönemde Türkiye’de Meydana Gelen Siyasal Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeler”, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~mtekce/eco272/dp.pdf>, 16.10.2009
- DAL, Kemal (1984), *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, GÜ Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.

- DEMİRAY, Muhittin (2002), “Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları”, *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, c.17, s. 637-647, Ankara.
- DEMİREL, Ahmet (1995), *Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DERİNDERE, M. Nihat (1999), “Meşrutiyet Döneminde Seçimler ve Meclis-i Mebusan”, *Köprü Dergisi*, Kış 99, sayı:65.
- DPT, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”,
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC41F137FB074A0378>, 15.12.2009.
- DPT, Temel Ekonomik Görüşler 1998. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-1995
- DURMUŞ, İlhami (2007), “Türklerde Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları”, *Akademik Bakış*, Kış 2007, Cilt:1, Sayı:1, s.25-32.
- DURSUN, Davut, “Vesayet Sistemini Demokratik Standartlara Uydurmak Kolay Değil”, *Yeni Şafak*, 07.07.2009
- ERASLAN, Cezmi ve Kenan Olgun (2006), *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, İstanbul.
- ERHAN, Çağrı (2002), “Türkiye-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, c.17, s. 637-647, Ankara.
- Evren'in Siyasi Partilerin Kapatılmasına İlişkin Radyo-TV Konuşması,
<http://www.belgenet.com/12eylul/k16101981.html>, 06.11.2009.
- FEDAYİ, Cemal (2009), “Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)”, *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.

GECEKONDU KANUNU,

<http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/kanun/gecekondukanunu.htm>, 13.122009.

GEMALMAZ, M. Semih (1995), “12 Eylül Rejimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 14, s. 974-998, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÖKTEPE, Cihat (2009), “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964)”, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.

GÖLDAŞ, İsmail (1997), *Takrir-i Sükûn Görüşmeleri, 1923 Seçimleri, Atama Meclisi ve Sonrası*, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

GÖRMEZ, Kemal (2000), “Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, s.81-88.

..... (1996), “Turgut Özal: Merkezi Bürokrasiye Yenilen Reformist”, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı, İstanbul.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1995a), *Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

..... (1995b), *Açıklamalı Türk Anayasaları*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

GÜÇLÜ, Sami; BİLEN, Mahmut, (1995), “1980 Sonrası Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı.6, Eylül-Ekim 1995, ss.160-171.

GÜNAL, Erdoğan (2009), *Türkiye’de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni*, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul.

GÜNEŞ, İhsan, (2009), *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GÜRBEY, Gülistan (2003), “Özal’ın Dış Politika Anlayışı”, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

HALKÇI PARTİ, http://tr.wikipedia.org/wiki/Halk%C3%A7%C4%B1_Parti,
11.11.2009

HAYTOĞLU, Ercan (1997), “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, *PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi*, sayı:3, s. 46-54

HİÇ, Mükerrerem (2002), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi”, *Genel Türk Tarihi*, Ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, c.9, s. 355-365, Ankara.

IŞIK, Nihat, (2006), “Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, sayı 11, yıl 9, ss. 119-127.

İNCİOĞLU, K. Nihal (19??), “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, Derleyenler: KALAYCIOĞLU, E. Ve A. Y. Sarıbay, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der yayınları, İstanbul.

KAFESOĞLU, İbrahim (1997), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, 16. Basım, İstanbul

KARAMAN, Hayrettin (2009), “Hz. Ömer’in Meclisi”, *Yeni Şafak*, 26 Haziran 2009.

KARATEPE, Şükrü (2009), *Darbeler, Anayasa ve Modernleşme*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.

....., “Parlamentar Sistem”,

<http://www.enfal.de/sosyalbilimler/p/010.htm>, 17.01.2010.

KARLUK, Rıdvan, (1999), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim*, 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

KAZDAĞLI, Hasan (2003), “Turgut Özal’ın İktisadi Reformları”, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2006), *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, İstanbul.

- KIZILTAN, Yılmaz (2006), “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı’’, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, sayı 1, s.251-272.
- KİLİ, Suna (19??), “1876 Anayasası’nın Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi’’, Derleyenler: KALAYCIOĞLU, E. Ve A. Y. Sarıbay, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der yayınları, İstanbul.
- KUŞTEPELİ, Yeşim; HALAÇ, Umut, (2004), “Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.6, sayı 4, ss.143-160.
- KOCABAŞ, Süleyman (2007), *Türkiye’de Demokrasi Buhranı, İcazetli, Muvazaalı, Emanetçi Partiler*, 2. Baskı, Vatan Yayınları, Kayseri
- KÖSOĞLU, Nevzat (1997), *Devlet; Eski Türklerde, İslam’da ve Osmanlı’da*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- LAÇİNER, Sedat (2009), “Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası 1983-1993’’, *Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İç ve Dış Politika*, Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- MARDİN, Şerif (1996), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MİLLİYET, 21.08.1986, 30.07.1987,
http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/VevIt4dT2F9x488NsFa_x2FMA_x3D_x3D_, 18.12.2009.
- MORGİL, Orhan (1996), “Turgut Özal ve Ekonomi Politikaları’’, *Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal*, 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı, Editör: İhsan Sezal, İstanbul.
- ONAR, Erdal, “Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzdeki Görünümü’’,
http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin077/077_00_007.pdf,
17.01.2010.

- ÖZBUDUN, Ergun (1995), *Türk Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1989), *Devlet Krizi, T. C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Afa Yayınları, İstanbul.
- PARLAMENTO, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Parlamento>, 17.01.2010
- POLAT, Yüksel, *XV. Dönem TBMM (1973-1977)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- SARAY, Mehmet (1999), *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento) Demokratik Düşünce, ve Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2009), “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:28, Sayı: 45, s.1-11.
- SOYER, Ata (1995), “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri: 1980-1995”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.14, s. 114-1132, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, Köksal (2005), “Eski Türklerde Merkezi İdare”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı:448, s.149-165.
- ŞENER, Mustafa, “Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu”, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php, 03.12.2009
- ŞENGİL, Mizyal K., (1994), *Birinci Dönem TBMM’nde Düşünce Akımları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- TANÖR, Bülent (2000), *Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-1995*, 3. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TAŞAR, Mustafa (1994), “Anavatan Partisinin Kuruluşu”, http://www.mustafatasar.gen.tr/konusmalar/94-10-21_kurulus.htm, 12.11.2009
- TBMM Albümü (1983), TBMM Kütüphanesi, Ankara.
- TBMM Kanunlar Dergisi, c. 66-71, TBMM Kütüphanesi, Ankara.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, c.1-44, TBMM Kütüphanesi, Ankara.

- TENKER, Nejat (2003), “1980’lerde Türkiye’de Mali Gelişmeler”, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.
- TOKER, Boran, (2007), “Türkiye’de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, c.14, sayı 2, ss. 81-92.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2009), *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938), Kanun-i esasi ve Meşrutiyet Dönemi*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1982), *T.C.’nde Tek-parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, 2. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TURGUT, Hulusi (1986), *12 Eylül Partileri*, 2. Baskı, ABC Yayınevi, İstanbul.
- TURHAN, Mehmet (2000), *Siyasal Elitler*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008, Ankara.
- Türkiye Seçimleri, 1965 Genel Seçim Sonuçları,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5, 02.11.2009
- Türkiye Seçimleri, 1969 Genel Seçim Sonuçları,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6, 02.11.2009
- Türkiye Seçimleri, 1973 Genel Seçim Sonuçları,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7, 03.11.2009
- Türkiye Seçimleri, 1977 Genel Seçim Sonuçları,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8, 03.11.2009
- Türkiye Seçimleri, 1983 Yılı Genel Seçim Sonuçları,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9, 13.11.2009
- UNCULAR, Betül (1992), *İşte Böyle Bir Meclis (1983-1991)*, 2. Baskı, Bilgi yayınevi, İstanbul.
- USLU, Sami, “Turgut Özal Ne Dedi, Ne Oldu?”, *Zaman*, 19 Nisan 2006.

YARARSOY, Dursun, “Özal Hükümeti’nin Politikaları”,

<http://websitem.gazi.edu.tr/dursun.yararsoy/DosyaIndir>, 05.12.2009

YAYLA, Atilla (2003), Liberal Siyaset/ Liberal İktisat: Özal Çizgisi, *Kim Bu? Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Edtr: İhsan Sezal, İhsan Dağı, , 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

YILDIRIM, Suat (2004), *Kuran-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Ertan (2006), *XIII. Dönem TBMM (1965-1969)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

YÜCEKÖK, Ahmet N. (1983), *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlatmentonun Evrimi*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara

YÜZGEÇ, Ayşegül D. (2006), *I. Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Zaman, Siyasi Yasakları Kaldıran Referandumda Hile Yapıldı, 09.07.2005.

ZENGİN, Atilla (1993), Tarihi Süreç İçindeki Değerlendirmeler Işığında 1983-1987 Dönemi Türk Parlatmentosu, *Amme İdaresi Dergisi*, c. 26, sayı: 2, s. 45-63.

ZÜRCHER, Erik Jan (2009), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev., Yasemin Saner, 23. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul.

1984 Türkiye Cumhuriyeti Yerel Seçimleri,

http://tr.wikipedia.org/wiki/1984_T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti_Yerel_Se%C3%A7imleri, 03.12.2009.

1986 Ara seçim Sonuçları,

http://tr.wikipedia.org/wiki/1986_T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti_Milletvekili_Ara_Se%C3%A7imleri, 14.12.2009.

ÖZGEÇMİŞ

RuŖen Genç 1977 yılında Trabzon'un Sürmene ilçesinde doğdu. 1994 yılında Sürmene Lisesi'nden mezun oldu. 1995 yılında Dumlupınar Üniversitesi Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nü kazandı. 1999 yılında bu fakülteden mezun oldu ve aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. Bir süre ara vermiş olduğu yüksek lisans öğrenimine halen devam etmektedir.